مُناجات

په مخکنیو ټولګیو کې مو د کتاب پیل په شعري ژبه د خدای ﷻ په حمد اوستاینه کاوه. په دې ټولګي کې غواړو دا کتاب خدای ﷻ ته پر مناجاتو پیل کړو.

مُناجات د میم په پښښ لوستل کېږي. له خدای ﷻ څخه، د هغه له ستاینې او شکر سره یوځای، د یوه حاجت د سرته رسېدو او د اړتیاوو د پوره کولو غوښتنه ده. په دې معنا چې له خدای ﷻ سره راز او نیاز، پټې او ورو خبرې کول له مُناجات څخه عبارت دي.

مُناجات په اسلام کې خپل ځانګړی ځای او اوږده مخینه لري. پر خدای جل جلاله مینو صوفیانو او فقیرانو له خپل خدای سره په ډېر عجز او نیاز خبرې کړي او له هغه ذات څخه یې د خپلو حاجتونو د پوره کېدو غوښتنې کړي دي. په دې هکله زیاتې ښلګې شته. د بیټ نیکه مُناجات د هغې غوره ښلګه ده. بیټ نیکه به ویل:

((لـــویـــه خـــدایـــه، لـــویـــه خـــدایـــه!
ســـتـــا پـــه مـــیـــنـــه پـــه هـــر ځـــایـــه،
غـــر ولاړ دی درنـــــاوۍ کـــې،
ټـــولـــه ژوي پـــه زارۍ کـــې،
دلـــتـــه دي د غـــرو لـــمـــنـــې،
زمـــوږ کـــیـــږدۍ دي پـــکـــې پـــلـــنـــې،
دا وګـــړي ډېـــر کـــړې خـــدایـــه!
لـــویـــه خـــدایـــه، لـــویـــه خـــدایـــه!...))

کله چې د مُناجات کلمه واورئ، څه شی در په زړه کېږي؟

لاندې متن د مُناجات یوه ښلګه ده:

الهي، زه څه نه لرم چې تاته یې وړاندې کړم، لاسونه مې تش او سترګې مې تیټې دي. د ګناهونو پټې مې پر اوږو لا پسې درندیږي. ته په خپل فضل اوکرم زما لاس ونیسه او له دې ډاروونکي او خطرناک ګرنګه مې راوباسه. سترګې مې پر خپل نور روښانه کړه. په زړه کې مې د عقل ډېوه بله کړه. د خلاصون او فلاح لار راوښیه. تاته د منلو او مقبولو کسانو د لارې لاروی مې کړه، له ځانه مې پردی او خپل ځانته مې نژدې کړه.

الهي، کومه ژبه به ستا ثنا ته ورسېدای شي؟ کوم عقل به ستا صفت وکړای شي؟ کوم شکر به ستا له احسان سره برابري وکړای شي؟ کوم بنده به ستا له شان سره لایق ستا عبادت وکړای شي؟

ربه، ای له ما څخه ماته نژدې او له ما څخه پر ماباندې مهربانه! ... ما وبخښه، له ماسره له خپل کرم نه کار واخله، زما عمل ته مه ګوره، زما تر وسې راباندې بار واچوه، هغسې نه چې زما ترمخه دې پر نورو اچولی وو.(*) زما له شان سره برابره معامله راسره وکړه، زما کړه پرما تاوان او ستا کرم پر ما احسان!

الهي! ته زمونږ حال وینې، زمونږ بې وسي هم وینې. بې له تا چاته مخ وارووو؟ بې له تا چاته فریاد وکړو او له چا مرسته وغواړو؟ ته مو عرض واخلې او ته مو حال سم کړې!

الهي! مونږ ګنهکار یو، مونږ شرمسار یو، چاته ورشو؟ له هر باطله بېزار یو. تاته ژاړو، سر په اذکار یو، نه په یو ځلې، بل په وار، وار یو، په سل، سل ځلې، په زر، زر وار یو!

الهي! ته مو د رحمت پر اوبو پرېمنځه. الهي! ته مو د غفلت له خوبه راویښ کړه. الهي، که ویښ یو ته مو په سد کړه. الهي! که په سد یو، ته عقل راکړه، ته پوهه راکړه، ته مو هوښیار کړه!

الهي! که ګنهکار یو، ستا ګنهکار یو، ستا رحمت ته سترګې په لار یو، له نورو دروازو بېزار یو!

الهي! مونږ ژوندي یو، خو په ژوند نه پوهېږو، ته مو په ژوند پوه کړه، ته مو په ژوند ښاد کړه، ته مو وجدان او ضمیر ویښ کړه. ته مو د عقل سترګې بینا کړه. پر ښو او بدو مو ته آګاه کړه!

الهي ستا دربار ته بیا راغلم، بیا راځم او بیا به راځم، خو لاسونه مې تش دي، په تشو لاسونو راځم. ته مې تش لاسونه بېرته مه لېږه!

د متن لنډیز:

مُناجات د خدای ﷻ یاد او له هغه ذات سره خبرې کول دي. له هغه سره خپل راز شریکول دي. له هغه لوی ذات څخه د خپلو اړتیاوو د پوره کولو غوښتل دي. هغه ته خپله بېوسي څرګندول دي. هغه ته دا ویل دي، چې: ((لاحول و لا قوة الا بالله)).

څرګندونې

* د بقرې د سورت وروستيو آيتونو: ((لاتَحمِلْ عَلينا اِصْراً كما حَمَلْتَهُ...)) ته اشاره ده.

** لاحول و لا قوة الا بالله، د الله ﷻ (له مرستې پرته) د (ښو) د کولو او د (بدو) د نه کولو هېڅ وس نه لرم. يعنې د الله ﷻ له مرستې پرته له ګناه څخه د مخ ګرځولو او د نيکو کارونو د سرته رسولو وسه نه لرم.

فعاليتونه

۱ـ دوه تنه زده کوونکي دې په وار سره د ټولګي په وړاندې راشي او د مُناجات په اړه دې څرګندونې وکړي.

۲ـ زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې په خپلو منځونو کې په پورته يوه مُناجات خبرې وکړي، معنا دې څرګنده او د هغو يو تن استازی دې مهم ټکي وليکي او په ټولګي کې دې يې ولولي.

۳ـ درې تنه زده کوونکي دې د ښوونکي په لارښوونه پورته مُناجات په خوږه ژبه د نورو په وړاندې ديکلمه کړي.

٤ـ پنځه تنه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او ودې وايي چې د ژمي رخصتي پې څنګه تېره کړې ده.

٥ـ څلور تنه نور زده کوونکي دې د روان نوي تعليمي کال په اړه پر خپلو پلانونو وغږېږي.

کورنی دنده

زده کوونکي دې هڅه وکړي، د پورته مُناجات په څېر څو کرښې مُناجات وليکي او په بله ورځ دې يې په ټولګي کې ولولي.

د اسلام د ستر پیغمبرﷺ سیرت

د اسلام د ستر پیغمبر حضرت محمدﷺ سیرت د راتلونکو نسلونو روزنې ته خورا مهم دی، مسلمانان د خپل استمرار، دعوت او بقا عوامل په همدې اخلاقو کې وینې. د پیغمبر ﷺ اخلاقو ته ډېر ژور پام هغه راز رابرسېره کوي چې د تاریخ د بدلون لامل شو. که څوک د حضرت پیغمبرﷺ سیرت او اخلاقو ته پام وکړي، نو د هغه په دې وینا به پوه شي: ((زه په خپلو لاسونو داسې یو امت روزم چې راتلونکی تاریخ په لاس کې واخلي.)) حضرت پیغمبرﷺ د ناخوالو په وړاندې د زغم او حوصلې، پر حق ټینګار او د نړۍ له لوړو او ژورو سره د مخامخ کېدو پر مهال په استقامت ډاډ او اطمینان کې ساری نه درلود. په زړه سوې، نرمی او بزرګواری کې یې په دې نړۍ کې له موجودو مفاهیمو لوړ ځای درلود. هغه د دې لپاره پیدا شوی و چې پر پېښو او حوادثو بریمن شي؛ انساني نړۍ ته سمون ورکړي؛ انسانانو ته د یوه او واحد خدای جل جلاله د عبادت بلنه ورکړي او خلک سمې لارې ته راوبولي. له دې امله حضرت محمدﷺ تل د بشر په تاریخ کې د الهام منبع او سرچینه ده.

حضرت محمد مصطفیﷺ وروستی پیغمبر دی. هغه د نیکو او غوره اخلاقو یوه نمونه وه. د هغه همدا غوره او نیک صفتونه وو چې د اسلام سپېڅلی دین د نړۍ په ګوټ ګوټ کې خپور شو. نن د نړۍ په ښلا ښلو هېوادونو کې له یو نیم ملیارد څخه زیات مسلمانان ژوند کوي او ورځ په ورځ دا لړۍ لا پسې پراخېږي. د اسلام ستر پیغمبر د اخلاقو او غوره صفتونو داسې یوه ممتازه څېره وه چې په لیک کې نه ځایېږي. د خلکو زړونه د هغه له درناوي ډک دي او ساتل یې د ایمان جزء یا برخه بولي؛ ځکه یې د سر او مال په بیه ساتي.

حضرت محمد مصطفیﷺ یو پیاوړی، نیک خویه، زړه سواند او مهربان شخصیت و. حضرت باري تعالی د اسلام ستر پیغمبر ته فرمایلي دي: ((وَ اِنَّکَ لَعَلٰی خُلُقٍ عظیم.)) په ربښتیا چې ته د عظیمو او لوړو اخلاقو خاوند یې. حضرت محمدﷺ فرمایلي دي: ((بعثت لاتمم مکارم الاخلاق))، یعنې زه د دې لپاره ګومارل شوی یم چې نېک او غوره اخلاق د بشپړتیا پولې ته ورسوم.

په سیرة النبي کې د اسلام د ستر پیغمبر د صورت او سیرت په اړه راغلي دي. ((نوراني څېره او غوره اخلاق یې درلودل. زړه راکښونکی او ښکلی سړی و. سترګې یې ډېرې توري، باڼه یې لوړ، وروځې یې کږې او نښتې وې. د چوپتیا په وخت کې به یې وقار څرګند و. که خبرې به یې کولې، نو د سترتوب نښې به پکې څرګندېدې. خوږ ژبی و، ډېرې خبرې یې نه کولې. ونه یې نه ډېره لوړه او نه ډېره ټیټه وه. ملګرو یې ډېر زیات درناوی کاوه. د خبرو پر مهال به ورته ټولو غوږ نیولی وو او د امر پرمهال به یې یو له بل څخه مخکې کېدل. د هغه د امر په سرته رسولو کې به له ځانه تېرېدل. خوا به یې تل له یارانو ډکه وه، نه به یې تندی ترېو و او نه به یې د چا عیب لټولو. ښښونکی، له زغمه ډک او ربښتیا ویونکی و. د وعدې په سرته رسولو کې ترټولو مخکښ و. په لومړۍ لیدنه کې به یې هر چاته هیبت او پرتم څرګندیده. چا چې به ورسره خبرې کولې، نو په مینه به یې ورسره پیدا کېده... .))

رسول اکرمﷺ ډېره فصیحه او بلیغه ژبه درلوده. ډېرې څرګندې، معنا لرونکې او بې تکلفه خبرې یې کولې. د عربي ژبې په ټولو ګړدودونو پوهېده او له هر چاسره به یې د هغه په ګړدود خبرې کولې. په کلمو کې یې رڼایي نغښتې وه. الهي وحې هم په دې کار کې د هغه مرستندویه وه. زغم او حوصله مندي، عفو او د ستونزو او کړاوونو په وړاندې صبر، هغه صفتونه وو چې خدایﷻ هغه ته ورکړي وو؛ ځکه سره له دې چې حضرت رسول اکرمﷺ ډېر کړاوونه ولیدل، خو بې صبره نشو او د ناپوهانو او جاهلانو د افراط په وړاندې یې له حلم او نرمۍ پرته هېڅکله بل کار و نه کړ.

هر وخت به چې د اسلام د ستر پیغمبر مخې ته دوه کارونه پراته وو، نو ډېر اسانه به یې ترې غوره کاوه، په دې شرط چې ګناه به پکې نغښتې نه وه. هېڅکله یې له چا څخه غچ نه اخیست، مګر داچې شریعت به تر پښو لاندې شوی و. د خدای رسول له قهر او غوسې ډېر لیرې و. حضرت محمدﷺ په ورکړه او سخا کې داسې مقام درلود چې د بل چا وسه ورته نه رسېده. وایي له رسول اکرمﷺ څخه داسې شی نه و غوښتل شوی چې هغه یې په وړاندې ((نه)) ویلي وي. ګران پیغمبر تر ټولو زړور و او تل به په سختو شرایطو کې حاضرېده.

هغسې چې دوستانو او دښمنانو پرې اعتراف کړی دی، حضرت محمدﷺ بخښونکی، پاک لمنی، رښتینی او امین شخصیت و. له پیغمبرۍ د مخه د امین لقب ورکړ شوی و. له اسلام د مخه د جاهلیت په دورې کې د عدل لپاره له هغه څخه مرسته غوښتل کېده. حضرت محمدﷺ تر ټولو متواضع او له لویۍ لیرې و. هغه نه غوښتل د پاچاهانو په څېر یې مخې ته خلک پورته شي. له خپلو اصحابو سره د یوه عادي شخص په توګه کښېناسته. خپل شخصي کارونه به یې په خپله کول؛ جامې به یې په لاس ګنډلې او پیوندولې؛ خپلې میږې یې لوشلې؛ په خپلو وعدو ولاړ و او تل یې له زړه سوي کار اخیست. په معاشرت، ادب او نیکو اخلاقو کې تر ټولو د مخه و. پیغمبر اکرمﷺ بده ژبه نه کارولې، پر چا یې لعنت نه

وایه. په بازار او لارو کې یې په لوړ غږ خبرې نه کولې. بدی ته یې په بدی ځواب نه ورکاوه، بلکې په عفوې او بخښنې به یې ځوابوله. هېڅکله یې څوک نه پرېښودل چې د درناوي په نامه یې شاته روان شي. په خوړو او جامو کې یې له خپلو خادمانو او لاس لاندې کسانو سره توپیر نه درلود. له اړتیا پرته یې خبرې نه کولې. د هرقوم مشر یې د هغه قوم مشر ګانې او د هماغه قوم پر مشري یې ګومارلو. د نیکۍ قدر یې کاوه او پر هغې یې ټینګار کاوه. له بدی یې کرکه کوله. کار یې په ډېر اعتدال سر ته رساوه، اختلاف او مجادله یې نه کوله. نژدې یاران یې تر ټولو غوره خلک وو. هغه ته تر ټولو ګران هغه څوک و چې تر نورو زیات له خدایه وېرېده. د هغه چا منزلت یې لوړ ګانې چې تر نورو یې له خلکو سره زیاته مرسته، همکاري او غمخوري کوله. په مجلسونو کې یې د ځان لپاره کوم ځانګړی ځای نه ټاکه. د خلکو په منځ کې به په یوه خالي ځای کې کښېناسته. ټولو ناستو خلکو ته به یې یو ډول پام کاوه چې په غونډې کې ناست کسان ونه وایي تر هغه ورته بل سړی غوره دی. پیغمبرﷺ په غونډو او مجلسونو کې تر ټولو باوقاره شخصیت و. لاس او پښې یې هرې خوا ته نه غځولې. خندا یې یوازې یوه موسکا وه. خبرې یې له اندازې لرې او ډېرې نه وې.

حضرت پیغمبرﷺ په ډېرو بې نظیرو صفتونو او کمالونو ښکلی شوی و، خدای ښه ادب ورکړی او خطاب یې ورته کړی و: ((و انک لعلی خلق عظیم))

دې اخلاقي ځانګړتیاوو د خلکو زړونه حضرت پیغمبرﷺ ته داسې نژدې کړل؛ داسې د خلکو په زړونو کې محبوب او داسې یو لارښود ترې جوړ شو چې د قوم سرکشي او غرور یې په نرمۍ بدل او ډلې، ډلې د خدای په دین مشرف شول او نن پېړۍ پېړۍ وروسته د هغه مینه، محبت او درناوی د هر مسلمان په زړه کې ځېې وهي. (صلی الله علیه وسلم)

د متن لنډيز:

نبوي اخلاق په حقيقت کې د پيغمبر اکرمﷺ له رسالت څخه عبارت دي چې هغه يې د ويناء، کړنې او تګلارو له لارې بشري ټولنې ته وړاندې او په پايله کې يې د ژوند معيارونه بدل کړل. نيکي او ښه چلند يې د بدۍ او ناوړه چلند پر ځای دود کړ. خلک يې له ظلمت او تيارې څخه رڼايۍ ته رهنمايي کړل؛ بنده ګان يې د بنده د بنده ګۍ پرځای د واحد خدای بنده ګۍ ته راوبلل. د تاريخ تګلوری يې برابر او سمې لارې ته سيخ کړ او په بشري نړۍ کې يې د ژوند لاره بدله کړه؛ خو په دې ټکي پوهيدل له دې پرته شوني نه دي، تر هغه چې د پيغمبر اکرمﷺ له رسالت څخه د د مخه وخت حالتونه د هغه جناب له رسالت څخه له راوروسته حالت او بدلونونو سره پرتله نشي.

فعاليتونه

۱ـ څو تنه زده کوونکي دې په وار سره د ټولګي مخې ته راشي او د حضرت محمدﷺ د غوره اخلاقو په اړه دې دوه، دوه دقيقې وينا وکړي.

۲ـ زده کوونکي دې په پنځو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د اسلام پر دين د خلکو د مشرف کېدو د لامل په توګه د حضرت رسول اکرمﷺ د اخلاقو په ارزښت غور وکړي، خپلې موندنې دې تنظيم کړي. د هرې ډلې استازی دې هغه د نورو زده کوونکو په وړاندې ولولي او ټول زده کوونکي دې پرې آزاد بحث وکړي.

۳ـ درې تنه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او لاندې کلمې دې د متن په مناسبو ځايونو کې وکاروي او نورو ته دې واوروي.

ګناه، ستر، غوره، زړور، پراته، غچ ، آسان، وسه ، تر پښو لاندې ،ګران، نغښتې، ورکړه، غوسې، حاضرېده

هرکله به چې د اسلام د.... پیغمبر مخې ته دوه کارونه ... وو، نو ډېر .... به یې ترې ... کاوه، په دې شرط چې ... به په کې .... نه وه. هېڅکله یې له چا څخه ... نه اخیست، مگر داچې شریعت به ..... شوی و. د خدای رسول له قهر او.... ډېر لیرې و. حضرت محمدﷺ په ورکړه او سخاکې داسې مقام درلود چې د بل چا ... ورته نه رسېده. ... پیغمبر تر ټولو... و او تل به سختو شرایطو کې .....

٤ـ د محمدﷺ وینا او عمل ته څه وایي؟ دوه تنه زده کوونکي دې پرې خبرې وکړي.

٥ـ که د زده کوونکو په ډله کې د کوم یو نعت یاد وي، د ټولګي په وړاندې دې په خواږه آواز ولولي.

٦ـ درې تنه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي. یو تن دې په متن کې پنځه ګونې یاګانې ولټوي او د هغوی اړوندې کلمې دې نورو ټولګیوالو ته ولولي. بل زده کوونکی دې په متن کې ساده بیانیه جملې او درېم تن دې مرکبې جملې پیدا او نورو زده کوونکو ته دې په ګوته کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کورونو کې د رسول اکرمﷺ د اخلاقو په اړه لس کرښې مقاله ولیکي او په بله ورځ دې ټولګي ته راوړي.

پاکه عقیده، حیا او عفت، له هېواد سره مینه د ایمان له نښو نښانو څخه دي.

د سولې ارزښت

هغسې چې ژوند د کار نوم دی، سوله د ژوند نوم دی. د ژوند لپاره کار اړین دی. که کار نه وي، سړی که ژوندی هم وي، په مړو شمار دی. ژوند او کار یو د بل لازم او ملزوم دي. چېرته چې ژوند وي، هلته کار وي؛ چېرته چې کار وي، هلته ژوند وي. بې له کاره ژوند معنا نه لري. همداسې سوله درواخلئ. سوله د ژوند نوم او ژوند د سولې نوم دی. که سوله نه وي، ژوند تریخ دی. که سوله نه وي ژوند، ژوند ته نه پاتې کېږي. که سوله نه وي، ژوند به څه ارزښت ولري؟ د سولې ارزښت هغه مهال ډېر څرګند دی چې یو ولس په جګړې کې ښکېل وي. د هوسایۍ په ارزښت هغه مهال انسان پوهېږي چې په کړاو اخته شي.

د یوه سوله ییز ژوند ارزښت په څه شي کې پروت دی؟

سوله ډېر پراخ مفهوم لري. سوله د انساني ژوند بنسټ جوړوي. سوله ژوند ته رنګ او خوند ورکوي، خو دا رنګ او خوند هغه مهال سړي ته څرګندېږي چې سوله نه وي. سوله له دوو تنو څخه نیولې، بیا د کورنۍ د غړو، قومونو او ولسونو او په پای کې د یوه هېواد دننه د استوګنو خلکو تر منځ د هغوی په ورځني ژوند اغیز کوي. که دوه تنه په خپل منځ کې پر یوه شي خوابدي شي، نو اړیکي یې شلېږي؛ که په یوې کورنۍ کې د پلار او مور، د مور او پلار او اولادونو یا د اولادونو په خپلمنځي اړیکو کې تاوتریخوالی راشي، ژوند یې تریخېږي.

که یو ولس په خپل منځ کې یو تر بله په جنګ جګړو بوخت وي، یا پر یوه خپلواک هېواد باندې پردي، برید او یرغل وکړي، نو عادي او ورځنۍ اړیکي یې شلېږي او ژوند یې له ستونزو سره مخامخ کېږي.

په پورته ټولو حالاتو کې د سولې نشتوالی ورځنی ژوند له خنډونو سره مخامخ کوي او د پرمختګ او سوکالۍ مخه یې نیسي. د جګړې په شرایطو کې د ژوند څرخ په ټپه درېږي. خلک وژل کېږي؛ ټپي کېږي؛ نیول کېږي؛ اسیران کېږي؛ بېکوره کېږي؛ مهاجرت او کډوالۍ ته اړایستل کېږي؛ کورونه او ښارونه په کنډوالو اوړي؛ کرنیزې ځمکې شاړېږي؛ د اوبه خور بندونه ویجاړېږي؛ ښوونځي ترڼ کېږي؛ پلرونه د زامنو جنازې خاورو ته سپاري او زاړه په ځوانانو نولېږي؛ روغتونونه ناروغانو اوټپیانو ته نشي رسېدای. همداسې بې شمېره نورې ناخوالې درواخلئ.

وګورئ، په جګړې کې ښکیلیدل او له سولې لاس په سر کېدل انسان له څومره ستر ناتار او کړاو سره مخامخ کوي. کله چې خولې وترڼ شي، عقل او پوهه مغلوبه شي او پر ځای یې یو او بل د ټوپک د شپېلیو په خولو خبرې پیل کړي، نو ناخوالې زیږي او رڼا پر تورتم بدلېږي.

داسې کوم کار او مشکل نشته چې په خبرو حل نشي، خو که د خبرو د اوږدو لپاره غوږونه کاڼه نشي او ناپوهي پر پوهې برلاسې نشي، ځاني ګټې پر ملي ګټو لوړې ونه ګڼل شي، که د ځان تر څنګ نور هم ومنل شي، که زغم او ځان تېرېدنې ته د یوه بنیادي اصل په سترګه

وکتل شي، نو داسې کومه ستونزه او ربړه نه پاتې کېږي چې حل او هواره نشي.
سخ پر هغه چا، پر هغه قوم، ولس او پر هغه پرګنو چې ځان تر نورو لوړ نه ګڼي، د هر چا پوله او برید پېژني؛ سوله پر تاوتریخوالي، جنګ او جګړې غوره بولي؛ ټولې ربړې او ستونزې د جرګو پر ټغر هواروي.

د متن لنډیز:

سوله انساني اړتیا ده. سوله ژوند ته وایي. که سوله نه وي، ژوند تریخ وي. جګړه د شخړو او لانجو د حل لاره نه ده. شخړې په خبرو او جرګو هوارېږي. افغانان له جرګو سره لرغونې بلدتیا لري. خپل ټول تاوتریخوالی په خبرو لېرې کوي. پوهان او هوښیاران د ټوپک د شپېلیو پر ځای په خولو خبرې کوي. د لاس غوټه په لاس پرانیزي. خپلو اولادونو او ماشومانو ته نیک او خوږ میراث پرېږدي. خپل هېواد او خپله خاوره ورته ګرانه وي. خپلو ځانونو او خپلو هېوادوالو ته د یو هوسا او سوکاله ژوند په لټه کې وي. هڅه کوي، خپل هېواد د سیمې او نړۍ د هېوادونو په لیکه کې ودروي. دا ټول هغه مهال شوني دي چې خپلمنځي دښمنۍ او تربګنۍ شاته پرېښودل شي او ټول په دې وینا عمل وکړي چې:

که زه وایم چې زه یم او ته وایې چې زه یم؛نه به ته یې نه به زه یم.
خو که زه وایم چې ته یې او ته وایې چې ته یې؛ هم به ته یې هم به زه یم.

فعالیتونه

۱ـ پنځه تنه زده کوونکي دې په وار سره د ټولګي مخې ته راشي او دوه، دوه دقیقې دې د سولې په اړه خبرې وکړي.

۲ـ زده کوونکي دې پر پنځو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې پر لاندې ټکو خبرې اترې وکړي:

- سوله څنګه ټينګيږي؟
- د سولې په ټينګولو کې کومو اصولو ته بايد پام وشي؟
- د سولې په اړه د خبرو اترو اساسي ټکي کوم دي؟

هره ډله دې په لنډ ډول خپل نظر وليکي او د هرې ډلې يو تن استازی دې په وار سره د ټولګي پر وړاندې خبرې وکړي. په پای کې دې پوښتنو ته ځوابونه ووايي او له خپلو نظريو څخه دې دفاع وکړي.

۳ـ هر زده کوونکی دې په ځانګړي ډول له لاندې کلمو څخه يو متن جوړ کړي او د نورو په وړاندې دې ولولي:

سوله، انساني، ژوند، بنسټ، سوله، رنګ او خوند، خوابدي، اړيکې، شليږي، ژوند، ترخيږي.

٤ـ دوه تنه زده کوونکي دې د نورو په استازيتوب د ټولګي مخې ته راشي. يو له بل څخه دې د سولې په اړه پوښتنې وکړي او ځوابونه دې واوري. نور ټولګيوال دې ورته غوږ شي. په پای کې دې د پوښتنو او ځوابونو په اړه خپل نظر څرګند کړي.

۵ـ لاندې اصطلاح ګانې او عبارتونه څه معنا لري؟ خبرې پرې وکړئ او که داسې نورې اصطلاح ګانې او عبارتونه درته ياد وي، ويې وايئ:

د لاس غوټه په خولې پرانيستل؛ د ټوپک په شپېلۍ خبرې کول؛ د ژوند څرخ په ټپه درېدل، لاس په سر کېدل.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په هېواد کې د سولې او امنيت د ټينګولو په اړه خپل وړانديزونه او نظريې وليکي او بله ورځ دې په ټولګي کې د نورو په وړاندې ولولي.

جګړه د هر ولس تدريجي ځان وژنه ده.

ټولنه او نوی نسل

هره ټولنه له ماشومانو، پېغلو، ځوانانو او زړو څخه جوړه شوې ده. هر یو یې پر خپل، خپل ځای ډېر ارزښت لري. ماشومان د سبا ورځې میندې او پلرونه دي. هغوی سمې او سالمې روزنې ته اړتیا لري. هغوی د خامې اوسپنې په څېر دي. هره بڼه چې مو زړه وي، هغه ترې جوړولای شئ. پېغلې او ځوانان د عقل او مټو زور لري. هغوی د یوې ټولنې د ملا تیر جوړوي. که سم وروزل شي، د ټولنې بڼه معماران به وي. که پام ورته نه وي شوی، نو کېدای شي د ټولنې بنسټونه ونړوي او پر بله یې واړوي. مشرانو او زړو خلکو تر شا ډېرې تجربې او د ژوند خوږې او ترخې پرېښي دي. هغوی د درناوي وړ دي.

پېغلې او ځوانان څنګه د یوې ټولنې بنسټ ټینګولای شي؟

پېغلې او ځوانان د يوې ټولنې د ملا تير جوړوي. رګونه په بدن کې ستر ارزښت لري. پاکه وينه له زړه څخه د بدن ټولو ځايونو ته رسوي او په بدل کې يې کاربدلې وينه د تصفيې لپاره زړه ته لېږدوي.

پېغلې او ځوانان همداسې درواخلئ. هغوی د ټولنې تر ټولو ستر او ارزښتمن پوړکی دی. څومره چې هغوی په ښوونه او روزنه ښه سمبال وي؛ څومره چې يې روزنه او تربيه رغنده او سالمه وي؛ څومره چې د ټولنې د خواخوږۍ احساس ورسره وي؛ په هماغه اندازه به د ټولنې لپاره د هغوی ارزښت او اهميت زيات وي. د ټولنې لوړوالی او ځوړوالی د پېغلو او ځوانانو په سمې روزنې، نيکو اخلاقو او لوړ احساس پورې اړوند دی. په يوې ټولنې کې د ناخوالو په وړاندې بې توپيره پاتې کېدل د پېغلو او ځوانانو ارزښت راټيټوي.

پېغلې او ځوانان په يوې ټولنه کې ستر رسالت پر غاړه لري. هغوی دنده لري ټولنه سم لوري ته رهبري کړي. په ټولنه کې زړو ناسمو دودونو او رواجونو ته د پای ټکی کېږدي. د بېلګې په توګه وګورئ، افغاني ټولنه له يو لړ ناوړو دودونو سره لاس او ګرېوان ده؛ پېغلې په بدو کې ورکول کېږي؛ پېغلې اوځوانان له خپلې خوښې پرته يو بل ته ودېږي؛ د غم او ښادۍ په مراسمو کې ملاماتوونکي دودونه او رواجونه سرته رسيږي او همداسې نور نامنلي او ناګټلي دودونه او رواجونه. که چېرته پېغلې او ځوانان د خپلو مشرانو په مرسته وغواړي دا ناوړه دودونه واړوي، کولای شي داکار وکړي. له خپلو مشرانو سره کښينې او له هغوی سره د دې دودونو د منفي او ناوړو اړخونو په اړه خبرې وکړي او هغوی ته روښانه کړي چې ننني ټولنه هاغه د پېړيو، پېړيو پخوانۍ ټولنه نه ده، بلکې ننني ټولنه نوې غوښتنې او نوی ژوند غواړي. اوس نړۍ د يو کلي ښه غوره کړې ده. د يوې ټولنې دود او فرهنګ ډېر ژر په يوې لارې نه په يوې لارې پر بلې ټولنې اغېز کوي. د نشه يي توکو په کارونې کې يو شمېر ځوانان بې توپيره پاتې شوي دي. په داسې حال کې چې دوی کولای شي په کلکه د هغې مخه ونيسي اوپرې نږدي چې پېغلې او ځوانان په هغې روږدي شي.

د متن لنډيز:

د يوې ټولنې په جوړښت کې پېغلې او ځوانان تر ټولو ډېر او مهمه اغېزه لري. په دې معنا، همدا پېغلې اوځوانان دي چې د ټولنې جوړښت ساتي او ټينګوي يې. ځوانان او پېغلې بايد ډېر سم وروزل شي، د هر شي ارزښت او اهميت ورته په ګوته شي او خپل مسوولیتونه او دندې وپېژني، ترڅو په راتلونکي کې دوې هم خپل مسوولیتونه په سمه توګه سرته ورسوي. پر دې ټکي پوهېدل اړين دي چې د بامسؤولیته ځوان نسل د سالمې روزنې لپاره لا له هماغه کوچنيوالي او ماشومتوب څخه د هغوی سمې او رغندې روزنې ته بشپړ پام وشي او په مسوولیت وروزل شي، که نه نو خدای مه کړه، بيا به وخت تېر وي او د لاسونو موښل به د ټولنې له شلېدو پرته بل څه لاس ته را نه وړي.

فعالیتونه

د ټولګي په وړاندې پرې خبرې وکړي. نور زده کوونکي کولای شي، پر موضوع ازاد بحث وکړي.

۲ـ زده کوونکي دې پر مناسبو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې له ځوان نسل څخه خپلې غوښتنې او د هغو ځوابونه وليکي او د هغوی يو تن استازی دې يې د نورو په وړاندې ولولي.

۳ـ د نشه يي توکو د کرکيلې او پر نشو باندې د اخته کېدو د مخنيوي لارې کومې دي؟

څلور تنه زده کوونکې دې په دې اړه د نورو په وړاندې خبرې وکړي.

٤ـ کورنۍ تربیه او روزنه د ځوانانو پر ژوند څه اغېز لري؟ آیا یوازې کورنۍ د ځوانانو پر روزنې اغېز لري، که نور لاملونه هم شته؟ یو تن زده کوونکی دې د پورته پوښتنې په اړوند له نورو ټولګیوالو سره خبرې وکړي او پایله دې پر تختې ولیکي.

کورنۍ دنده

ځوانانو ته څه کول په کار دي؟ هغوی څنګه کولای شي خپلې ټولنې ته ګټور او اغېزمن واقع شي؟ د ځوان نسل رول د یوې ټولنې په ودانۍ او پرمختګ کې څه دی؟ زده کوونکي دې په دې هکله لس کرښې مقاله ولیکي او ټولګي ته دې یې راوړي. هڅه دې وکړې چې لیکنه یې ادبي رنګ ولري.

زده کوونکي دې لاندې څلوریزه ولولي او خوند دې ترې واخلي:

چې یې عرش او کرسۍ لاندې تر قدم دي
بالاتر دی هسې شان قدم د زړه
د خلیل تر کعبې دا کعبه ده لویه
که آباد کا څوک ویران حرم د زړه

عبدالرحمٰن بابا

زغم لویه زړورتیا ده.

تشـــبيه

عربي خورا بډايه ژبه ده، شعر او شاعري پکې اوج ته رسېدلې. شعرونه يې خپل اوزان لري. همدا شان د بديع او بيان په ګانو سينګار شوې ده. لومړنی شخص چې په اسلامي دوره کې يې د بيان د علوم و يا ادبي فنونو تتبع او څېړنه وکړه، ابو عبيده مثنى (۲۱۱ هـ .کال مړ) و. د بيان فن عبدالله بن معتز (۲۹۶ هـ. مړ) وضع کړ او بيا ډېرو اديبانو پر دې فن کار وکړ. په ګران هېواد کې د اسلام له راتګ سره سم د مذهبي ژبې په توګه د عربي ژبې نفوذ پر پښتو او دري ادبياتو خپلې وزرې وغوړولې. زمونږ ملي ادبياتو ځان په دې بهير کې ورګډ کړ. د هغوی لارې خپله کړه او د عربي ژبې پر اوزانو برابر د نظم او شعر ويل پيل شول.

په ادبي فنونو کې معاني، بيان او بديع شامل دي. په بيان کې له تشبيه، استعارې، کنايې او مجاز څخه بحث کېږي. د بديع علم د وينا يا کلام لفظي او معنوي ارزښتونه يا لفظي او معنوي ادبي صنعتونه راپېژني او په معاني کې د وينا بيان او مطلب د ښې افادې لارو چارو ته پاملرنه کېږي او په بنسټيزه توګه له فصاحت او بلاغت څخه بحث کوي.

بیان څرګندولو ته وایي او په ادبي اصطلاح کې هغه پوهنه ده چې په مرسته یې یوه یا څو معناوې په داسې بېلا بېلو لارو ادا شي چې د څرګندتیا او ابهام له مخې ښکاره توپیر ولري.

تشبیه ورته والي ته وایي. دا ورته والی به یا په بڼه کې وي یا به په معنا کې وي؛ یعنې که دوه شیان یا دوه حالته څو ګډ صفتونه، وجهې او مشابهتونه سره ولري، تشبیه بلل کېږي. په ادب کې دا ورته والی په حقیقي معنا نه را اخیستل کېږي، بلکې یو شی له بل شي سره پرتله کېږي. د بېلګې په توګه: مخ له ګل سره تشبیه کول. ګل ښایسته وي، سور او سپین وې، تازه وي، نو مخ ته هم د داسې صفتونو ورکول هغه له ګل سره ورته کوي. دویم دا چې ښکلا او صفت له لومړۍ (مشبه) نه په دویم (مشبه به) کې زیات وي. که ووایو حمید د جمیل په څېر تکړه دی. نو دا مازې تشابه شوه، خو که ووایو ګلالی د ګل په څېر ښایسته ده. دلته ګلالی له ګل سره تشبیه شوې ده.

ادبپوهانو په واقعیت کې تشبیه د معنا د بیانولو ډېره لومړنۍ او اسانه لاره چاره بللې ده. څرنګه چې انسان د ډېرو کارونو او شیانو له ماهیت او حقیقت څخه خبر نه دی او هغه شیان نشي تعریفولای، نو له هغو شیانو سره چې ښه یې پېژني او ورسره آشنا دي، تشبیه کوي یې.

تشبیه پنځه رکنونه لري: مشبه، مشبه به، د تشبیه وجه، د تشبیه توري، د تشبیه غرض.

۱ - مشبه، هغه ته وایي چې له بل شي سره ورته یا تشبیه کېږي. لکه، د مخ ورته کول له ګل سره.

بېلګې:

هېڅ مې نه زده محبت که اور دی دا
په اور سوځم په رضا که زور دی دا

په دې بیت کې "محبت" مشبه، "اور" مشبه به، "که" د تشبیه توری دی.

لاندې بیت ته وګورئ:

چې ریبي مې بې صرفې د زړګي ولې
کړې وروځې دي د یار که لور دی دا

په پورته دویم نیم بیتي کې "وروځې" مشبه، "لور" مشبه به، "د وروځو او لور" ترمنځ "کوږوالی" وجه شبه ده.

۲ - مشبه به، هغه ته وایي چې د بل شي ورته والی او تشبیه یې ورسره کړي، لکه مخ چې له ګل سره تشبیه شوی دی. وګورئ په لاندې بیت کې:

الهي د محبت سوز و ګداز را
په دا اور کې د سهي سمندر ساز را

په دې بیت کې "محبت" له "اور" سره تشبیه شوی دی. "محبت" مشبه او "اور" مشبه به دی.

۳ – د تشبیه وجه، هغه یو یا څو مشترک صفتونه چې د مشبه او مشبه به ترمنځ موجود وي، د تشبیه وجه یې بولي. لکه په دې لاندې بیت کې:

د بادام په څېر مې زړه سوری سوری شي
چې راپورته په غمزه سترګو باڼه کړې

په پورته بیت کې "زړه" مشبه، "بادام" مشبه به، "په څېر" د تشبیه کلمه، "سوری سوری کېدل" یې د مشترک صفت یا تشبیه وجه ده. د تشبیه وجه ښایي په مشبه به کې تر مشبه زیاته، قوي او څرګنده وي.

٤ - د تشبیه توري یا کلمې: هغه توري یا کلمې چې مشبه له مشبه به سره تړي، د تشبیه توري ورته وایي، لکه: په څېر، په شان، غوندې، هغسې، هسې، داسې، څنګه، لکه، په دود، په څېر، ...

آینې غوندې خوله پټه سوال جواب کړه
مناسب نه دی اشنا ته رسوا عرض

په پورته بیت کې "شاعر" مشبه "آینه" مشبه به، "غوندې" د تشبیه کلمه ده. یا:

چې د سپرلي ګـــــلونـــه ګـــورم ماته د ګل په شان جانان رایادوینه

په دې لنډۍ کې "جانان" مشبه "ګل" مشبه به، "په شان" د تشبیه کلمه ده.

۵ - د تشبیه غرض: هغه مقصد اومطلب چې له تشبیه څخه اخیستل کېږي، د تشبیه غرض ورته وایي. هدف لپاره یو شی له بل شي سره تشبیه کېږي.

د تشبیه ډولونه

تشبیه د بېلابېلو خواوو او څرنګوالي په اعتبار زیات ډولونه لري. دلته یې دا لاندې ډولونه درپېژنو.

الف: د طرفینو د موقعیت له مخې په دوه ډوله ده.

اول: مفروقه تشبیه چې په یو بیت یا نیم بیتي کې د هرې مشبه ترځنګه مشبه به راغلې وي، لکه:

لال دې شونډې، غاښ مرغلرې

خوله دې غونچه قند دې خبرې

کامګار ګدای شه ستا په در کې

چېرې یې نه کا رقیبان لرې

د پورته شعر لومړي نیم بیتي کې "شونډې" مشبه، "لال" مشبه به، غاښ" مشبه، "مرغلرې" مشبه به دی. په دویم نیم بیتي کې "خوله" مشبه، "غونچه"مشبه به، "خبرې" مشبه، "قند" مشبه به دی. څرنګه چې مشبه له هرې مشبه به سره نژدې واقع شوې ده، نو مفروقه یا جلا جلا تشبیه یې بولي.

اوښکې در، رنګ کهربا، زړه لکه لال

جنس مې ډېر ولې رونق د بازار نشته

په پورته بیت کې "اوښکې" له "مرغلرو"، "رنګ" له "کهربا" او "زړه " له"لال" سره تشبیه شوی دی.

خوله غونچه، سترګې نرګس، زلفې سنبل دي
خط ریحان دی څه ګـلـــزار په لاس راکـېوت

په دې بیت کې "خوله" له "غونچې"، "سترګې" له "نرګس"، "زلفې" له "سنبل" سره تشبیه شوي دي. د طرفینو د موقعیت له مخې مفروقه تشبیه بلل کېږي.

مخ دې خـــراغ سینه دې باغ دی خدایه پتنګ شم که بورا ورباندې شمه
زلفې سنبل مخې دې ګلاب دی زنه دې سیب د سمرقند در دې غاښونه

دویم: ملفوفه (نغاړلې یا په لفافه کې) تشبیه

دا هغه تشبیه ده چې په یوه مسره یا بیت کې مشبه او په بله مسره یا بیت کې یې مشبه به راغلي وي. لاندې بیت ته وګورئ:

تـورو زلـفـو تـه یـې ګـوره ښایسته دواړه رخساره
د جهان په باغ کې نشته سنبل هسې سمن هسې

په پورته بیت کې "زلفې" مشبه او "سنبل" مشبه به دی. "رخسار" مشبه، "سمن" مشبه به دی. ګورو چې دواړه مشبه په یو نیم بیتي او مشبه به په دویم نیم بیتي کې راغلي دي. یعنې مشبه به له مشبه سره نژدې نه ده راغلې. له دې امله یې ملفوفه (نغاړلې) تشبیه بولي.

نورې بېلګې:

دا څه زلفې، څه رخسار او څه ذقن دی
څه سنبل، څه ګلاب، څه نسترن دی

* * *

تـورې زلفې شنه خالونه سره رخسار
شنه توتیان دي سره ګلونه تور ښامار

د پورته بیت په لومړي نیم بیتي کې "زلفې"، "رخسار" او "ذقن" مشبه او په دویم نیم بیتي کې "سنبل"، "ګلاب" او "نسترن" مشبه به دي.

د دويم بيت په لومړي نيم بيتي کې "زلفې"، "خالونه" او "رخسار" مشبه او په دويم نيم بيتي کې "توتيان"، "ګلونه" او "ښامار" مشبه به دي.

څرنګه چې مشبه او مشبه به سره نژدې نه دي راغلي، نو ملفوفه تشبيه ورته وايي.

ب:د ابتذال او ندرت له مخې تشبيه په دوه ډوله ده.

نادره تشبيه، مبتذله تشبيه

۱ - نادره تشبيه هغه تشبيه ده چې په شاعرانو کې لږ استعمال ولري او يا کوم شاعر نوې پيدا کړې وي. لکه په دې بيت کې:

لکه خس د سيلاب خلاص له ګمراهۍ يم
پـر اوږو د رهـبـر سـپـور يـم تـر منزله

* * *

چې يې خـال پـه مـخ کې وينـم حيرانيږم
پـه جـنـت کـې ولـې ږدي عـاصـي يـو ګـام

د پورته بيت په لومړي نيم بيتي کې د "يم" "م" چې د مفرد متکلم لپاره متصل ضمير دی مشبه او "خس" يې مشبه به دی. په دويم نيم بيتي کې "رهبر" مشبه او د لومړي نيم بيتي"سيلاب" مشبه به دی. د دويم بيت په لومړي نيم بيتي کې "خال" مشبه او په دويم نيم بيتي کې "عاصي" مشبه به دی. "مخ" مشبه، "جنت" مشبه به دی. څرنګه چې دغسې تشبيهات شاعرانو لږ کارولي دي، نو نادره تشبيه بلل کېږي.

۲ - مبتذله تشبيه، هغه تشبيه ده چې په شاعرانو کې خورا زيات استعمال ولري. لکه:

مخ دې لکه ګل صنم زلفې دې سنبل صنم

په پورته بيت کې "مخ" له "ګل" سره او "زلفې" له "سنبل" سره تشبيه شوي دي. څرنګه چې هر شاعر دغسې تشبيهات کاروي، نو ځکه ورته مبتذله تشبيه ويل کېږي.

تشبيه نور ډېر ډولونه هم لري، خو مهم يې همدغه وو چې دلته دروپېژندل شول.

فعالیتونه

۱ـ یو تن زده کوونکی دې د ټولګې مخې ته راشي او تشبیه دې نورو ته وروپېژني.

۲ـ دوه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي. یو تن دې د تشبیه د رکنونو نومونه واخلي او بل تن دې تعریف او په یوې بېلګې کې دې یې وښیي.

۳ـ یو بل زده کوونکی دې د ټولګي مخې ته راشي او د موقعیت له مخې دې د تشبیه ډولونه ووایي.

٤ـ دوه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي، یو تن دې د مفروقې او بل تن دې د ملفوفې تشبیه بېلګې ووایي.

۵ـ دوه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي، یو تن دې د ندرت او ابتذال د تشبیه توپیر څرګند کړي او بل تن دې هغه په بېلګو کې وښیي.

٦ـ دوه زده کوونکي دې د ټولګي په وړاندې د غرض له مخې تشبیه څرګنده او بېلګې دې ووایي.

۷ـ ټولګی دې په مناسبو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د یوې تشبیه څو مثالونه پیدا او د ډلې یو تن استازی دې هغه د نورو په وړاندې تشریح کړي.

۸ـ همدا پورته ډلې دې په ګډه په یو کاغذ کې تشبیه او د هغې ډولونه په یوه ګراف کې څرګند کړي او د هرې ډلې یو غړی دې هغه د ټولګي په وړاندې نورو ته تشریح کړي.

۹ـ یو، یو زده کوونکی دې د ټولګي مخې ته راشي او په خپل وار دې په لاندې بیتونو کې مشبه، مشبه به، وجه شبه، د تشبیه توري او د تشبیه غرض ولټوي او تشریح دې یې کړي:

شونډې دې یاقوت دي مرغلري سپین غاښونه
سرتر پایه درست د پاچاهانو خزانه یې
چې بلا یې د قامت راته ښکاره شوه
ګویا پاخېده بلا د قیامت
څو به شمېرم زه غمونه د هجران
هومره ډېر دي لکه ریګ د بیابان
چې یې خال په مخ کې وینم حیرانېږم

په جنت کې ولې ږدي عاصي يو ګام
لکه پټ سپاره د جنګ نېزې پرغاړه
دا اوږده بانې پرې پورې سترګې ستا
دادې کمڅې په لېچو بلوسي
که دې ماران په لېچو دوه ساتلې دينه
دا څه قد دی دا څه سترګې دا څه مخ دی
داڅه سروه څه نرګس دا څه ګلشن دی
لکه باد صبا راشي ژر ګذر کا
ما خوشحال چې ازمېيلی دی ميثاق ستا
که د زلفو مار يې وخوري عاشق ګرم دی
چې يې لاس په اژدها باندې کښېښې
شاپيرۍ چې ليده نشي سبب دادی
مخ دا ستا له شرمه نغاړي په حجاب
څو ګلرنګه چهرې راغلې په جهان
بيا فنا شوې لکه ګل د ګلستان
نرګس کوز ګوري له شرمه
ستا د سترګو په ځواب
د جنت حوريې که ګوري ستا ومخ ته
نور به واچوي له مخه نقابونه

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کورونو کې د کوم شاعر شعرونه وګوري او په هغو کې دې د تشبيه او د هغې ښلګې پيدا او په کتابچو کې دې وليکي او په بله ورځ دې په ټولګي کې ولولي.

پېغله ملالۍ

د افغانستان تاریخ له اتلولیو او مېړنو ډک دی. په دې ډګر کې نه یوازې نارینه برخه لري، بلکې مېرمنو هم د خپلو نارینه وړونو ترڅنګ زیاتې اتلولۍ او مېړانې ښودلې دي. دا هره یوه یې داسې څېره ده چې کارنامې او مېړانې یې، سربېره پردې چې زموږ د ویاړ او افتخار نښه ده، زموږ او د راتلونکو نسلونو لپاره د لارې او پله حیثیت لري. موږ د ببلا ببلو ټولګیو د پښتو ژبې په درسي کتابونو کې پښتنې نارینه او ښځینه څېرې پېژندلې دي. ښایي د هغوی کارنامې د خپلې لارې مشال کړو او د هغوی د پښو پر پل، پل کښېږدو. دلته د مېوند د اتلې، پېغلې ملالۍ په اړه لنډ معلومات لولو.

ـ د ملالۍ نوم ولې د هرچا په خولو کې پروت دی؟

د ملالۍ د ژوند د پېښو په اړه پوره معلومات په لاس کې نشته. له موږ سره د هغې د ځای او کورنۍ سمه پته نشته او نه راته څرګنده ده چې دا پېغله څوک، د چا لور او د کومې سیمې او کلي وه. د میوند د فتحې د ننګ او جنګ په ډګر کې ددغې نومیالۍ پېغلې نقش لکه د لمر په څېر هرچاته څرګند دی. په دې اړه د خلکو له خولو راپاتې شوې خبرې او تاریخي شواهد لږ و ډېر یوه خوله دي. د وینا په ډېر لږ توپیر او بدلون د میوند په فتحه کې د هغې غوڅ او ټاکونکی نقش تاییدوي.

د "پښتنې مېرمنې" د کتاب لیکوال، عبدالروف بینوا لیکي: ((د ۱۲۹۷ هـ. ق کال د برات د میاشتې پر اووه لسمه د دوشنبې په ورځ افغاني زلمیانو د خپل وطن د ساتنې په نیت سرونه پر میدان ایښي او د میوند ډګر ته د سرښندنې لپاره حاضرشوي وو. ټکنده غرمه وه. غازیان تږي او سترې ستومانه وو. د میوند په دښته کې هېڅ اوبه هم نه وې. نژدې وه چې افغاني لښکر د تندې له امله ماتې وخوري. په داسې حال کې چې د لښکرو بیرغچي هم سخت زخمي شو او بیرغ یې له لاسه ولوېد، یوه پېغله راغله، بیرغ یې په سرو منګولو واخیست، ناره یې کړه:

خـــــال به د یار لـــه وینـــو کـــښېږدم
چې شینکي باغ کې ګل ګلاب وشرموینه
کـــه پـــه میونـــد کـــې شـــهید نـــه شـــوې
خدایـــږو لالیه بـــې ننګۍ ته دې ســـاتینه

ددې پېغلې دا غږ یو آسماني غږ و. د افغاني زلمیانو وینې یې په جوش راوستې او د (الله اکبر) په ناره یې پرغلیم یرغل وکړ. دښمنان یې تار په تار او خپله پاکه خاوره یې د هغوی له ناپاکو قدمونو څخه وژغورله. دا پېغله ملاله نومېدله.))

په نورو ځایونو کې پورتنی مفهوم د الفاظو په لږو ډېر بدلون سره داسې راغلی دی: ((یوې خواته د میوند پر دښته پراته د پېرنګي پوځونه په هر ډول وسلو او امکاناتو سمبال وو. بله خوا افغانان په تش لاس، خو د ایمان او عقیدې په وسله سمبال، د هغوی مقابلې ته راوتلي وو. هغوی په دې نیت او تکل وو چې دغه لښکرې له خپلې خاورې څخه وباسي او هېواد

د دوی له ناولو منګولو څخه آزاد کړي. له افغاني غازيانو سره په دغه جګړه کې افغاني مېرمنې هم شاملې وې. ځينو يې غازيانو ته خواړه، اوبه او باروت رسول او ځينې له خپلو پلرونو، وروڼو او میړونو سره اوږه پر اوږه د دښمن مقابلې ته ولاړې وې. د دغو نومیالیو په ډله کې یوه هم ملاله وه.))

د "افغانستان درمسير تاريخ" ليکوال د هغه وخت د يو نومیالي مؤرخ، ميرزا يعقوب علي خوافي د کتاب په حواله ليکي، په دغه جګړه کې له دولس زره انګريزي پوځ، عسکرو او صاحب منصبانو څخه د جګړې له ډګره يوازې (۲۵) تنه ژوندي په تيښته بريالي شول. د "زمور غازيان" ليکوال، محمد ولي ځلمی د "نفتو لا خالفين" د کتاب (شيپور هايی پيروزی ميوند) له مخې ليکي: "کله چې د زياتې کلکې ژوبلې په نتيجه کې ميوند فتح او افغاني غازيان د خپلو شهيدانو د ښخولو په تکل کې وو، غازي سردار محمد ايوب خان پوښتنه وکړه، دغه نجلۍ څوک ده چې په يو داسې نازک حالت کې يې په خپلو ملي لنډيو افغاني لښکر په ننګ او غورځنګ راوست؟ ځواب ورکړ شو چې دا د يو شپون لور، ملاله او د ميوند د (کشک نخود) اوسېدونکې ده. بل ورته وويل، دا ډېره زړوره وه. د غازيانو تر څنګ يې بايد ښخه کړو. ايوب خان وويل ښه وايست. ملايانو او ملي مجاهدينو د بخښنې دعا ورته وکړه او هم هلته يې خاورو ته وسپارله."

همدارنګه مير غلام محمد غبار په (افغانستان درمسير تاريخ) او لويس دوپرې په خپل اثر (افغانستان) کې د ملالۍ سرښندنه او ننګياليتوب ستايي او تاييدوي يې.

له پورته څرګندونو دا ښکاري چې ملاله د ميوند په همدې تاريخي جګړه کې د شهادت مقام ته رسيدلې او تلپاتې نوم يې په برخه شوی دی. دغه ستره ویاړلې کارنامه يې زمور د هېواد په تاريخ کې په زرينو کرښو ليکل شوې. تر هغه چې افغانان او افغانستان وي، له چا به نه هېرېږي او په ډېر درناوي به لمانځل کېږي. د دې نومیالۍ او ننګیالۍ پېغلې قبر په ميوند کې معلوم او ډېر خلک يې زيارت ته ورځي.

روح دې تل ښاد او ياد وي!

د متن لنډیز:

هغسې چې وویل شول، زمونږ تاریخ له نومیالیو آغلو او ښاغلو ډک دی. هغوی یا د خپل قوم په مشرۍ خلکو ته خدمت کړی، یا یې د تورې او قلم په زور د خاورې غلیمان ځپلي او تېښتې ته اړایستلي، یا یې د پوهنې او علم بیرغ اوچت کړی او یا یې د قلم په ژبه په نظم او نثر خپل ویده وروڼه او خویندې راویښ کړي دي. دا هر یو په خپل ځای د درناوۍ او ستاینې وړ دي. پېغله ملاله د دې سلګونو پېغلو او شاه زلمو له ډلې څخه یوه ده چې په خپل پښتني غیرت یې خپل وروڼه له حتمي ماتې څخه ژغورلي او دښمن یې تار په تار کړی دی. د دوی ټول ژوند زمونږ د اوسني او راتلونکي نسل لپاره یو لوست دی. باید هغه په ډېر ځیر او غور ولولو. هڅه وکړو داسې کارنامې له ځانه پرېږدو چې د راتلونکي نسل لپاره د افتخار او سرلوړۍ نښه شي.

فعالیتونه

۱ــ پنځه تنه زده کوونکي دې په خپله خوښه د ټولګي مخې ته راشي او دوه، دوه دقیقې دې د پښتني شهامت په اړه خبرې وکړي.

۲ــ زده کوونکي دې پر پنځو ډلو وویشل شي. هره ډله دې په خپلو منځونو کې پر لاندې ټکو خبرې اترې وکړي:

- آزادي څه مفهوم لري؟
- د آزادۍ تر لاسه کول آسان دي او که ساتل یې؟ څنګه؟ بیان یې کړئ.
- د یوه هېواد د آزادۍ د ساتلو لپاره تر ټولو اړین شی کوم دی؟ ولې؟

هره ډله دې په لنډ ډول خپلې نظریې ولیکي. بیا دې د هرې ډلې استازی په وار سره د ټولګي پر وړاندې خبرې وکړي. په پای کې دې پوښتنو ته ځوابونه ووایي او له خپلو نظریو څخه دې دفاع وکړي.

۳_ هر زده کوونکی دې په ځانګړي ډول له لاندې کلمو څخه یو متن جوړ کړي او د نورو په وړاندې دې ولولي.

میوند، ملاله، جګړې، شهادت، تلپاتې، ویاړ، تاریخ، کربنو، په ډېر درناوي، نومیالی او ننګیالی، پېغلې، د میوند د شهیدانو په، او ډېر خلک یې زیارت ته ورځي.

روح دې شاد او یاد دې تل تاند او تازه وي!

٤_ دوه تنه زده کوونکي دې د نورو په استازیتوب د ټولګي مخې ته راشي. یو له بل څخه دې د ملالې د اتلولی په اړه پوښتنې وکړي او ځوابونه دې واوري. نور ټولګیوال دې ورته غوږ شي. په پای کې دې د پوښتنو او ځوابونو په اړه خپل نظر څرګند کړي.

۵_ لاندې اصطلاح ګانې او عبارتونه څه معنا لري؟ خبرې پرې وکړئ او که داسې نورې اصطلاح ګانې او عبارتونه درته یاد وي، ویې وایئ:

د شړومبو مچ، د پوزې پېزوان، لور په لوټه تېره کول، د اوبو ځګ ته لاس اچول، په شا تلل.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د هېواد تېر تاریخ ته نظر واچوي او په هغه بهیر کې دې د پېغلې ملالې په اتلولی یوه مقاله ولیکي او بله ورځ دې یې په ټولګي کې د نورو په وړاندې ولولي.

نېکمرغه هغه څوک دی چې د نورو له ناوړه کړنو پند واخلي او پخپله یې سرته و نه رسوي.

لاندې شعر ولولئ، پر مفهوم يې ځان پوه او خوند ترې واخلئ:

په آزار د مظلومانو حايل مه شه
له لوګي د سويو زړونو غافل مه شه
د ټوپک د تورې غوڅ به څښتن روغ کا
مسلمان د آه په غشي ګايل مه شه
که آزار د مسلمان د چا مطلب وي
دا مطلب يې تر قيامته حاصل مه شه
هسې خوی کوه چې نور عالم دې ستايي
ته په خپله د خپل ځان په ستايل مه شه
په جهان بده خواري نشته تر سواله
که دې زده د خپله پلاره سايل مه شه
ستا د حسن ياد زما په زړه کې ليک شول
دغه نقش مې له خاطره زايل مه شه
خو دې روح په تن کې شته دی اې کامګاره
يو ساعت د دين له چارو کاهل مه شه
«کامګار ختک»

ډرامه څه ته وايي؟

د يوې ژبې ادبيات، که ليکلي وي او يا شفاهي، د ولس د مخينې، فرهنګ، ټولنيز او سياسي شعور ښکارندوی او په ډېرو حالتونو کې د يوې ټولنې د مخکښ او لارښود حيثيت لري. ټولنه هغه خواته بيايي چې وخت او شرايط يې غوښتنه کوي. د ظالم لاس له مظلوم څخه لنډوي. ټولنيزې ناخوالې خلکو ته بيانوي او له هغې څخه د خلاصون لار ورته ښيي. کيسه، ناول، رومان، ډرامه او ... ټپلا ټپل ادبي ډولونه او ژانرونه دي چې په خپل وار د ولسونو د پخوانيو، اوسنيو او يا راتلونکو پېښو او ژوند هيندارە ده.

په لسم ټولګي کې مو د لنډې کيسې په اړه معلومات تر لاسه کړل. دلته په لنډ ډول د پښتو ډرامې په اړه خبرې کوو.

تاسو به هرو مرو د ډرامې نوم اورېدلی وي. ستاسو په اند ډرامه څه شی دی؟

ډرامه یا نندارہ د یوناني ژبې له "ډراو" څخه جوړه شوې او معنا یې فعل او عمل دی. ډرامه او عمل له یو بل سره نه شلیدونکي اړیکې لري. پر دې بنسټ ډرامې ته په "فعل سره ښودنه" هم ویلای شو. د یوې موخې د څرګندتیا لپاره ډرامه تر ټولو غوره او اغېزمن عمل دی.

د جوړښت له مخې ډرامه درې ډولونه لري.

۱ـ د سټیج ډرامه، ۲ـ راډیویي ډرامه، ۳ـ تلویزیوني ډارمه. (فلمونه او نندارې په کې راځي.) هره یوه یې ځانګړې ژبه او وسایل لري.

د منځپانګې له مخې ډرامه په دوو ډولونو ده.

۱ـ تراژیکه یا تراژیدي ډرامه، ۲ـ کومیکه یاخندنۍ ډرامه

تراژیدي هغې ډارمې ته وایي چې د غم، درد، ویر او ژړا حالت او پېښې پکې راغلې وي. د کومیډي اصطلاح د هغې ډرامې لپاره کارول کېږي چې خوښي، خندا او نیکمرغي پکې نغښتې وي.

د ډرامې بنسټیز توکي.

۱ـ کیسه: هره ډارمه باید یوه خوندوره کیسه ولري. کیسه چې څومره انساني فطرت او بشري ژوند ته نژدې وي، هغومره ډرامه ښکلې وي.

۲ـ ترتیب (پلاټ) یا اډانه. په کیسه کې د پېښو نظم، اوډون او ترتیب ته وایي. ډارمه پر دغه اډانې ولاړه ده. اډانه یا پلاټ دومره یو له بل سره تړلې او راکښلې وي چې د یوې کلمې له ایستو سره ورانېږي. په دې توګه په اډانه کې لنډیز، پرله پسیوالی او نظم لوی ارزښت لري.

۳ـ پیل، اوج او پای: د ډرامې پیل ښایي داسې وي چې لوستونکي، اوریدونکي او لیدونکي له ځان سره یوسي. د کیسې پیل د کیسې اوج ته لار هواروي. د ډرامې په منځ کې د ببلا ببلو لوبغاړو (کرکټرونو) تر منځ ټکر یا کشمکش رامنځته کېږي چې دې ته د ډارمې څوکه یا اوج وایي. دا غوټه بیا د ډرامې په پای کې ایله کېږي. د ډرامې پای باید منطقي وي او د لوستونکي، اوربدونکي او یا لیدونکي زړه ته پرېوځي چې د داسې پېښو پایله همداسې وي. د ډرامې لیکوال ته ښایي چې ډرامه په تصادفي او ناڅاپه ډول پای ته ونه رسوي.

لوبغاړي (کرکټرونه): د ډرامې لوبغاړي ښايي د ډرامې پېښو ته سا ورکړي او داسې يې پر مخ يوسي چې پر لوستونکو، اورېدونکو يا ليدونکو ژور اغېز و ښندي او دا هله شونې ده چې لوبغاړي د خپلې ټولنې ربښتيني استازيتوب وکړای شي.

ډيالوګ او ژبه: په ډرامې کې داسې ژبه کارول کېږي چې د لوستونکو، اورېدونکو يا ليدونکو زړه په موټي کې کلک ونيسي او خوند ورکړي. هر لوبغاړي ته د هغه له پوهې سره سمه ژبه کارول په کار دي، داسې نه چې د بزګر او ډاکټر توپير ونه شي.

په ډرامې کې درې حالتونو ته ځانګړی پام اړول کېږي:

۱ـ وخت: داسې چې بايد ډرامه او ژبه يې د يو مهال وي. يعنې داسې ونه شي چې ډرامه تاريخي وي او ژبه يې او سنۍ وي او نه داچې يو ځوان ته د زاړه سړي نقش ورکړ شوی وي.

۲ـ ځای: د ډرامې پېښه چې په کوم ځا ی کې پېښېږي، بايد تصويرونه يې هم د همغه ځای وي؛ يعنې داسې نه وي چې پېښه په افغانستان او تصويرونه يې د نورې پرمختللې نړۍ وي.

۳ـ عمل: دې ټکې ته پام په کار دی چې عمل او ژستونه له پېښې سره تړاو ولري؛ يعنې داسې نه وي چې مړی شوی وي او لوبغاړي خاندي.

د ډرامې پيل له لرغوني يونانه شوی دی. په لرغوني يونان کې شاعري ډېره غوړېدلې او ډرامه د يوناني ادب ارزښتناکه ځانګه وه. په لرغوني مصر کې هم د يوې ډرامې څرک لګېدلی چې نوم يې "ايپي ډوس" و او د يوه واکمن "اوسي رس" په مړينې ښودل شوې وه. بيا يې انګريزي ادب ته لار پيدا کړه. وروسته د هندي او عربي له لارې پښتو ته راغله.

په پښتو کې لومړۍ ډرامه د عبدالاکبرخان اکبر "درې يتيمان" ده. دغه ډرامه پر ۱۹۲۷ ميلادي کال کې ليکل شوې او روزنيزه بڼه يې درلوده. دا ډرامه د اتمانزيو د لېسې په کلنۍ غونډې کې نندارې ته وړاندې شوې وه. د هند د نيمې وچې تر وېش د مخه زياتره ډرامې د پيرنګي استعمار په وړاندې د مبارزې په ملاتړ ليکل شوې دي. په پښتو کې پر ډرامه يې

اصولو برابره ډرامه اسلم خټک لیکلې ده چې د "وینو جام" نومیږي او پر ۱۹۳۵ کال له راډیو نه خپره شوه. د پښتو زیاتره ډرامې په پښتونخوا کې رامنځ ته شوې دي او افغانستان د اړینو وسایلو د نشتوالي له امله تر ډېره له ډرامې بې برخې پاتې شوی دی. په کوزه پښتونخوا کې لاندې کسانو پښتو ډرامې لیکلې دي:

عبدالله جان اسیر، عبدالخالق خلیق، عبدالکریم مظلوم، امیر حمزه شینواری، داودشاه برق، سمندرخان سمندر، میا سید رسول رسا، یوسف ورکزی، عبدالله جان مغموم، رضا مهمندي، شوکت الله اکبر، رحمان کاکا خیل، ایاز داود زي، مراد شینواری، اشرف مفتون، رشید دهقان، اشرف دراني، خیال بخاري، ولي محمد خلیل، عمر ناصر، ډاکټر محمد اعظم اعظم، خالقداد امید، گل افضل خان، نثار محمد خان، همایون هما، عابد شاه عابد، نورالبشر نوید، ساحر اپریدی، محب الله شوق، همایون همدرد، فریدالله احساس او. . .

پښتو ژبې ته له نورو ژبو څخه هم ډرامې را ژباړل شوې دي چې د لطیف وهمي له اردو نه ژباړلې ډرامه "د قرطبې قاضي" او د سراج خټک له انګریزي نه ژباړلې ډرامې "د وینز سوداګر" او "مکبث" د ستاینې وړ دي.

په افغانستان کې د ډرامې دا لیکوال د یادولو وړ دي:

پوهاند عبدالحی حبیبي، عبدالرؤوف بېنوا، ف. فضلي، عبدالمنان ملګری، عبدالروف قتیل، بسم الله کمکی، سیدجان ملال او یو شمېر نور.

د متن لنډیز:

د ډرامې کلمه له یوناني ژبې "ډ راو" نه راوتلې ده. فعل او عمل ته وایي. ډرامه او عمل یو له بل سره نه شلیدونکې اړیکې لري. په دې توګه ډرامې ته په "فعل سره ښودنه" هم ویلای شو. هره ډرامه باید یوه خوندوره کیسه او اډانه ولري.

ډرامه درې برخې ، پیل، اوج او پای لري. پیل یې باید داسې وي چې لوستونکي،

اورښدونکي یا لیدونکي له ځان سره یوسي. د کیسې پیل د کیسې اوج ته لاړ هواروي. د ډرامې په منځ کې د بېلابېلو لوبغاړو (کرکټرونو) ترمنځ ټکر یا کشمکش رامنځته کېږي چې دې ته د ډرامې اوج وایي. دا غوټه بیا د ډرامې په پای کې پرانیستل کېږي.

د ډرامې لوبغاړي باید ډرامې ته سا ورکړي او داسې یې پر مخ یوسي چې پر لوستونکو، اورښدونکو او لیدونکو ژور اغېز واچوي. په ډرامه کې داسې ژبه کارول کېږي چې د لوستونکو، اورښدونکو او یا لیدونکو زړه په موټې کې کلک ونیسي او خوند ورکړي. په پښتو کې لومړۍ ډرامه د عبدالاکبرخان اکبر "درې یتیمان" ده چې پر ۱۹۲۷ کال یې لیکلې ده. تر دې وروسته په پښتونخوا او افغانستان کې یو شمېرلیکوالو د ډرامې لیکلو ته مخه کړې ده. د سټېج، راډیو او تلویزون لپاره ګڼې ډرامې یا نندارې لیکل شوي دي.

د ډرامې بېلګه:

د کلو رنځور

(پرده پورته کېږي.)

د پښتونخوا غرونه چې ځای پر ځای یې پر سر لړه واوره ښکاري، دومره هسک دي چې ته به وایې آسمان یې د ښکلولو لپاره راټیټ شوی دی. د شنو درو، پاکې فضا، رڼو اوبو منظره هومره ښکلې ده چې د انسان روح تازه کوي. د زرکو اوازونه او د کوهسار نسیم سړی په نڅا راولي. هغه بل پلو ته ارت او لوی دښتونه په نظر راځي او د غاټولو په ګلونو داسې ښکاري، ته به وایې چې د خپلواکۍ جګړه یې نن خلاصه شوې او پښتنو زلمیانو دا ځمکه د دښمن په وینو لړلې ده. خو چې سړی لږ ډېر ځیر شي، د دې غرونو په لمنو کې به ووینې چې "پښتون" رنځور پروت او له رنګه یې معلومېږي چې د کلو رنځور دی. مړ لا نه دی، خو د ده او د مرګ ترمنځ هېڅ هم پاتې نه دي. کله کله سترګې رونې کړي، مګر ژر د بېهوشۍ چپه پرې راشي... .

سر ته یې "خیرات خور"، پښو ته یې "دمګر"، یو اړخ ته یې "خان" بل ته یې "ملک"

ناست دی. څلور سره د رنځور د رنځ په شاوخوا کې خبرې کوي.

خان په قهر: اوه، لا په لاس کې يې قوت شته! عجبه رنځور!؟ زما په خيال ټګي کوي.

ملک: بايد بې مالګې ډوډۍ ورکړ شي... د رنځور داسې لاس غورځول خطر ناک وي!!

دمګر: تاسې بېغمه اوسئ. ما داسې دم نه دی "پو" کړی چې دی بيا سر راپورته کړي... خو دا يې په وجود پيری ننوتی دی. يوه "دودکه" به هم غواړي.

خان: په هر صورت بايد لاسوونه يې وترل شي.

خيرات خور: (په عجز) خو... خو... خو...

ملک: بيا څه خوسی خوسی لرې؟ په دې باب د چاشفاعت نشو منلای.

خيرات خور: توبه، توبه ... يه، يه ... زه او شفاعت!

تاسې ما مه ګنهګاروئ... خو، خو يوڅه... (په ګوته د رنځور واسکټ ته اشاره کوي.)

ملک: (خاندي) هه، هه، هه ... واسکټ غواړې؟

خيرات خور: هو، د خدای په جات ... اوس همدا يو واسکټ کفايت کوي.

خان: واخله، واخله، ... ستا خو هېڅ مړېده نشته!

(د رنځور واسکټ کاږي او ملک يې لاسونه تړي، دمګر يې څپليو ته لاس اچوي او وايي:)

دمګر: زه نو تر چا پاته يم ... دا يې هم زما!

(رنځور سترګې رونوي، په ډېر قهر شاوخوا ګوري.)

دمګر: فضل، فضل، فضل؟ ملک کاکا د رنځور پيری سترګو ته راغلی ...؟!

خيرات خور: هو، هو سترګې يې بدې سرې شوې ... څه نورې بلاوې په سترګو وينې.

ملک: چاره يې څه ده؟

خان: بايد سترګې يې هم وترل شي....

ملک: ښه دې وویل ... د رنځورحال بد دی، باید هېڅ شي ته ونه ګوري... د رنځور لپاره استراحت ضرور دی. موږ باید خپل رنځور څو مو توان وي، همداسې ویده وساتو، ویښوالی یې خطرناک دی!!

ټول په ګډه: بالکل درست!

(د رنځور سترګې هم تړي. رنځور لږ لږ په هوښ راځي.)

رنځور: څه کوئ؟ څه رانه غواړئ؟

تاسې خو زما هرڅه راڅخه غصب کړل. زما د باغ مېوې، د ځمکې غلې او نور نعمتونه تاسې وخوړل. زه مو په وچه ډوډۍ وغولولم. ... وینې مو راوچې کړې، بې واکه شوم، په رنځ اخته شوم ... بیا لا هم په دې حال کې راڅخه ویرېږئ. لاسونه مو راوتړل. اوس یوازې دا کتل مو هم راباندې پیروزو نه دي؟ ولې ظالمانو؟

خیرات خور: الله توبه، پرتې او چټیات یې شروع کړل. ما ویل چې خیرات وکړئ، خیرات ... تاسې ونه منله. الله فضل!

رنځور: چټیات نه دي، رښتیا وایم ... تاسې د خپلې ګټې لپاره زما وینې راوچې کړې. زه مو سترې ستومانه کړم. کلونه کلونه کېږي چې تاسې زما د لاس ګټې راڅخه اخلئ. جامې مې رانه کاږئ. هرڅه خورئ، خو زما د صحت غم نه خورئ. ... اوس مو د خپلې ګټې لپاره په بستر کې اچولی یم. کوم وخت چې زما هر څه خلاص شي، بیا به نو ما پرېږدئ او تاسو به... (دلته خیرات خور په خوله لاس ږدي او دمګر سر ښوروي.)

دمګر: خدای دې زموږ کور او کلی له شیطانه وساتي. ... دا د شیطان خبرې او ډېر بد شګون دی. ... لکه چې پیری یې خولې ته راغی. باید ژر یې خوله وتړله شي چې نور څوک یې دا پرتې وانه اوري.

ټول په ګډه: ښشکه!!

ملک: هو، یو رنځور باید دومره ونه ویرېږي.

خان: ژر یې خوله پټوئ چې نور په دې رنځ اخته نشي.

(د رنځور خوله هم ټړي. په دې وخت کې د شنو درو له منځه د ويښو زلميانو ډله لېدل کېږي چې د رنځور خواته راروانه ده او د ويښوالي ترانه وايي.*)

(*) د عبدالرؤف بېنوا ليکنه

فعاليتونه

۱ـ درې تنه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي. هر يو دې په خپل وار لاندې درېو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

الف: د جوړښت له مخې ډرامه څو ډولونه لري؟ نومونه يې واخلئ.

ب : د منځپانګې له مخې ډرامه په څو ډولونو ده؟ هر يوه يې څه شی څرګندوي؟

ج: يوه ډرامه څو بنسټيز توکي لري؟ نومونه يې واخلئ.

۲ـ د زده کوونکو شپږ دوه کسيزې ډلې دې د ټولګي مخې ته راشي. درې لومړۍ دوه کسيزې ډلې دې په خپل وار يوه تراژيدي او دويمه درې کسيزه ډله دې يوه کميډي نندارە د حرکاتو له لارې تمثيل کړي.

۳ـ يو تن زده کوونکی دې د ټولګي مخې ته راشي او ودې وايي چې د ډرامې د بيان ژبه ښايي څنګه وي. بېلګه دې وړاندې کړي.

٤ـ يو بل زده کوونکی دې د ټولګي مخې ته راشي او ودې وايي چې يوه کميډي ډرامه خپل پيغام څنګه ليدونکو ته وړاندې کوي.

٥ـ ټول زده کوونکي دې سوچ وکړي چې په ډرامه کې وخت، ځای او عمل څه معنا لري. د هغوی له ډلې څخه دې درې تنه د ټولګي په وړاندې هغه بيان کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هڅه وکړي په خپلو کورنو کې يوه لنډه ډرامه وليکي. موضوع دې پخپله وټاکي او په بله ورځ دې هغه په ټولګي کې ولولي.

بایزید روښان

د روښانیانو غورځنګ د تېرې او زور په وړاندې د افغانانو د مبارزې یو روښانه فصل دی او په افغاني تاریخ کې یو ځرګند او روښانه دریځ لري. د روښاني غورځنګ یوه ستره ځانګړتیا داده چې د خلکو د تنویر او د ټولنیز عدالت د تبلیغ لپاره یو پیغام هم لري. د روښانیانو ایدلوژي د شکل په لحاظ عرفاني او تصوفي بڼه لري، خو د محتوا په لحاظ یو ملي ازادي بښونکی غورځنګ دی. د دې غورځنګ په سر کې بایزید روښان و. غواړو د نورو وتلو شاعرانو او لیکوالو په لړ کې چې په تېرو ټولګیو کې مو وپېژندل، دلته بایزید روښان دروپېژنو.

روښان چې اصلي نوم يې بايزيد دی، په ۹۲۶ هـ.ق. کې د پنجاب په جالندر کې زيږېدلی دی. پلار يې شيخ عبدالله نومیده. شيخ عبدالله په اصل کې د کندهار اورمړ و.

له کندهاره د وزيرستان کاڼي ګورم ته (د وزيرستان د بدر په وادۍ کې د غره لمنې ته يو ځای دی چې په پښتنو کې شهرت لري.) لاړل او هلته ميشت شول. روښان وايي، زما پلار عبدالله قاضي د محمد زوی و. کورنۍ مو انصاري ده. محمد دولس زامن درلودل چې په دوی کې عبدالله په فضيلت مشهور و او قاضي توب يې کاوه. د محمد بل زوی خدايداد نومید چې زوی يې خواجه اسمعيل د عبدالله وراره و. دغه سړي ته بايزيد عقيدت درلود. د مخزن الاسلام ليکوال، اخوند درويزه وايي، د وزيرستان په کاڼي ګورم کې د پښتنو څو قبيلې سکونت لري چې اورمړ او انصاري هم له دغو قبيلو څخه ګڼل کېږي. ميارو‌ښان له انصاري قبيلې څخه دی چې دغه قبيله په علم، صلاح او تقوا کې مشهوره ده. درويزه ليکي: "پوه شه ای زويه چې د کاڼي ګورم د سيمې په اورمړ افغانانو کې د عبدالله په نامه يو سړی و له پوهې او صلاح سره. هغه د عالمانو او صالحانو له اولادې څخه و. د قضا له مخې د هغه د بايزيد په نامه يو زوی پيدا شو... ." بل ځای ليکي: "د بايزيد پلار او نيکه دواړه د اورمړ عالمان وو. هم رښتيني وو په دين کې."

بايزيد روښان په داسې يوې کورنۍ کې لوی شو. د خپل عصر ديني علوم، فقه، تفسير، حديث، اخلاق او تصوف يې لوستي وو. بايزيد يو رياضت کوونکی او د روحانيت پلوي و. پياوړی مبلغ او مجاهد و. پنځه کاله يې په کور کې په رياضت تېرکړل. په دې دول د بايزيد نافذ شخصيت او اغېزمن تبليغي قوت او د مشرتابه وړتيا د څېړلو او پلټلو وړ خواوې دي. پر خلکو د ده شخصيت اغېزه کوله او د ده خبرې به يې په عقيدت او اخلاص اورېدې.

روښان په څلورو ژبو پښتو، فارسي، عربي او پنجابي پوهيده او په دغو څلورو ژبو يې ليکل او لوستل هم کول. په پښتو ليکنه کې يو خاص سبک لري چې ترده د مخه يې په پښتو کې نورې بېلګې ليدل شوې نه دي.

تر ده د مخه د پټې خزانې منظومې لرغونې ټوټې او د سليمان ماکو د تذکرې منثورې نمونې (٦١٢ هـ. ١٢١٥ م.) لرو چې د پښتو ژبې د نظم او وينا له سمون سره برابرې دي؛ يعنې هغه ډول چې خلک پښتو وايي، ليکوال هم په هغه ډول خپل مطلب سم ليکي. په عربي ادب کې اته سوه کاله د مخه يو راز فني نثر هم باب شوی و چې جملو به يې سجع درلوده. ليکوال به داسې مسجع جملې سره جوړولې چې د پای کلمې به سره يو رنګه او موزونې وې.

روښان خپل پښتو نثر په دغه ډول فني او مسجع ډول ليکلی دی. خپله روښان ددغه سبک غوره کول يو الهامې غږ بولي چې ورته وويل شو:

"او بايزيده، وکښه خيرالبيان، په هغسې الحان چې يې به لوست سورة رحمن."

خيرالبيان د پښتو يو پخوانی پېژندل شوی کتاب دی چې ترموږ رارسېدلی دی. خيرالبيان د پښتو ځانګړو تورو لپاره ځانته بنې او املا لري.

تر روښان وروسته اخوند دروېزه خپل پښتو او فارسي مخزن الاسلام (١٠١٥ هـ._ ١٦٠٥م.) شاوخوا وليکه چې د موضوع له پلوه له خيرالبيان او روښان سره مخالفت ښيي، خو د سبک او انشاء له مخې د روښان پيروي او تقليد کوي. تر دې وروسته په پښتو کې ډېر منثور کتابونه راوتلي دي او ټولو د پير روښان د سبک پيروي کړې ده.

د روښان لاندې تاليفات موږ ته ځرګند دي:

١ - خيرالبيان په پښتو، فارسي، عربي او پنجابي ژبوليکل شوی دی،

٢ - مقصودالمؤمنين، په عربي ژبه ليکل شوی،

٣ - صراط التوحيد، په فارسي ژبه ليکل شوی دی،

٤ – فخرالطالبين،

بایزید روښان د یو پوه سړي په توګه د وخت د ښکېلاک پر خلاف له عقیدوي محاذ څخه جګړه پیل کړه. روښاني غورځنګ د یوې ملي ایدیالوژۍ په پیروۍ رااوچت شو. ده په ډاګه ویل، هرڅوک چې خپل ځان نه پېژني، خپل خدای هم نشي پېژندلای. روښان وویل، د خدای په نزد ټول انسانان مساوي دي. اصل و نسب او دنیایي اعتبار څه اهمیت نه لري.

کله چې بایزید د پیرورښان په لقب د اعتبار خاوند شو، هغه خلک یې ټول ترشاوخوا راټول شول چې د وخت د استبداد تر فشار لاندې ځپل شوي وو. د روښان تعلمیات چې سربېره پر مذهبي هغه یې ملي ارزښت هم درلود، داسې قدرت ونیو چې هېڅا له هغه څخه سر نشو غړولای.

د روښاني غورځنګ ایدیالوژیکي ارزښت دادی چې هغه له مذهبي عقیدې سره ملي مبارزه ملګرې کړه او خپلو مریدوانو ته یې له مذهبي تعلیم سره توره هم په لاس ورکړه. د ګورګاني دربار پلویانو چې هر څومره زور ولګاوه، د روښاني غورځنګ څراغ یې مړ نه کړای شو. روښان ځان د پښتنو مشر باله او د ده زوی جلال الدین هم ځان د پښتنو پاچا ګانېه. دوی خزانه او تشکیلات درلودل او د جګړو شکل یې ګوریلایي و. روښان په پای کې جل وواهه او په ۹۸۵م. کال کې مړ شو. د روښان ملي مبارزې تقریبا ۱۶۰ کاله دوام وکړ او له کندهارڅخه تر سواته او له اباسین څخه ترکابله پورې ټوله سیمه یې د ګورګانیانو لپاره یو تنور ګرځولې وه.

د خیرالبیان موضوع:

د خیرالبیان ډېره برخه پښتو ده. د پښتو جملو په منځ کې د قرآن عظیم آیتونه او ځینې حدیثونه یا عربي مقولې د دلیل په ډول راوړل شوي دي. د قرآني آیاتو فارسي تحت الفظ ترجمې هم د کتاب پر حاشیه لیکل شوي دي. یوازې د کتاب په پیل کې د پنجابي لهجې ځینې جملې هم لیدل کېږي.

د خیرالبیان مضامین ټول شرعي احکام او عقاید او د تصوف او اخلاقو مباحث دي، د حلال او حرامو بیان دی او دا ټول د حنفي فقهې له کتابونو څخه رااخیستل شوي دي، لکه هدایه، کنز، قدوري او نور.

په خپله روښان خیرالبیان داسې معرفي کوي:

"کړی مې دی، خیرالبیان، په څلور ژبې، موافق له قرآن. په کې دی، بیان د رشتیا د دروغ د حلال د حرام او بیان د کړ و نکړ د هر مقام. (د خیرالبیان خطي نسخه)"

دا کتاب له لومړۍ پانې څخه په حمد و نعت شروع کېږي. نورې برخې یې پندونه او اخلاقي تبلیغ، له مرګه، قبر او د دوزخ له عذابه ډارونه ده. وروسته بیا د شریعت، طریقت، حقیقت او معرفت څېړنې راغلې دي. د شریعت په برخه کې د اسلام د پنځو بناوو (توحید، لمونځ، روژه، زکات او حج) بیان دی. وروسته د طریقت او اخلاقو بیان راوړل شوی او د کامل پیر د متابعت په اړه څرګندونې شوي دي. د توحید مسئله یې ډېره څېړلې او په آسانه پښتو ژبه یې بیان کړې ده. په هرځای کې یې د دلیل او برهان په توګه د قرآن عظیم آیتونه، حدیثونه او د اسلامي لویانو ویناوې راوړي دي.

خیرالبیان له فقهي احکامو څخه یوازې د عباداتو برخه په تفصیل بیان کړې او دغه احکام یې له حنفي مذهبه رااخیستي دي. د خیرالبیان بله برخه اخلاق دي. اخلاق یې د اسلامي متصوفینو په ډول بیان کړي دي. له فیلسوفانه او حکیمانه بیان یې ډډه کړې ده.

د خیرالبیان په بحثونو کې د شریعت پر خلاف څه شی نشته. له دې امله پر ده او د ده پر لارویانو د الحاد لګېدلي تورونه ځای نه لري. د خیرالبیان ټول مضامین او بحثونه د فقهي عقایدو او اخلاقو په کتابونو کې د مخه لیکل شوي او ده پر پښتو اړولي دي.

د روښاني غورځنګ لنډه پیژندګلوي:

روښاني غورځنګ د روښان پیر له خوا پیل شو . د دې غورځنګ سیاسي مبارزې یوه پیړۍ په پر له پسې توګه د جلال الدین د روښان زوی، حداد د عمر زوی ، عبدالقادر د

حداد زوی او کریمداد د جلال الدین زوی تر مهاله پایښت وموند. د سیاسي خپلواکۍ غوښتلو دا غورځنګ د روښان پیر او جلال الدین اکبر د واکمنی پر مهال پیل اود دې غورځنګ وروستی سیاسي لارښود، کریمداد و چې د هندي واکمن شاه جهان په وړاندې یې د خپلواکۍ ساتلو د مبارزې ډګر تود ساتلی و.

له عرفاني او ادبي پلوه د روښاني غورځنګ اغیزې یوازې په هغو پیړیو او د روښاني واکمنۍ په سیمو کې محدودې پاتې نه شوې. روښان پیر د پښتو لیکدود او پښتو ادب د پراختیا او ودې لپاره ځانګړې هلې ځلې پیل او د پلي کولو لپاره یې بشپړه ژمنتیا درلوده. د روښان پیر په زیار د خیر البیان لیکل شوی کتاب ، نه یوازې دا چې د هغه پیر د نصایحو او لارښوونو له اړخه ارزښتمن دی، بلکې د پښتو لیکدود او پښتو ادبي نثر د تر ټولو پخوانۍ بیلګې په توګه خورا مهم ګڼل کېږي.

د روښاني نهضت ارزښت له عرفاني او تصوفي اړخه زیات دی. د دې نهضت لارویان له هماغه پیله بیا تر اوسه د عبادت او ریاضت ځانګړې لارې او طریقې لري چې په هند، پښتونخوا او افغانستان کې پیروان لري. په سیمه کې د تصوف له بېلا بېلو ټولګیو څخه یو مهم ټولګی همدا روښاني طریقه ده چې ریاضت او عبادت یې د نورو صوفیانه طریقو په څېر د اعتدال خوښوونکي او له هر ډول بنسټپالنې او سخت دریځۍ څخه پرهېز کوي.

روښاني نهضت د همدې ځانګړنو پر بنسټ د زیاتو څېړونکو او محققینو د پام وړ ګرځېدلی او د څېړلو لپاره یې زیاتو بهرنیو او کورنیو څېړونکو زیار ایستلی دی. د ناروې، فرانسې ، پخواني شوروي اتحاد، هند، پاکستان او زیات شمېر نورو هېوادونو لیکوالو له خپلو لیدلورو سره سم د دې نهضت څېړنه او پلټنه کړې ده. ځینو دا نهضت یو تصوفي او عرفاني خوځښت ګڼلی، ځینو بیا د خپلواکۍ د یوه غورځنګ په توګه یاد کړی او یو شمېر یې د اصلاحي او کلتوري خوځښت په توګه یادوي.

د متن لنډيز:

پير روښان په ميا روښان، بايزيد انصاري او بايزيد مسکين مشهور و. هغه د عبدالله زوی او د شيخ محمد لمسی دی. په ۹۲۶ هجري کال د پنجاب د (جلندر) د اورمړو د کلي (برکي) په يوې متوسطې کورنۍ کې سترګې پرانستي دي. دا کورنۍ (اورمړ) تراوسه د وزيرستان په (کانې ګورم) کې استوګنه لري. پير روښان له کوچنيوالي څخه د تصوف له مسلک سره پوره مينه درلوده، هڅه يې کوله چې دغې مرتبې ته د رسېدو په خاطر يو کامل پير پيدا کړي.

په لسمې او يوولسمې پېړۍ کې بايزيد روښان، د ده کورنۍ، پيروانو او يو شمېر معاصرينو د هېواد د خپلواکۍ او ملي واکمنۍ د تر لاسه کولو په خاطر د وطن پالنې د پاک احساس له مخې نه ستړي کېدونکې مبارزې کړي او په دې لاره کې يې خپل سرونه قربان کړي دي. له بلې خوا د تصوف او مذهب په جامه کې يې ډېر پښتانه د خپلواکۍ په روحيه روزلي او هم يې په پښتو ادبياتو کې د خپلو خلکو د ويښولو په خاطر له ارزښت څخه ډکه پانګه زياته کړې ده. سره له دې دښمنانو هڅې کولې چې د روښانيانو د ژوند کارنامې او مبارزې پټې کړي او پير روښان د (پير تاريک) په نوم ونوموي؛ خو دغو کارونو دښمنو ډلو ته د اميد لار نه ده پرانستلې؛ بلکې د پير روښان د ژوند او مبارزې په هکله يې د کورنيو ليکوالو په څنګ کې ډېرو ناروېژانو، انګرېزانو، ايټالويانو، فرانسويانو، جرمنيانو او (پخواني شوروي اتحاد) يو شمېر څېړنې پېژندونکو هم ددغه ملي غورځنګ په هکله ليکنې کړې دي. روښانيانو د بايزيد په لارښوونه د هندي مغولي واکمنۍ د استبداد په وړاندې او د پښتنو د پخواني برم د بيا تر لاسه کولو په خاطر داسې تحريک رامنځ ته کړ چې د پښتنو په تاريخ او ادب کې د (روښاني غورځنګ) په نامه ونومول شو. دغه غورځنګ له يوې خوا په افغانانو کې سياسي شعور را ژوندی کړ، له بلې خوا يې دوی د هېواد د آزادولو لپاره د هند د مغولي واکمنۍ د استبداد پر ضد مبارزې ته چمتو کړل.

فعالیتونه

۱- یو تن زده کوونکی دې په خپله خوښه د ټولګي مخې ته راشي او ودې وایي چې پیرروښان ولې په پښتو ادبیاتو کې لوړ درېځ لري؟ نور زده کوونکي دې غوږ ورته ونیسي. هر زده کوونکی کولای شي په دې اړه خپل نظر وړاندې کړي.

۲ – په پورته متن کې د پیر روښان د لیکنو له مخې څه ویلای شئ چې په هغې کې د څه شي تله درنه ده. یو تن زده کوونکی دې د نورو په استازیتوب څرګندونې وکړي. که له بل زده کوونکي سره په دې اړه بل نظر موجود وي، ور زیات دې پې کړي.

۳ - روښاني غورځنګ ته ولې سیاسي بڼه ورکول کېږي؟ هر زده کوونکی دې په خپل وار پرې رڼا واچوي.

٤ – پیر روښان ولې په مسجع ډول خپل نثر لیکلی دی؟ لامل یې څه شی دی، دوه تنه زده کوونکي دې په دې اړه خپل نظر وړاندې کړي.

٥ – د پیر روښان د ژوند په دوران کې د پښتنو ټولنیز او سیاسي درېځ څنګه و؟ په دې اړه دې زده کوونکي خپل نظر وړاندې کړي او خبرې اترې دې پرې وکړي.

کورنۍ دنده

د پیر روښان د لیکنې ځانګړتیا او په هغې کې د مذهبي رنګ د غلبې په اړه خپل معلومات په یوې څېړنیزې مقالې کې ولیکئ. د ښوونکي لارښوونو ته غوږ کښېږدئ.

د زده کړې په لار کې د ننني کړاو ګالل د سبا لپاره
د نېکمرغۍ زېرمه کول دي.

په افغانستان کې د مطبوعاتو لنډ بهير

صفحه ۱ — سال سوم — نمبر ۲

بنگران
بشناسائی قاسی ملی حضور اطلاعات میباشد
مدیر مسئول: محمود طرزی
ادارهٔ خاصهٔ مطبعه
در ماشین خانهٔ دارالسلطنهٔ کابل
جمیع امور تحریریه باداره به نام مدیر مسئول میشود

قیمت سالیانه
در دارالسلطنهٔ کابل ۸ روپیه کابلی
در اطراف مملکت با اخراجات ڈاک ۱۴ روپیه
در خارج مملکت با اخراجات ڈاک نیم پوند انگلیزی
قیمت یک نمونهٔ آن در کابل یک شاهی
بهر پانزده روز یکبار نشر میشود

سراج الاخبار
۱۳۲۹
این اخبار از حبل الله میباشد

تاریخ عربی یکم ذی القعده ۱۳۲۹ — تاریخ شمسی ۲۱ میزان ۱۲۹۰

درین اخبار از حوادث داخلیه و خارجیه و بعضی مقالات مفیده درج میشود

رسنۍ يا مطبوعات د بشري ټولنو تر ټولو ارزښتمن او اړين رکن دی. هرځومره چې په يوې ټولنې کې رسنۍ پرمختللې، آزادې او ناپلوې وي، په هماغه اندازه هغه ټولنه د عدالت او برابرۍ پر ستنو ولاړه او له ظلم، تېرې او تعصب څخه خلاصه وي. رسنۍ په يوې ټولنې کې مخکښ رول لوبوي او هر لوري ته چې وغواړي هغه ټولنه راکښلای شي. دولت درې رکنه لري چې له اجرايوي، عدلي او تقنيني ځواکونو څخه عبارت دي، خو رسنيو د خپل ارزښت او اهميت له مخې د دولت په دې چوکاټ کې ځان ځای کړی او تر ټولو لوړ ځای يې خپل کړی دی. رسنۍ د دې په څنګ کې چې په يوې ټولنې کې ناخوالو ته ګوته نيسي، د هغې لاملونه په ګوته کوي، د ټولنې تګلوری هم ټاکي اومرسته ورسره کوي. رسنۍ راتلونکو نسلونو ته د ولسونو د پوهې او فرهنګ په لېږد او انتقال کې مهم رول لوبوي. زمونږ په ګران هېواد افغانستان کې رسنۍ په پرتله ييز ډول اوږد تاريخ لري او تر ننه يې د پراختيا ښېلا ښېل پراوونه وهلي دي.

_ ستاسو په فکر په يوې ټولنې کې د رسنيو او مطبوعاتو ارزښت په څه شي کې نغښتی دی؟

رسنۍ د ټولنيزو اړيکو د وسايلو په نامه يادېږي. په رسنيو کې خبري آژانسونه، ورځپاڼې، جرېدې، مجلې، راډيو، تلويزيون او انټرنيټ شامل دي. څومره چې په يوه ټولنه کې د رسنيو شمېر زياتېږي، په همغه کچه پر عامه ذهنيت زيات اغېز اچوي. د سراج الاخبار خپرونې د خپلې لومړنۍ سرمقالې د "افتتاح کلام" په نامه په يوې برخې کې ليکلي: "... دا څرګنده خبره ده چې "اخبارونه" په دې زمانه کې د دولتونو او ولسونو د ژېې په توګه ګڼل شوي دي. په اوسني وخت کې له وروسته پاتې او بدوي قومونو پرته داسې هېڅ يو دولت يا قوم نشته چې اخبار و نه لري. اخبار د "خبر" جمع ده چې ضد يې بې خبري ده."

چاپخونې يا مطبعې د رسنيو ډېر مهم جزء بلل شي. اوس په کمپيوټرونو کې د انټرنيټ له لارې سړی ډېر ژر د نړۍ له حالاتو، پوهنيزو او تخنيکي برياوو، تازه خبرونو او نورو موضوع ګانو څخه نېغ په نېغه خبرېږي. د معلوماتي ټکنالوژۍ له منځ ته راتګ د مخه دا کار شونی نه و. د دې ټولو موضوع ګانو د انتقال لپاره چاپخونو او مطبعو ته اړتيا وه. يعنې د خلکو غوږونو ته د معلوماتو په رسولو کې چاپخونو خپل ارزښت درلود.

په افغانستان کې مطبعه د لومړي ځل لپاره د امير شېرعلي خان د دويمې پاچهۍ (۱۲۵۲ – ۱۲۵۷ هـ ش) په پېر کې رامنځ ته شوه. په دې وخت کې د چاپ دري مطبعې موجودې وې. دوه يې د مصطفاوي او مرتضاوي په نامه وې. بله يې د "شمس النهار مطبعه" وه. شمس النهار په مطبعې کې د شمس النهار جرېده چاپېده. د شمس النهار، مصطفاوي او د مرتضاوي درېواړو چاپخونو چاپ په ډېرينه توګه سرته رسېده. په هر حال په افغانستان کې د چاپ پيلامه له همدې درېو مطبعو څخه شوې ده. په دې مطبعو کې د چاپ کارونه په ډېر لږ ظرفيت سره ترسره کېده، خو بيا هم د افغانستان د ژورنالېزم په تاريخ کې يې ډېر روښان او څرګند بنسټونه ايښي دي.

دمخه مو وويل چې مطبعه د لومړي ځل لپاره په افغانستان کې د امير شېرعلي خان د واکمنۍ په دويم پېر کې رامنځ ته شوه. له دې سره مل د شمس النهار په نامه ورځپاڼه هم د لومړي ځل لپاره د دې علم دوسته پاچا د پاچهۍ پرمهال منځ ته راغله. د دې ورځپاڼې د خپرو شوو ليکنو له مخې په دې وخت کې په کابل يا د هېواد په نورو برخو کې بله خپرونه،

نه وه. شمس النهار به کله په اوونۍ کې يوځل او کله په پنځلسو ورځو کې يو ځل خپرېده. داسې بريښي چې شمس النهار به تر ٤٠ ګڼو زيات چاپ شوی نه وي.

وروسته بيا د اميرحبيب الله خان په وخت کې (١٩٠٦م، ١٢٨٥ هـ ش) د مولوي عبدالرووف خاکي کندهاري په مسوولیت د "سراج الاخبار افغانستان" په نامه يوه جريده خپره شوه. له بده مرغه خپرونو يې دوام و نه کړ او لومړۍ ګڼه يې وروستۍ ګڼه شوه. بيا (١٩١١– ١٩١٨م) د "سراج الاخبار افغانيه" په نوم خپرونه رامنځته شوه. دا خپرونه په افغانستان کې د دوامداره ژورنالیزم پيلامه ده. د دې خپرونې بنسټ د هېواد پياوړي شخصيت او تکړه ژورنالیست، علامه محمود طرزي د ١٢٩٠ هـ ش کال د تلې د مياشتې په ١٦ (اکتوبر١٩١١) کېښود. محمود طرزي غوښتل د دې خپرونې له لارې افغانان د ملت پالنې له روحيې سره اشنا کړي، د هېواد پالنې درس ورکړي، خپلواکۍ غوښتنه ور زده کړي او د هغه مهال علم او پوهه وروښيي. سراج الاخبار لومړی په ډېرينه مطبعه کې چاپېده چې وروسته بيا په حروفي بڼه چاپ شو. سراج الاخبار په دوو اوونيو کې يوځل چاپېده. د دې خپرونې مسوول چلوونکی له پيله تر پايه محمود طرزي و. په سراج الاخبار کې ادبي او علمي مقالې، عکسونه، انځورونه او کارتونونه خپرېدل. علامه محمود طرزي په سراج‌الاخبار کې د پښتو ليکل دود کړل چې د مولوي صالح محمد هوتک، غلام محی الدين افغان او نورو پښتنو ليکوالو له خوا ليکل کېدل.

تر شمس النهار او سراج الاخبار افغانيه وروسته "امان افغان" په داسې دوريې کې په خپرېدو پيل وکړ چې د افغانستان خپلواکي تر لاسه شوې وه. امان افغان په ١٢٩٨ لمريز کال کې د وري د مياشتې په ٢٢ نېټه په خپرونو پيل کړی دی. دا اخبار تر نهم خپرنيز کال پورې په اوونيز ډول خپرېده. وروسته د ١٣٠٧ لمريز کال د لينديۍ د مياشتې په پنځلسمه ورځپاڼې ته لوړ شو. قطع او صحافت يې هم ښه شو او په معياري بڼه خپرېده. په امان افغان کې خبرونه، مرکې، راپورتاژونه، تحليلي موضوع ګانې، تبصرې، سياسي تفسيرونه، ويناوې او بيانيې، موعظې، تفريحي مطالب، شعرونه، داستانونه او داسې نور خپرېدل. د امان افغان لومړنی مسوول چلوونکی عبدالهادي داوي و.

په امان افغان پسې د "افغان" په نامه خپرونه رامنځته شوه. افغان د افغانستان لومړنۍ خپرونه ده چې د کلمې په ریښتینې معنا د ورځپاڼې په بڼه خپرېدله. په ځینو ځایونو کې هغه خپرونه چې په اوونۍ کې دوه یا درې ځله خپریږي، هم د ورځپاڼې په نامه یادوي. افغان د ۱۲۹۹ لمریز کال د چنګاښ په ۱٤ (۱۹۱۹م) په خپرېدا پیل وکړ. په دې ورځپاڼې کې کورنۍ او بهرنۍ خبرونه، اخلاقي، علمي او تفریحي موضوع ګانې خپرېدې. مسوول چلوونکی یې محمد جعفر کندهاری و.

له "افغان" وروسته د "ابلاغ" وار راغی. نومورې خپرونه هم د ورځپاڼې په بڼه خپرېده. ابلاغ د ۱۳۰۰ لمریز کال د تلې میاشتې په لومړۍ نېټه په خپرونو پیل وکړ. دا خپرونه به په یوې پاڼې کې چاپ او پر دېوالونو او دګڼې ګوڼې په ځایونو کې به د خلکو د لوستلو لپاره ځړول کېده. د دې ورځپاڼې لومړنی مسوول چلوونکی مدیر میرزا محمد اکبرخان و.

په دې موده کې د ابلاغ، حقیقت او اتحاد مشرقي ورځپاڼې او د غازي، اتفاق اسلام، ستاره افغان، اتحاد اسلام (بیدار)، اصلاح، طلوع افغان او ارشادالنسوان په نومونو اوونیزې خپرېدې. ارشادالنسوان لومړنۍ اوونیزه وه چې د افغانستان د ښځو لپاره خپرېده. دا اوونیزه په ۱۲۹۹ لمریز کال کې د محمود طرزي د مېرمنې، اسما اسمیه له خوا رامنځ ته شوه. دې اوونیزې خبرونه، مقالې، تبصرې، راپورتاژونه او په ښځو پورې اړوند مسایل خپرول.

له کورنۍ اړودوړ څخه په وروسته پېر (۱۳۰۸ – ۱۳٤۳ لمریز) کې مطبوعات په دولت پورې محدود وو. د ورځپاڼو په سر کې د "اصلاح" ورځپاڼه یو ځل بیا رامنځته شوه چې لومړی ځل په ۱۳۰۰ لمریز کال کې د بشیر احمد او بیا وروسته د حافظ فیض محمد تر مشرۍ لاندې چاپېده. وروسته د انیس (۱۳۰٦لمریز)، هېواد (۱۳۲٦لمریز)، کابل ټایمز (۱۳٤۰ لمریز) او جمهوریت په نومونو ورځپاڼې خپرېدې. همدارنګه په یو شمېر ولایتونو کې د اتحاد مشرقي، اتفاق اسلام، پروان، طلوع افغان، بیدار، اتحاد، وړانګه، ستوری، بدخشان، نیمروز، هلمند، سنایي او کندوز په نومونو خپرونې خپرېدې. په دې موده کې یو زیات شمېر مجلې او جریدې هم خپرېدې چې هرې یوې یې خپل لوستونکي درلودل

او په زړه پورې موضوع ګانې يې خپرولې. د افغانستان راډيو د لومړي ځل لپاره په ۱۳۱۸ لمريزکال کې خپرونې پيل او بيلا بيل پروګرامونه يې ووهل چې اوسني حالت ته رارسيدلې ده. همدا راز د افغانستان د تلويزيون دستګاه د ۱۳۵۷ کال په لومړيو کې ازمېښتي خپرونې پيل کړې. د وخت په تېرېدو يې ورو، ورو خپرونې د ورځې څو ساعتونو ته ورسېدې او اوس شپه او ورځ د نړيوالې شبکې په مرسته خپرونې کوي او د نړۍ په زياترو هېوادونو کې يې مينه وال ننداره کوي. د ورځپاڼو، مجلو او جرېدو ترڅنګ د څرګندې اړتيا له مخې په ۱۳۱۹هـ. ش. کال کې "باختر آژانس" رامنځ ته او په فعاليت يې پيل وکړ. باختر اژانس د خپلو خبريالانو په واسطه له کابل او ولايتونو څخه خبرونه راټولول او د خپرولو لپاره يې راډيوګانو او ګڼو نورو خپرونو ته ورکول.

که څه هم په افغانستان کې د آزادو مطبوعاتو پيلامه د امير امان الله خان د واکمنۍ مهال ته منسوبه ده، خو په حقيقت کې د مطبوعاتو ازادي ډېر د مخه د محمود طرزي په وسيله په "سراج الاخبار افغانيه" کې پلې شوې ده. سراج الاخبار افغانيه د محمود طرزي د ازادۍ غوښتنې او پالنې ډېر څرګند ثبوت دی چې په بېلابېلو تدبيرونو يې خپل دغه ارمان ترلاسه کړی دی. د دې ادعا د ثبوت لپاره په نومورې خپرونې کې د "حی علی الفلاح" په نامه د يو مضمون خپرول و چې په هغې کې يې د دربار د هيلو پر خلاف د هېواد خپلواکي اعلان کړې وه او په مقابل کې يې ۲۴ زره کابلۍ روپۍ جريمه شوی او خپرونه مصادره شوې وه.

د امير امان الله خان د واکمنۍ پر مهال د "انيس" په نامه د يوې خپرونې پيل د مطبوعاتو له ازادۍ سره وترل شو. انيس د هېواد د خپلواکو خپرونو د مخکښې په توګه په (۱۳۰۶ لمريز) کال کې چاپ شو. انيس د وخت د پوليسو رژيم "د سرخ پوشو" غلو او جوارګرو په نامه تر نېوکو لاندې ونيو. په پايله کې يې د انيس اداره وترل شوه او چلوونکی يې محاکمې ته وړاندې کړای شو. د انيس مسوول چلوونکي د خپلې منطقي او مستدلې دفاع له امله برائت وموند او د بيان او مطبوعاتو د آزادۍ د پلي کولو د اتل په توګه يې زمور د خلکو له خوا تود هرکلی وشو. همدا راز د نسيم سحر، ندای خلق، انګار، وطن، ولس، نيلاب او

... په نامه ازادو خپرونو فعالیت کاوه. د دې ترځنګ د ۱۳٤۱ – ۱۳۵۲ کلونو ترمنځ په هېواد کې شاوخوا ۳۰ ازادو خپرونو فعالیت کاوه چې هرې یوې خپله تګلاره او نشراتي مشي لرله.

پر ۱۳۸۱ لمریز کال په هېواد کې د موقتې او ورپسې د انتقالي ادارې له راتګ وروسته د بیان او مطبوعاتو ازادي د دولت له خوا تضمین شوه. په دې بهیر کې زیات شمېر خپرونې، خبري رسنۍ، رادیو ګانې، تلویزیونونه او نورې وسیلې رامنځ ته شوې. د مطبوعاتو نوی قانون د افغانستان د پارلمان له خوا تصویب شو او په دې توګه یې د بیان او د مطبوعاتو آزادۍ ته لار هواره کړه. نن په هېواد کې شاوخوا پنځه سوه خپرونې، زیات شمېر رادیوګانې او شخصي تلویزیونونه او همدارنګه د لسو په شاوخوا کې خبري رسنۍ په فعالیت بوختې دي.

د متن لنډیز

مطبوعات د یو ولس د ویښتیا او بیدارۍ نښه ده. د ربښتینو مطبوعاتو دنده د ولس رهبري ده؛ له ظالم څخه د مظلوم ژغورل دي؛ د حق او باطل ترمنځ توپیر دی؛ ښه ته ښه او بدو ته بد ویل دي چې پرمختللي هېوادونه پرې د نېکمرغۍ او سعادت لوړو پوړیو ته رسیدلي دي. په افغانستان کې مطبوعات په پرتله ییزه توګه اوږده مخینه لري. سید جمال الدین افغان له هېواده د وتلو پرمهال امیرشېرعلي خان ته د یو شمېر سلا مشورو په لړ کې د شمس النهار په نامه د یوې خپرونې د رامنځ ته کېدو سلا ورکړه. له هغه راوروسته مطبوعاتو په افغانستان کې پراختیایي بهیر پیل کړ. د امیر شېر علي خان د واکمنۍ پر مهال د لومړي ځل لپاره د شمس النهار په نامه خپرونې په خپرېدو پیل کوي. د مطبوعاتو بهیر په هېواد کې کله غړند او کله هم د یو زور او قوت په څېر راخرګند شو. په ښلاښلو رژیمونو کې یې خپلې ودې ته دوام ورکړ. نن سبا په افغانستان کې د بیان او مطبوعاتو ازادي تضمین شوې ده. زیات شمېر خپرونې، رادیوګانې، تلویزیونونه، خبري رسنۍ، برېښنایي رسنۍ، انټرنیټ او ویب پاڼې فعالیت کوي او د خلکو ارمانونه او هیلې

خپروي. د يادونې وړ ده چې رسنۍ او مطبوعات بايد ټولنه يو سالم لوري ته رهنمايي کړي؛ د هېواد او ولس ملي ګټو ته وفاداري وي او د پردي کلتور د خپرولو پرځای د خپل افغاني کلتور خپرېدا ته پام وکړي.

فعاليتونه

۱ – لس تنه زده کوونکي دې په وار د ټولګي مخې ته راشي او د رسنيو د ارزښت په اړه دې خپله پوهه او معلومات نورو زده کوونکو ته وړاندې کړي.

۲ - يو تن زده کوونکی دې د ټولګي مخې ته راشي او دې پوښتنې ته چې ولې رسنيو ته د يو دولت د ځلورم رکن په سترګه کتل کېږي؟ ځواب ووايي. نور زده کوونکي دې په بحث کې برخه واخلي.

۳ – ټول زده کوونکي دې "په هېواد کې موجودې رسنۍ او د هغوی تګلوری" تر نامه لاندې په آزاد بحث کې برخه واخلي. لومړی دې د رسنيو رسالت او دنده څرګنده کړي او وروسته دې د هغو رسنيو په اړه خبرې وکړي چې پېژني يې. يو تن دې د غونډې د منشي په توګه د بحث عمده ټکي او پايلې له ځانه سره وليکي او خپل رپوټ دې چمتو کړي.

٤ – يو تن زده کوونکی دې د ټولګي مخې ته راشي او د بيان د آزادۍ د اړتيا په باره کې دې نورو ته معلومات وړاندې کړي. بل زده کوونکی دې د بيان د آزادۍ په اړه خپل نظر څرګند کړي چې آيا د بيان آزادي څه محدوديت هم لري او که نه؟

۵ – څو تنه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او په هېواد کې دې د رسنيو د تاريخي بهير او پراختيا په اړه خبرې وکړي.

٦ – څو تنه زده کوونکي دې په خپل ټولګي کې د يوې جريدې د جوړولو په اړوند خبرې وکړي. د ښوونکي په لارښوونه دې په عملي اقدام لاس پورې کړي.

زده کوونکي دې د خپلو معلوماتو له مخې د اوسنيو رسنيو په اړه يو مخ ليکنه وکړي. پورته لوستل شوی لوست دې په پام کې ونيسي. په بله ورځ دې د پښتو په درسي ساعت کې ټولګيوالو ته واوروي.

لاندې شعر ولولئ او خوند ترې واخلئ:

هر ملخی د سربازۍ له هنر څه زده
چې په دا هنر کې سر ښندي پتنګ دی
لا تر اوسه يې ماغزه په کرار نه دي
چا چې ما سره وهلی سر په سنګ دی
لا په خوب کې په لړزه پربوزي له کټه
چې د چا تر غوږ زما د تورې شرنګ دی
که په دا دور مې ګورې هغه زه يم
چې مې داغ په خاطر ايښی د اورنګ دی
درست جهان مې و مغلو ته خيبر کړ
ځای ځای يې پښتانه وته قلنګ دی

«خوشحال خان خټک»

نېکمرغه هغه څوک دی چې له خپلې هرې خطا څخه
نوې تجربه تر لاسه کړي.

((سقراط))

ترکیب او له جملې سره د هغه توپیر

په مخکنیو ټولګیو کې مو ګرامر پېژندلی دی. ګرامر د ژبې د جوړښت د نظام علمي شرحې ته ویل کېږي. ګرامر د یوې ټاکلې ژبې د کلمو، جملو د رغاونې او جوړښت د قاعدو سیستم تشریح او څېړي یا د ژبې صرفي او نحوي جوړښت او ساختمان تر کتنې او څېړنې لاندې نیسي؛ یعنې د یوې ژبې د کلمو د تغییر او بدلون بڼې او د هغوی ترکیب ، د جملو جوړښت او څرنګوالی بیانوي.

په دې لوست کې په ترکیب باندې خبرې کېږي.

تاسو د ترکیب په اړه څه پوهېږئ؟

تر دې د مخه چې ترکیب وپېژنو، ښه به وي جمله وپېژنو. د جملې د پېژندلو لپاره د نحوې پېژندلو ته اړ یو. نحوه هغه پوهنه ده چې د جملو، فقرو، عبارتونواو ترکیبونو د جوړښت له قاعدو څخه غږیږي. د جملې د اجزاوو قاعدې پکې بیان او څرګندیږي. په نحوه کې نحوي ترکیبونه او جملې د معنا او جوړښت له مخې په پام کې نیول کېږي. جمله یوه عربي کلمه ده او مجموعې ته ویل کېږي. جمله د الفاظو او کلمو داسې ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم افاده کوي. هغه توکي چې جمله ورڅخه جوړیږي، د جملې اجزا ورته وایي.

نحوه په ټاکلې ژبې کې دګرامر د یوې برخې په توګه او په یوې جملې کې د کلمو دګرامري ترکیب د یوځای کېدو طریقه، ترتیب او معنوي رابطه څېړي؛ په دې معنا چې د جملو لفظي جوړښت او معنوي رابطه او ځانګړتیاوې څېړي. ترکیب د دوو یا زیاتو (خپلواکو او نا خپلواکو) کلمو له یوځای کېدو څخه عبارت دی چې اجزا یې یو له بله سره ارتباط ولري. څنګه چې د نحوې څېړنې د مطالعې او څېړلو اصلي او اساسي مواد جملې دي، نو په همدې توګه د کلمو ترکیب هم د جملو په جوړښت کې یو توکی یا یوه برخه ګڼل کېږي. لکه "هلک ولوېد." دا یوه ساده جمله ده چې له دوو اساسي برخو څخه جوړه شوې ده. لومړۍ برخه یې "هلک" د جملې مبتدا (فاعل - مسند الیه) او دویمه برخه یې "ولوېد" د جملې خبر (فعل-مسند) دی. که چېرته په همدې جملې کې د جملې له فاعل "هلک" سره ځینې کلمې چې نحوي رابطه سره ولري، یوځای شي، په دې وخت کې دغه مبتدا "هلک" له خپلو اړوندو برخو سره یو ترکیب جوړوي. لکه:

ښه هلک، یو ډېر هوښیار هلک، یو غښتلی تکړه هلک ... دا ډله کلمې له یو بل سره نحوي رابطه لري او په پورتنۍ جمله کې له "هلک" سره د مبتدا په توګه راځي. دې ته "ترکیب، غونډ یا عبارت" وایي. همدارنګه له "ولوېد" سره چې د جملې "خبر، فعل یا مسند" دی، یو شمېرنورې کلمې یوځای شي او نحوي رابطه سره ولري، لکه: "سخت ولوېد. په زوره ولوېد. وران ولوېد. بې ځایه ولوېد." د جملې دویمه اساسي برخه (خبر) جوړوي.

په پورته اسمي ترکیب کې ګورو چې "هلک" د ترکیب اصلي جزء دی او له خپلو اړوندو کلمو سره یو اسمي غونډ بلل کېږي. په دویمه برخه کې "ولوېد" د فعلي ترکیب اساسي برخه ده؛ نو ځکه فعلي ترکیب (غونډ) ورته وایي. اسمي او فعلي دواړه ترکیبونه په ځانګړې توګه بشپړ مطلب نشي رسولای. یوازې د یو غونډ په راوړلو معنا نیمګړې پاتې کېږي. ترکیب د معنا او

جوړښت له مخې بېل ډولونه لري.
ترکیبونه د معنا او مفهوم له مخې له کلمو سره یو شی ګڼل کېږي، مګر توپیر یې دا دی چې ترکیبونه مرکب مفهومونه څرګندوي او د نومونو او فعلونو معناګانو ته زیاته ټاکلې او مشخصه بڼه ورکوي. په دې توګه ویلای شو.

- ترکیب له دوو یا زیاتو خپلواکو یا ناخپلواکو کلمو څخه جوړېږي،
- په ترکیب کې یوه کلمه د بلې تابع ګرځي،
- په ترکیب کې د کلمو تر منځ نحوي رابطه ټینګېږي،
- ترکیب د کلمې په پرتله پراخ او مرکب مفهوم څرګندوي،
- د جملې او ترکیب تر منځ توپیر او بېلوالی اړین دی.

د جملې او ترکیب تر منځ توپیر

د جملې او ترکیب تر منځ خاص توپیر شته. هغه ځانګړتیا چې د جملې په جوړښت کې موجوده ده، په ترکیب کې نه لیدل کېږي. جمله له مبتدا او خبر څخه جوړه ده. د یوې جملې مبتدا یا خبر هر یو له (اسمي یا فعلي) ترکیبونو څخه جوړېږي. د بېلګې په توګه، په بشپړه او پوره جملې کې مبتدا او خبر او همدارنګه د هغوی اړوندې برخې ځای لري، خو په ترکیب کې دغه برخې نیمګړې وي.
په پښتو کې ترکیبونه په دوو ډلو (اسمي او فعلي) برخو بېلېږي. هره برخه بیا په خپل وار په جلا جلا ډلګیو وېشل کېږي.
اسمي ترکیبونه: دا هغه ترکیبونه دي چې د ترکیب اصلي او اساسي برخه یې نوم وي. دا اسمي ترکیبونه په جمله کې د مبتدا په برخه کې راځي.
اسمي ترکیبونه په اضافي ترکیب، توصیفي ترکیب، عددي ترکیب اونورو وېشل شوي دي.
فعلي ترکیبونه، هغه ترکیبونه دي چې د جملې د خبر په برخه کې راځي.

اصطلاح له ترکیب سره توپیر لري. اصطلاحي واحدونه هغه تعبیرونه دي چې هر ولس یې د خپل ژوندانه په چاپېریال کې د خپلو دودونو، اخلاقو او روحیاتو په چوکاټ کې په خپله ژبه کې کاروي. دا واحدونه نه یوازې په خبرو اترو کې استعمالېږي، بلکې په لیکنه کې هم کارول کېږي. اصطلاح ګانې که له یوې خوا نه د ژبې د لغوي برخې بشپړوونکي دي، له بلې

خوا يو ادبي خوند او رنګ هم لري. په ژبه کې دا ترکيبونه ځانته جلا او بېلې ځانګړتياوې لري، يعنې نحوي ترکيبونه او ژبنۍ اصطلاح ګانې يو تر بله توپير لري.
اصطلاح ګانې يو ډول ژبني ترکيبونه دي چې د ژبې خاص عنصر او ژبني خاص ډول څرګندونو ته ويل کېږي. اصطلاح ګانې د زمانې په اوږدو کې د خلکو له خوا منځته راغلي او په ژبه کې ثابت لغوي ترکيبونه دي. ددغو ترکيبونو برخې دومره ثابتې او ټينګې اړيکې سره لري چې بېلول يې ګران کار دی.
اصطلاح ګانې د خبرو کولو پر مهال سمدلاسه نوي نه جوړېږي چې د کوم ټاکلي مطلب د څرګندولو لپاره ورځنې کار واخيستل شي، بلکې په جوړ شوي ډول د ژبې د ويونکو په حافظه کې ساتل کېږي او د ارتيا پرمهال د جوړ شوي ترکيب په توګه کارول کېږي. په خپله دغه ترکيب نېغ په نېغه معنا نه ورکوي، خو مجازي معنا ترې اخيستل کېږي. لکه:
لور په لوټه تېره کول، اوښ په بډه منډل، لوی لاس لرل، لار وهل، ژبه کول، پښه نيول، زړه خوړل، له خوشحالۍ نه په جامو کې نه ځاييدل، تر بوسو لاندې اوبه تېرول، جګ لو کول، سر ټکول، سر تندی وهل، خوا سړول، سور او شين اوښتل، زړه تشول، غم خوړل، لاس اخيستل، تار اچول، د اسمان کټ، نوک او وری، د لسټوني مار، د غاړې غور، د شړومبو مچ.

اصطلاح ګانې د معنا او جوړښت له مخې دا لاندې ډلې لري:

۱ـ ثابت داخلي ترکيب چې په ګډه يو عمومي معنا او مفهوم څرګندوي. په اسمي او فعلي ترکيبونو کې يې اهميت يو شان دی. اصطلاحي فعلي ترکيبونه که څه هم د مرکبو فعلونو په څېر ښکاري، خو له مرکبو فعلونو څخه توپير لري، ځکه په ثابتو فعلي ترکيبونو کې له ټولو ترکيبونو سره ګډه عمومي معنا ورکوي.
۲ـ اصطلاح ګانې له هغو توکو څخه جوړېږي چې په يو ثابت ترکيب کې خپله لغوي معناله لاسه ورکړي. که چېرته ددغه ثابت ترکيب واحدونه بېل بېل معنا شي، نو خپله ټاکلې اصطلاحي معنا له لاسه ورکوي.
د بېلګې په توګه، "لار وهل"، "ژبه کول"، "غم خوړل"، "زړه خوړل". که ددغو بېلګو هره برخه يعنې هر يو توکی يې په جلا جلا توګه معنا کړو، نو بيا هغه خاصه اوټاکلې معنا نه ورکوي. ځکه

"لار وهل" کې د تګ معنا پرته ده. په لغوي معنا کې يې "لار" او "وهل" کوم معنوي ارتباط سره نه لري. يا ژبه او کول سره جلا مفهومونه دي.

۳ـ له ترکيبوونکو توکوځخه عمومي معنا لاس ته راځي؛ يعنې ټول ترکيب د يو واحد مفهوم په توګه معنا ورکوي.

٤ـ په اصطلاحي واحدونو کې ځينې محاورې او متلونه هم راتلای شي او همدارنګه د ليکوالو او پوهانو غوره ويناوې هم پکې شاملې دي، لکه:

پوره ورځ دې کړه دوه کوره. د کبر کاسه نسکوره ده.

٥ـ اصطلاح ګانې ټکي په ټکي نه ژباړل کېږي.

٦ـ هره ژبه جلا او خاص اصطلاحات لري.

۷ـ اصطلاحي توکي د خپلو معنوي ځانګړنو له مخې له نورو ازادو ترکيبونو سره توپير لري.

۸ـ په ژبې کې دغه ترکيبونه ثابت وي، نوي نه جوړېږي.

۹ـ اصطلاحي توکي د نورو ازادو لغتونو په څېر د ژبې په لغوي سيستم کې موجود وي.

د متن لنډيز:

ترکيب، اصطلاح او جمله بېلا بېل نحوي مطالب دي. د جملو، فقرو، عبارتونو او ترکيبونو د جوړښت له قاعدو څخه نحوه خبرې کوي. جمله د الفاظو او کلمو داسې ترکيب دی چې يو بشپړ مفهوم افاده کوي. هغه توکي چې جمله ورځخه جوړېږي، د جملې اجزا ورته وايي. ترکيب د دوو يا زياتو (خپلواکو او نا خپلواکو) کلمو له يوځای کېدو څخه عبارت دی چې اجزا يې يو له بله سره ارتباط ولري. د کلمو ترکيب د جملو په جوړښت کې يو توکی يا يوه برخه ګڼل کېږي. ترکيب او اصطلاح د کارونې خپل خپل ځايونه لري. ترکيب رامنځته کېږي او اصطلاح ګانې رامنځ ته شوې کلمې دي، په ټولنې کې خپلې ځانګړې او ټاکلې معنا ګانې لري. اصطلاح د يو مطلب د ښه بيان لپاره کارول کېږي. ترکيبونه او اصطلاح ګانې د يوې ژبې د فرهنګ د بډاينې خرګندوی دي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې پر پنځو ډلو ووېشل شي. هر یوه ډله دې په وار د کلمې، ترکیب، اصطلاح، متل او جملې پېژندنه وکړي. ببلګې دې راوړي. د هرې ډلې استازی دې خپل معلومات نورو زده کوونکو ته وړاندې کړي.

۲ـ یو تن زده کوونکی دې د ټولګي مخې ته راشي او په ژبه کې دې د اصطلاح ګانو او د هغې د پانګې او ژبنې ارزښت او بډاینې په اړه نورو ته معلومات ورکړي.

۳ـ یو تن زده کوونکی دې د ټولګي مخې ته راشي او د ټولو زده کوونکو په ګډه مرسته دې د پښتو اصطلاح ګانو یو لېست پر تختې ولیکي. ټول زده کوونکي دې هغه په خپلو کتابچو کې یادداشت کړي.

٤ـ یو تن زده کوونکی دې د ټولګي په وړاندې اصطلاح ګانې د معنا او جوړښت له مخې نورو ته بیان کړي.

٥ـ د جملې او ترکیب ترمنځ څه توپیر موجود دی او په پښتو کې ترکیبونه په څو ډوله دي؟ دوه تنه زده کوونکي دې په خپله ګډه مرسته نورو زده کوونکو ته په دې اړه څرګندونې وکړي.

٦ـ جمله له څو برخو څخه جوړه شوې ده؟ یو تن دې پرې خبرې وکړي.

کورنی دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه یوه موضوع وټاکي. د هغې په لیکلو کې دې اصطلاح ګانې وکاروي. د لیکنې په پای کې دې یو شمېر اصطلاح ګانې راټولې کړي چې په ټولګي کې نه وي ویل شوي.

پښتو قصيده: شيخ اسعد سوري

په پخوانيو ټولګيو کې مو د نظم او نثر په اړه معلومات تر لاسه کړي دي. نثر خپل جوړښت لري او نظم خپل. نظم هغه وينا ده چې وزن او قافيه ولري. مثنوي، بولله (قصيده)، غزل، رباعي، قطعه او نور د نظم بڼې دي. دلته پر قصيدې، د هغې پر جوړښت او په پښتو کې د قصيدې پر مخينه غږيږو. تر دې د مخه چې قصيده وپېژنو، ښه به دا وي چې شيخ اسعد سوري وپېژنو چې په پښتو ادبياتو کې يې قصيده د لومړنۍ معلومې قصيدې په توګه پېژندل شوې ده. د قصيدې په اړه لږ معلومات لرو، هغه هم د پټې خزانې په واسطه تر مورږ را رسېدلي دي.

_ تاسو څه فکر کوئ چې د يوې قصيدې د بيتونو ډېر لږ شمېر به څو وي؟

پټه خزانه له "تاریخ سوري" څخه د "لرغوني پښتانه" د لیکوال، شیخ کټه په حواله لیکي چې اسعد سوري په غور کې استوګنه درلوده. هلته د سوري کورنۍ په دربار کې د درناوۍ وړ یو شاعر و. د پلار نوم یې محمد و. په ٤٢٥ هجري کال کې په بغني (د هلمند د زمینداور سیمه) کې مړ شو. نوموړی ډېر ښه شاعر و. کله چې سلطان محمود غزنوي پر غور برید وکړ او له امیر محمد سوري سره یې جګړه ونښته، نو امیر یې د آهنګرانو په سیمه کې کلابند کړ. دغه مهال شیخ اسعد هم د هغه ځای په کوټ نومې سیمه کې و. سلطان محمود غزنوي امیر محمد سوري له ځانه سره بندي غزني ته یوړ. امیر محمد سوري له ډېره غیرته په بند کې مړ شو. شیخ اسعد سوري چې د امیرمحمد سوري دوست و، د هغه پر مرګ یوه بولـله وویله.

بولـله یا قصیده هغه نظم ته وایي چې تر یوې مطلع لاندې ویل کېږي. د ټولو دویمو نیم بیتیو قافیه یې د لومړي بیت له قافیې سره یوشان وي. اوږده او ډول ډول مضامین پکې راوړل کېږي. د بیتونو شمېر یې له شپاړسو څخه نیولې بیا تر دوو سوو پورې رسېږي. عموما د ستاینې، ویرنې، پند او نور اوږده موضوعات پکې بیانېږي. قصیده معمولاً په تشبیب پیلېږي. تشبیب د قصیدې لومړني بیتونه دي چې د قصیدې له اصلي موضوع څخه بهر د بلې موضوع په اړه؛ په ځانګړې ډول د ځوانۍ او په هغې پورې د اړوند حالت، لکه د مینې او طبیعت په ستاینې کې ویل کېږي. له تشبیب وروسته په قصیده کې اصلي موضوع په تفصیل سره بیانېږي. قصیده پښتو ادبیاتو ته له اسلام وروسته راغله او ډېر ژر د پوخوالي کچې ته ورسېده.

د پټې خزانې له پیدا کېدو د مخه د پښتو د لومړۍ قصیدې په اړه چاته سمه پته نه وه. ددغه مهم اثر له پیدا کېدو سره سم د پښتو یو شمېر غوره قصیدې تر لاسه شوې. په دې لړ کې د پښتو معلومه لومړۍ قصیده هم تر لاسه شوه. دغه قصیده د شیخ اسعد سوري قصیده وه چې د امیرمحمد سوري په مړینه یې ویلې وه. دا هم څرګنده شوه چې په غور او غزني کې د دې پېر موجودو شاعرانو قصیدې ویلې وې او دغه فن مخ په بشپړتیا او پوخوالي روان و. له بلې خوا قصیده یوه داسې وسیله وه چې د پاچاهانو د خوښۍ غوندې پرې تودې شوې

وې. د خپګان او غم پر مهال هم ویل کېدې او دومره سوز او ګداز به په کې موجود و چې د کاڼو زړونه به يې هم ویلې کول. کله ناکله به يې ځوانان د جګړې په ډګر کې مبارزې ته هم رابلل.

د تاریخ په اوږدو کې قصیدې ډېر پراوونه وهلي دي. د پښتو قصیده هم همداسې درواخلئ چې د موضوع له مخې يې بېل بېل اړخونه لرلي دي.

د غوریانو او سوریانو په پېر کې که څه هم پښتو قصیده د پاچاهانو د مدحې اوستاینې په خدمت کې ولاړه وه، خو بیا يې هم پښه له پښتني چاپېریاله بهر ایښې نه ده. د شیخ اسعد سوري قصیده له هغو قصیدو څخه ده چې ساری يې مورِ په هغه وخت کې نه وینو. د غوریانو په پېر کې پښتو قصیدې په فني او ادبي لحاظ د خپل وخت په قصیدو کې لوړ دریځ خپل کړی دی.

د شیخ اسعد سوري په قصیده کې ملي او ټولنیز احساسات له ورایه بریښي.

نومورې قصیده په لاندې ډول ده:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار
هر غټول چې په بیدیا غوړېده وکا
ربړوي يې پاڼې کاندي نار په نار*
ډېر مخونه د فلک څېړه شنه کا
ډېر سرونه کا تر خاورو لاندې زار
د واکمن له سره خول پرېباسي مړ سي
د بې وزلو وینې توی کاندي خونخوار
چې له برمه يې زمري رپي ځنګلو کې
له اوکوبه يې ډاري تېرو جبار
هم يې غشی سکنې ډال د ژوبلورو

رستمان ځني ځغلا کاندي په ډار
چې يې ملاوې نه کړېږي په غښتليو
دا فلک پر وکا څه کاري ګذار؟
په يوه ګردښت يې پرېښاسي له برمه
نه يې غشي، نه لينديۍ وي نه يې سپار
څه تېرى څه ظلم کاندې اې فلکه!
ستا له لاسه نه دى هېڅ ګل بې له خار
په ويرژلو، لور نه کړې په زړه کړاړيه
پر نتليو اوروې د غم ناتار
هېڅ روغى مې په زړه نسته ستا له ځوره
بېلوې په ژړا ژړ مين له يار
له تېريو * دې اوښې څاڅي له اوريځو
چينې ژاړي په ورټ ورټ ستا له شنار
نه به لاس واخلې له ځوره نه به لورې
نه به ملاکړې، له بې وزلو له ترار
نه به زړه وسوځوې په هېڅا باندې
نه به پرېوزې له ګردښته له مدار
نه به وصل کړې مين له بل مينه
نه به درملې ټپونه د افګار
ستا له لاسه دي پراته ژوبل زګېروي کا
هر پلو ته ټپي زړونه په ځار ځار
کله غوڅې کاندې مراندې د زړګيو
کله تېر باسې وګړي هوښيار
کله ټکى واچوې پر نازولیو
کله خبرې کړې ګرېوان د نمنځي چار

کـلـه غـــورځـــوې واکـــمـــن لـــه پـــلازونـــو
کـلـه کـښـېـنـوې پـــه خـــاورو کـــې بـــادار
زمـوږ پـر زړونـو دې نـن بیا یـو غشی وویشت
ودې ژوبـلـلـلـه پـــه دې غـشـي هـــزار
پـر سـوریـو بـانـدې ویـــر پـرېـوت لـه پاسه
مـحـمـد واکـمـن چـې ولاړی پـه بـل دار
یـو وار ســو اسـیـر پـه لاس د میرځمنو
انـتـقـال یـــې وکـــړ قـبـر لـــه بـــل وار
پـــه ســمــاو* یـــې ودان أهنګران و
پـه ټـیـکـنـه و پـر درســـت جـهـان اوخـــار
د مـحـمـود د ژوبـلـورو پـه لاس کښېوت
چـــې غـــزنـــه تـــه یـــې بـاتـلـی پـــه تـلـوار
ننـګـیـالـیـو لـــره قـیـد مـړیـنـه ده ځـکـه:
سـه * یـې والـوتـلـه هـسـک تـه پـر دې لار
تـر نـــړۍ یـې غـــوره خـــاورې، هـدیـره کا
د زمـــریـــو پـــه بـــږیـــو * کـلـه وي څـوار
پـه دې ویـــر د غـور وګـړي تـور نـمـري * سول
پـــه دې ویـــر، رڼـــا تـیـاره ســولـه د ښار
ګـــوره څـاځـي رڼـې اوښـــې لـه دې غـرونـو
دا کـړونـګـی * ســانـدې لـي پـه شـور هـار
نـــه هـغـه زرغـــا د غـــرونـــو، د بـېـدیـا ده
نـــه د زرکـــیـــو پـــه مـســا دی کـټـهـار
نـــه غـټـول بـیـا زرغـونـــېـــږي پـــه لاښـونـو
نـــه بـامـي بـیـا مـســپـده کـا پـــه کـهـسـار
نـه لـه غـرجـه بـیـا راځـي کـــاروان د مشکو

نه رادرومي غور ته بيا جوپي د شار
د پسرلي اوره تودې اوښې توينه
مرغلرې به نيسان نه کړي نثار
دا په څه چې (محمد) ولاړ له نړيه
په ويرنه يې سو غور ټول سوګوار
نه ښکارېږي هغه سور د سور په لتو
نه ځلېږي هغه لمر پر دې ديار
چې به نجليو په نڅا پکې خندله
چې به پېغلوکا اتڼ کتار کتار
هغه غور په ويږ ناتار د واکمن کښېوست
هغه غور سو د جاندم غوندې سور اړ
لاس دې مات سه ای فلکه چې دې وکا
محمد غوندې زمری د مړينې ښکار
شين زړګی فلکه! ولې لا ولاړ يې؟
اې د غور غرونو په څه نسوئ غبار؟
مځکې! ولې په ربړدلو نه پرېوزې؟
لاندې باندې سه! چې ورک سي دا شعار:
چې زمري غوندې واکمن ځي له جهانه
چې څوک نه کړي په نړۍ باندې قرار
سخ په تا ای (محمده) د غور لمر وې!
په نړۍ به نه وي ستا د عدل سار
ته پر ننګه وې ولاړ په ننګ کې مړ سوې
هم پر ننګه دې په ننګه کا ځان جار
که سوري دې په تګ ويږ کاندي ويرمن سول
هم به ويږې ستا په نوم ستا په ټبار

په جنت کې دې وه تون زمور واکمنه
هم په تا دې وي ډېر لور د غفار

* * *

*نار په نار: په اصل کې په همدې بڼه دی. ښايي تار په تار وي.
*تېری: تېری، تعدی، ظلم او تجاوز
* سماو: سم، درست، راست
* سه: ساه
* ببړپو: زولنې
* تور نمري: سياه پوش
*کړونگی: ځړوبی
سور: خوشحالي
سور: د قوم نوم دی
سار: ساری، بېلگه

د متن لنډيز:

قصيده د پښتو د نظم د نورو ډولونو په څېر په پښتو کې اوږده مخينه لري. قصيده معمولاً په تشبيب پيليږي. تشبيب د قصيدې لومړني بيتونه دي چې د قصيدې له اصلي موضوع څخه بهر د بلې موضوع په اړه د طبيعت د ستاينې او يا هغې ته پر ورته موضوع پيليږي. قصيده پښتو ادبياتو ته له اسلام وروسته راغله او ډېر ژر د پوخوالي کچې ته ورسېده. د ادبي تاريخ له پاڼو څرګندېږي چې قصيده په پښتو کې پخوا هم موجوده وه او د خپل پوخوالي پورې يې وهلي وې. د شيخ اسعد سوري قصيده د پښتو قصيدو په تاريخ کې د زيات ارزښت وړ ده او له ادبي پلوه هم يوه پخه بوللـه ګڼل کېږي. دا قصيده شيخ اسعد سوري د امير محمد سوري د مړينې په وير کې ويلې ده.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې پر څو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د ډلې د غړو په مرسته په پښتو کې د غزل، دویمه ډله د مثنوي، دریمه د رباعي او څلورمه د قصیدې په اړه معلومات له بېلگو سره ولیکي. بیا دې نورو ټولګیوالو ته واوروي.

۲ـ یو تن زده کوونکی دې د ټولګي مخې ته راشي، د تشبیب په اړه دې څرګندونې وکړي او بېلګه دې په متن کې د قصیدې له مخې ولولي.

۳ـ یو بل زده کوونکی دې ټولګي مخې ته راشي او د شیخ اسعد سوري د قصیدې د متن اصلي ویرنه دې ولولي او د هغې په اړه دې څرګندونې وکړي.

٤ـ زده کوونکي دې په پورته قصیده کې د شیخ اسعد سوري ملي او ټولنیز احساسات په ګوته کړي او د هغو په اړه دې خبرې وکړي.

٥ـ زده کوونکي دې په پورته متن کې اسمي ترکیبونه وګوري او ودې یې لیکي.

٦ـ د ترکیب او جملې پر توپیر دې څو تنه زده کوونکي خبرې وکړي. نور دې ورته غوږ کېږدي.

کورنی دنده

زده کوونکي دې پښتو ادبیاتو ته د قصیدې او د نظم د نورو بڼو د رانغوتلو بهیر په ډېر لنډ ډول وڅېړي او د یوې لنډې مقالې په توګه دې په بله ورځ په ټولګي کې په وار ولولي.

د دروغجن سزا دا ده چې څوک یې پر رښتیا خبره هم باور نه کوي.

چاپېريال ساتنه

د اوسېدو او ژوند ځای ته چاپېريال وايي. ټول ژوندي موجودات د خپلې استوګنې لپاره يو ځای ټاکي. انسانان په کلو، باندو او ښارونو کې اوسېږي. هر شی چې د دوی د اوسېدو پرځای په يو ډول نه يو ډول اغېز کوي، چاپېريال ورته وايي. الوتونکي، ځاروي، د سيندونو او سمندرونو ژوي، ځنګلي او د دښتو او بيدياوو ژوي ټول خپل خپل ځانته د اوسيدو چاپېريال لري. په ځينو حالتونو کې يو شمېر ژوو د خپل پوستکي رنګ د اړونده چاپېريال له رنګ سره يوشان کړی. موخه يې له زيان څخه د ځان ژغورل او پايښت دی. تر ټولو اړينه داده چې چاپېريال بايد د ژوند ټولې اړتياوې په داسې توګه تامين کړي چې موجوديت او دوام يې له ګواښ سره مخامخ نشي.

ځنګه کولای شو د خپل چاپېريال اړين توکي د پای ته رسېدو له ګواښ څخه وژغورو؟

د ژوند کولو ځای ته چاپېریال وایي. په دې کې د یوه ژوندي موجود شاوخوا ټول شیان او توکي چې په یو ډول نه یو ډول یې ژوند تراغېز لاندې راولي، شامل دي. د انسان د ژوند په چاپېریال کې د هغه کور، د کور شاوخوا، اوبه، ځمکه، چمنونه، ونې، باغونه، سیندونه، غرونه، ځنګلونه او داسې نور شامل دي. دا هر یو په خپل وار د انسان او بل هر ژوندي موجود پر ژوند په مستقیم او غیر مستقیم ډول اغېز کوي.

د هرې ورځې په تېرېدو د انسانانو شمېر زیاتیږي. د تازه معلوماتو (۱۳۸۸ لمریز کال) له مخې په منځني ډول هره ورځ شاوخوا درې سوه درې پنځوس زره ماشومان زیږي او شاوخوا ۱٤٦ زره خلک مري. په دې توګه هره ورځ د نړۍ په نفوس کې له دوو سوو زرو څخه زیات زیاتوالی رامنځ ته کېږي. د نفوسو دا زیاتوالی پر چاپېریال اغېز کوي؛ هغوی د استوګنې ځای ته اړتیا لري؛ اوبه اوخواړه غواړي؛ جامې، پوښاک او درمل غواړي؛ ښوونې او روزنې ته اړتیا لري او په سلګونو نورې داسې اړتیاوې. په داسې حال کې چې د چاپېریال یو شمېر توکي د نفوسو په څېر نه زیاتیږي او موجوده اندازه یې د لګښت له مخې پای ته رسیږي، لکه: ونې او ځنګلونه (که ووهل شي او نور یې پر ځای کښېنول شي)، کاني زېرمې، کرنیزې ځمکې او نور.

په چاپېریال کې ژوندي او ناژوندي موجودات شته. ژوندي موجودات په خپل منځ او همدارنګه له ناژوندیو موجوداتو، لکه: خاورې، اوبو، ګازونو او نورو سره متقابلې اړیکې لري. دا اړیکې د ژوند چاپېریال ته ډېرې اړینې دي. د ایکو سیستم دا اړیکې څېړي. هغه سیستم چې د ایکو سیستم (Eco System) څېړي، د ایکولوژۍ (Ecology) په نامه یادیږي.

د چاپېریال د پاک ساتنې موضوع په روانې پېړۍ کې د ټولو اوسیدونکو د اندېښنې وړ ګرځېدلې. زمور د ژوند چاپېریال ورځ په ورځ ککړېږي او د ژوندیو موجوداتو ژوند له ګواښ سره مخ کوي. ننني نړۍ د بشري تمدن د پرمختګ، د معاصرې ټکنالوژۍ پر پراختیا او د نفوسو د زیاتوالي له امله په ځمکې او هوا کې د ککړتیا له ستونزو سره مخامخ شوې ده. د روغتیایي ربړونو له مخې د همدې ککړتیا له امله د نړۍ د نفوسو په سلو کې شل ښلا ښلې ناروغۍ ګواښوي. جګړې او په جګړو کې د مختلفو وسلو کارول یو بل ګواښ دی چې چاپېریال ککړوي. په جګړو کې د ځنګلونو له منځه وړل، د کروندو او اوبو زهري کول او داسې نور هغه کارونه دي چې د ژوند کړۍ تنګوي او ستونزې زیږوي.

د اوسني پېر یوه بله ډېره مهمه ستونزه د اوبو ککړتیا ده. دا ستونزه د ټکنالوژۍ او صنایعو په

پرمختګ لا پسې پراخه شوې ده. د نوي صنعت لپاره د سکرو ډبرې او تېل انرژي توليدوي. د دې توکو زياته کارونه چاپېريال، په تېره بيا اوبه او زېرمې ککړوي.

کولای شو د باغونو، شنو سيمو، پارکونو او د سيل د ځايونو د جوړولو له لارې خپل چاپېريال خوندي کړو. د شنو سيمو جوړول ژوندي موجودات له ګوابښ څخه ژغوري. ځنګلونه چې په خپله يوه ژوندۍ ټولنه ده، د چاپېريال عمده توکي دي. د ځنګلونو وهل او د ونو پرې کول، نه يوازې چاپېريال له ګوابښ سره مخامخ کوي، بلکې په هغه کې د موجودو ژوو ژوند ته هم سترګوابښ بلل کېږي.

د چاپېريال ساتنه د يو ځانګړي شخص، يا ټولنې او کومې موسسې کار نه دی. دا د هر چا دنده ده چې په خپل وار، له خپل نژدې چاپېريال، کور، څخه نيولې بيا د خپل ښار او پارکونو د پاکولو له لارې خپل چاپېريال ځانته ورغوي. د ونو کرل، د پارکونو جوړول، د ځنګلونو او په هغو کې د ژوو ساتل او پالنه، له اوبو څخه په ټاکلې اندازه ګټه اخيستل، د هغو توکو لرې کارول يا نه کارول چې لوګي يې هوا ککړوي او ډبرې نورې هغه لارې چارې دي چې هرځوک کولای شي تر خپلې وسې پورې يې عملي کړي او په دې توګه د چاپېريال د ککړتيا مخه ونيسي.

د متن لنډيز:

هر هغه څه ته چاپېريال وايي چې زمونږ شاوخوا ته پراته دي او مونږ يې احاطه کړي يو؛ زمونږ ژوند ورپورې اړوند دی او زمونږ د ژوند د دوام وسايل چمتو کوي. ټول ژوي که پر ځمکه دي، که په اوبو او يا د سمندرونو په تل کې، ټول غرونه، دښتې، ځنګلونه او دريابونه د ژوند د چاپېريال يوه برخه ده. په چاپېريال کې ټول شيان د تل لپاره موجود نه وي، يو څه يې د ورځني لګښت له مخې پای ته رسيږي او نه نوي کېږي. له دې امله بايد د هغې په لګښت کې پوره پام وشي او د راتلونکو نسلونو دګټې اخيستلو لپاره پرېښودل شي. د دې ترڅنګ چې چاپېريال په بشري ژوندانه مستقيمې اغېزې لري، بايد په شعوري توګه هم په خپله په چاپېريال پام وکړو او هم د نورو پام هغې ته راواړوو. د استوګنې شاوخوا پاکه وساتو، نيالګي کښېنوو، ونې او ځنګلونه و نه وهو، مرغان، الوتونکي او کبان بېرحمانه ښکار نه کړو، موجود چمنونه او شنه ځايونه وساتو او نوي هغه جوړ کړو. څومره چې يو چاپېريال پاک، ښکلی او په زړه پورې وي، په هماغه اندازه ژوند نېکمرغه، آسان او روغ وي. روغ چاپېريال زمونږ ستاسو ټولو د نېکمرغه ژوند ضامن دی.

فعالیتونه

۱ـ چاپېریال څه ته وایي؟ څو تنه زده کوونکي دې په خپله خوښه د ټولګي مخې ته راشي او خپلې خرګندونې دې وړاندې کړي.

۲ـ زده کوونکي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د چاپېریال د ارزښت او د هغې د پاکوالي په اړه خپل رغنده عملي نظرونه وليکي او د یو وړاندیز په توګه دې چمتو کړي. بیا دې د ډلو استازي په ګډه هغه توحید کړي او د یو بشپړ وړاندیز په توګه دې وليکي او ټولګي ته دې ولولي.

۳ـ دوه تنه زده کوونکي دې د ټولګي په وړاندې په چاپېریال کې د څو شیانو او توکو نومونه واخلي او خرګنده دې کړي چې له دغو توکو څخه څنګه ګټه واخیستل شي.

٤ـ څنګلونه د چاپېریال په ښکلا او پایښت کې څه رول لري؟ یو تن زده کوونکی دې په دې اړه معلومات وړاندې کړي.

٥ـ په چاپېریال کې ژوندي او ناژوندي موجودات یو له بله څه اړیکې لري، دا اړیکې په چاپېریال څه اغېزه کوي؟ یو زده کوونکی دې په دې هکله رڼا واچوي او بل یو دې د ناژوندیو موجوداتو نومونه واخلي او ودې وایي چې دا اړیکي کوم سیستم څېړي او څنګه؟

٦ـ زده کوونکي دې په پورته متن کې صفت او موصوف په ګوته کړي او نورو زده کوونکو ته دې بیان کړي.

کورنی دنده

زده کوونکي دې د خپل کلي، ښار یا ښوونځي د چاپېریال د پاک ساتلو په اړه خپل وړاندیزونه په منظمه توګه تنظیم او ترتیب کړي. په راتلونکي درسي ساعت کې دې خپل دغه وړاندیزونه له نورو ټولګیوالو سره شریک کړي.

د پښتو ادبياتو دويمه تاريخي دوره

په مخکنيو ټولګيو کې مو پر ادبياتو خبرې کړې دي. شفاهي يا ولسي ادبيات مو له ليکلو ادبياتو څخه بېل کړي دي. شفاهي ادبيات د ټولنو له رامنځته کېدو سره سم رامنځ ته شوي دي. هره يوه ټولنه خپل دود، رسم و رواج او فرهنګ د ولسي ادبياتو په هينداري کې نورو ته ورښيي. د شفاهي ادبياتو پيل نشي څرګندېدای، خو ليکلي ادبيات هرو مرو له يو تاريخي پړاو سره تړاو لري. پښتو ليکلي ادبيات ډېر لرغوني دي. تاريخي پېښو، کوچېدنو، تاړاک، زېښناک او نيواک د هغې زياتې بېلګې تر خاورو لاندې کړي دي. که موږ د ليکلو ادبياتو په اړه خبرې کوو، نو بايد کره لاسوندي يې ولرو چې له بده مرغه زيات شمېر يې په لاس کې نشته. بيا هم د لا ښې پېژندنې لپاره پښتو ادبيات په درېو دورو وېشل شوي دي؛ لرغوني دوره، منځنۍ يا کلاسيکه دوره او معاصره دوره. په لسم ټولګي کې مو د پښتو ادبياتو په لرغوني دورې خبرې کړي دي. د معاصرې دورې په اړه به په دولسم ټولګي کې معلومات تر لاسه کړو. دلته د پښتو په منځنۍ يا دويمې تاريخي دورې غږېږو.

د پښتو ادبياتو دويمه دوره چې د پښتو ادبياتو د تاريخ منځنۍ دوره هم ورته ويلای شو، د لسمې هجري پيړۍ له نيمايي پيليږي او د څوارلمسې هجري پيړۍ تر لومړيو درېو لسيزو پورې رارسيږي. د پښتو د ادبي تاريخ دويمه دوره له لومړۍ دورې څخه له هره پلوه توپير لري. په دې دوره کې پښتو ادبيات د افغانستان، پښتونخوا او هند په سيمو کې له ځينو ملي، مذهبي او پښتني غورځنګونو سره په تړاو راټوکېږي او وده کوي. د سيمې د هغه مهال فرهنګي ادبي جريانونه پر پښتو ادبياتو خپل اغېز ښندي او د همدغو جريانونو په پيروۍ په پښتو ادب کې ځانګړي سبکونه پيدا کېږي او خپل ځانګړي پيروان مومي.

ددې دورې يوه ستره ځانګړنه دا ده چې بشپړ او مکمل ادبي آثار يې زمونږ په لاس کې دي. په دې دورې پورې اړوند په سلګونو پښتو دېوانونه، په سلګونو کيسه ييز آثار او په زرګونو ولسي سندرې له مونږ سره شته چې د پښتو د ادبي تاريخ د يوې سترې پانګې په توګه هر اړخيز بحثونه پرې کولای شو.

په دې دوره کې له ګاونډيو ژبو سره د پښتو ادبياتو تړون هم پراختيا مومي. له عربي، فارسي او له همدې ژبو څخه پښتو او له پښتو څخه ځينو دغو ژبو ته د آثارو د راکړې ورکړې مسئله هم خپلو لورو پراوونو ته خيژي.

د پښتو د ادبي تاريخ دويمه دوره څو پراوونه لري. په هر پراو پورې اړوند آثار د ټوکېدو د شرايطو، خپلو خصوصياتو او فکري هنري اغېز د منلو له امله يو اوږد واټن رانغاړي. د دې خبرو معنا دا ده چې کله مونږ پر روښانيانو بحث کوو، دا بحث له بايزيد روښان څخه پيليږي چې د فرهنګي هڅو وخت يې د لسمې هجري پيړۍ دويمه نيمايي ښوول شوې او په قادر داد ورکزي پای ته رسيدلی دی. دا کسان بيا د دولسمې پيړۍ خلک دي. حال داچې له بايزيد او د ده له پيروانو سره په يوه وخت اخوند درويزه هم پښتو ته مخه کوي. په پښتو آثار ليکي او ژباړي او ځينې نور کسان په ادبي هڅو لګيا دي.

دا دوره له روښاني غورځنګه پيل او همداسې پسې په اخوند درويزه او د ده پر پيروانو، بيا د خوشحال خټک،رحمان بابا، هوتکيانو او د احمدشاهي پېر تر نورو فکري او فرهنګي بهيرونو رارسيږي.

د لسمې او یوولسمې هجري پیړیو په ترڅ کې د روښانیانو، اخوند درویزه او د ده د سبک پلویانو او هم د همدې زمانې د ځینومبلغو او صوفي شاعرانو، ناظمانو او لیکوالو آثار د خپلو شکلي جوړښتونو له پلوه ډېره سره نژدې یو رنګي لري. موضوعات یې هم تر ډېره سره یو شی دي.

که څه هم اخوند درویزه له روښانیانو سره مخالفت درلود، ده او د ده ځینو پلویانو د روښانیانو پر ضد لیکنې هم کړي دي، خو هغه لیکنې له ځینو شخصي او نظریاتي اختلافاتو رازیږیدلي دي. دغسې اختلافي لیکنې د بېلتانه د یوې داسې کرښې په توګه نشو منلای چې د دواړو ډلو آثار د ځانګړنې له مخې سره بېل کړو. د روښانیانو او اخوند درویزه دواړو په آثارو کې عرفان (تصوف) او د عرفاني لارو د بنسټونو په خپلولو سره ځان الهي ذات ته نژدې کول، د نفس تزکیه، د زړه سپېځلتیا، د اسلام د مقدس دین د اساساتو بیان، د اسلام د مقدس دین د لارښوونو په رڼا کې د خلکو اخلاقي روزنه، پندونه، نصایح او نور دې ته ورته مطالب د دې درې واړو ډلو له خوا په ژباړل شوو، لیکل شوو او پنځېدلو اثارو کې لیدل کېږي. د اهدافو همدا ورته والی مورِ اړ باسي چې د دغو درې واړو ډلو اثار په یوه پراو کې و څېړو او د دویمې ادبي دورې د لومړي پړاو نوم پرې کېږدو.

د دویمې دورې په دې پړاو کې د ادبي آثارو د زیاتو نسخو او ډېرو برخو شتون مورِ پر دې باوري کوي چې دغه مهال په پښتنو کې د لوستو او زده کړو خلکو شمېر یو څه ډېر شوی او خلکو د کتاب ساتنې او کتاب لرنې له دود سره مینه ښوده. حال دا چې تر دې پړاو د مخه د لومړۍ دورې د آثارو ځینې د ګوتو په شمېر بېلګې له مورِ سره دي چې هغه هم ځینو تذکرو تر مورِ رارسولي دي.

ددې پړاو آثار له شکلي پلوه نیم منظوم، منظوم اومنثور دي. د نیم منظوم، مسجع یا مقفی نثر د لیکلو دود همدا مهال د بایزید له خوا پیل شو.

ددې پړاو په منثوروآثاروکې پر نورو سربیره د علي محمد مخلص او ارزاني روښاني رسالې د یادولو وړ دي. د دې رسالو نثرونه سجع نه لري او د هغه وخت له شرایطو سره سم روان

نثر بلل کېدای شي. د اخوند میا داد په نثرونو کې د ده "نورنامه" نیم منظوم سبک پالي، خو په دیوان کې یې منثورې ټوټې د کلمو په پای کې قافیې ته پام کوي.

که د دې پرله آثار د هنري ځانګړتیاوو له مخې د لومړۍ دورې له ځینو بېلګوسره پرتله کړو، نو د پرمختیا څرک پکې نه لګیږي. باید ووایو چې د دې دورې زیاتره اثار عرفاني دیني او اخلاقي مسایلو ته بېل شوي دي. په ځینووختونو کې ددغسې اهدافو لرونکي شاعران او لیکوال د نظم د شعریت خواته ډېر پام نه کوي او هیله یې دا وي چې د خلکو د زده کړې په موخه خپل آثار په منظومه بڼه وړاندې کړي.

په دې پرله کې عرفان د یوه مسلک په توګه پښتو ادبیاتو ته لار پیدا کوي او د عرفاني آثارو څرکونه چې د پښتو د ادبي تاریخ د لومړۍ دورې له خورو ورو پاڼکو راایستل کېدای شي، په دې پرله کې په مکتبي بڼه خپل وزرونه غوړوي. د دې پرله په اشعارو کې غزلې، قصیدې، رباعي، مثنوي، قطعې، مربع او مخمس اشعار پیدا کېږي. په دې شعري ځیلونو کې مربع او مخمس داسې شعري ځانګې دي چې په لومړۍ ادبي دوره کې یې څرک نشو لګولای. په دې پرله کې ددغو دریو نوو ځانګو شتون د پښتو په شعري ځیلونو کې د پراختیا یو څرک په لاس راکوي. په دې پرله کې پښتنې فرهنګ له اسلامي فرهنګ سره خورا زیات نژدې شو او د اسلامي فرهنګ ډېرو اساسي مسایلو ته یې لاره پیدا کړه. ډېرې اسلامي، دیني او عربي فرهنګ ته ورته کیسې پښتو ته واوښتلې. د پښتو کوم آثار چې مورِ له لومړۍ دورې څخه په لاس کې لرو، دا ډول ځانګړتیاوې نه لري. ځینې مهم دیني او فقهي آثار په پښتو ژباړل شوي دي، لکه خلاصه کیداني، قصیده بردیه، قصیده سرياني، نورنامه، خلاصة الاسلام او نور. د دې ترڅنګ د پارسي او عربي ژبو له عمده اسلامي آثارو څخه په ګټه د دیني او شرعي اساساتو ځینې مهم بیانوونکي کتابونه په پښتو کې په تحقیقي ډول ولیکل شول، لکه: مخزن، نافع المسلمین، فواید شریعت او نور.

ددې پرله زیاتره لیکوال او شاعران له څو ژبو، لکه: پارسي، پښتو، عربي او هندي سره آشنا دي. په دغو لیکوالو کې ځینو پر پښتو سربیره په هندي، پارسي او عربي ژبو هم آثار لیکلي

دي چې له نورو فرهنګونو سره د پښتنو ليکوالو تړاو ځينې څرګندېږي. د پښتو ادبي تاريخ د دويمې دورې لومړی پړاو د پورته ځانګړتياوو په لرلو سره يوه بل پړاو ته ننوزي.
ارزاني خويشکی، واصل روښاني، خواجه محمد، کريمداد بنګښ، علي محمد مخلص، دولت لوانی، قادر داد، اخوند درويزه، محمد حليم، عبدالسلام، اخوند احمد، بابوجان، شيخ محمد سعيد او په لسګونو نور د دې پړاو شاعران او ليکوال بلل کېږي.

په دويمې دورې کې د خوشحال خټک او د ده د پيروانو زرين پړاو:

خوشحال خټک نه يوازې د خپل وخت يو ټولنيز، سياسي شخصيت او بريالی سالار و، بلکې دی د پښتو ژبې يو داسې شاعر او ليکوال و چې که ووايو د پښتو ادب تاريخ د ده له نامه او اثارو پرته نيمګړی دی، نو زياتی به نه وي. خوشحال خټک پښتو ژبې او ادب ته په نظم او نثر کې هغه څه ورکړل چې تر ده د مخه او وروسته يې ښايي ساری ډېر لږ وګورو. خوشحال خان د خپل هنر او خپلې ژبې د لفظي او معنوي بډايتوب لپاره د ګاونډيو ژبو له ادبي زمينو څخه پوره ګټه واخيسته. پښتو شعر يې د شکل او شعري ژانرونو له پلوه بډای کړ او په موضوعي لحاظ يې داسې څه پرې نه ښودل چې شعر يې په کې نه وي ويلی. ده د پښتو شعر د مضمون په لحاظ خورا بډای کړ او په پښتو شعر کې تر ده د مخه بيان شوو موضوعګانو ترڅنګه ډېر نوي او رنګارنګ معلومات راوړل. د خوشحال خټک په آثارو کې د هغه د شعرونو د کلياتو، فراقنامې، دستارنامې، بازنامې (منثوره او منظومه)، فالنامې، فضل نامې، طب نامې، بياض، ځنځيرۍ او سواتنامې نومونه يادولای شو.
خوشحال خان د خپلو پښتو منظومو او منثورو اثارو د تاليف په برخه کې د خپلې زمانې د برلاسي ادبي جريان تر اغېز لاندې رانغی. د خپل لوړ هنري او فکري وړتيا په زور يې يوه نوې لاره غوره کړه چې نه د ده د زمانې روښاني اثار او نه د نورو عارفانو او شاعرانو اثار دغسې ځانګړتياوې لري.

د خوشحال په پېر کې پښتو شعر ډېر پراخه او هر اړ خیز شو. د ختیځې شاعرۍ څه ناڅه ټولو ډولونو د دې سبک د رامنځته کوونکي او د دې سبک د پیروانو په اشعارو کې وده وموندله. د دې سبک د پیروانو په اثارو کې رندانه، صوفیانه، اخلاقي، فلسفي، فکاهي، غندنه، ستاینه او نورې موضوعګانې شته. یوه عمده ځانګړنه یې داده چې پښتني روحیه، پښتني احساسات او د پښتو خپل کړه وړه په کې بیان شوي دي. په دې سبک کې ټولنیز نقد ته ځای ورکړ شوی دی. په یو شمېر اشعارو کې ټولنه، خلک، برلاسی ټولنیز، سیاسي نظام او فرهنګي بهیر په څرګندو الفاظو کې نقد شوی دی. د تخیل، نزاکت او انځور جوړونې له پلوه ځینې ابتکاري ځانګړنې لري. د خوشحال د سبک پیروان د شعر ترڅنګ نثر هم لیکي. د نثر لیکنې لار یې هم خپلې ځانګړنې لري. په دې سبک کې یو شمېر نورې ځانګړنې هم شته چې د ده د مخه پرې او کې یې څرک نه لیدل کېږي.

د پښتو د ادبي تاریخ په دویمه دوره کې د خوشحال ختک، د ده د کورنۍ هستونې او د ده د سبک د پیروانو آثار مورِ ته د یو نوي پرې او څرک په لاس راکوي. په دې پرې او کې پښتوشعر په ټولو شعري بڼو، لکه: غزل، قصیده، رباعي، مثنوي، مربع، مخمس، مسدس، مثمن، معشر، ترکیب بند، ترجیع بند، قطعه او نورو راڅرګند شو. پښتو شعر د مضمون له پلوه بشپړ شو. ټولنیزې بېلابېلې موضوع ګانې پکې راوړل شوې. تاریخي پېښې، له هېواد سره مینه، د پښتو او پښتونولۍ احساسات پکې رامنځ ته شوي چې په تېرو پرې اوونو کې یې څرک نه لګېده. په دې پرې او کې د پښتو ادب ځینې اړخونه د پښتنو له ټولنیز ژوند څخه رنګ اخلي. د پښتو غزل د ختیځ غزل له پېژندنې سره سم ټولې هنري ښېګڼې خپلې کړې او پښتو بوللې هم د غوري دورې د بوللو رنګ او خوند وموند. د ختیځ ادب داستانونو هم پښتو ادب ته لار پیدا کړه. د پارسي او عربي ځینې اثار په پښتو وژباړل شول.

خوشحال ختک د دغو لوړو ځانګړنو لرونکي سبک رامنځ ته کوونکی دی. د ده د کورنۍ او یو شمېر نورو شاعرانو ددغه سبک پیروي کړې ده. اشرف خان هجري، عبدالقادر

خټک، سکندر خان خټک، صدرخان خټک، گوهر خان خټک، بي بي حليمه خټکه، افضل خان خټک، قلندر، اشرف خليل او يو شمېر نور د خوشحال خان خټک د سبک پيروان دي.

ددې پراو بل مخکښ عبدالرحمان بابا و

لکه چې د مخه مو وويل، يوولسمه پېړۍ د پښتو ادبياتو د ودې او پراختيا لپاره يوه مناسبه پېړۍ وه. د پښتو ډېر شاعران په دې پېړۍ کې وزېرېدل، لوی شول په پښتو يې ليکنې وکړې او شعرونه يې وويل. که موږ د يوولسمې پېړۍ په بهير کې د پښتو رامنځته شوي اثار له پامه تېر کړو، نو راته څرګنده به شي، په دې پېړۍ کې داسې آثار رامنځته شوي چې د سيمې له ادبي اثارو سره پرتله کېدای شي. په يوولسمه پېړۍ کې د راپورته شوو شاعرانو په ډله کې يو هم عبدالرحمن مومند و چې پښتانه له ډېرې مينې او زياتې عقېدې ورته (بابا) وايي او په پښتني ولسونو کې د رحمان بابا په نامه مشهور دی. رحمان بابا د يو ځانګړي سبک خاوند دی. د ده سبک د خپلو ځانګړتياوو له مخې په ولس او فرهنګي حلقو کې ډېر شهرت او محبوبيت وموند او د دولسمې، ديارلسمې او څوارلسمي پېړۍ شاعران په ده پسې روان شول. د رحمان بابا شعر د خپل ځانګړي هنري او ښکلاييز جوړښت او انساني محتوا له مخې خپل خاص خصوصيتونه لري او په پښتو ادب کې د يو نوي شعري سبک خاوند شاعر دی. د رحمان بابا سبک پېچلتيا نه لري، ډېر طبيعي او ساده دی. د شعر د الفاظو په ټاکلو کې زيار ايستل شوی دی؛ د شعر د خوند او رنګ لپاره يې ډېر ښکلي، خو ساده او عام فهمه الفاظ غوره کړي دي. د واقعيتونو بيان ته زيات پام کېده. اخلاقي، عرفاني او نور ټولنيز مسايل پکې راغلي. د رحمان بابا سبک په ټولو پښتنو کې دومره ومنل شو چې د ده د زمانې او بيا په راوروسته دوو، درېو پېړيو کې له افغانستان، پښتونخوا، بلوچستان او په هندوستان سربېره ان په بخارا او ماوراءالنهر کې ځينو اوسيدونکو پښتنو شاعرانو د ده سبک منلی و.

په دې پړاو کې لسګونه پښتانه شاعران رامنځ ته شول چې د شعرونو پنډ دیوانونه یې درلودل. ځینو یې له دیوانونو سربېره منظومې رسالې هم لرلې. په دې پړاو کې قصیدې، غزل، رباعي، قطعې، مربع، مخمس، مسدس، مسبع، معشر، ترکیب بند او ترجیع بند زیات وکارول شول. په دې پړاو کې د اخلاقو او نصیحتونو د بیان خواته ډېر پام کېده. په دې پړاو کې غزل ډېر پیاوړی شو او ان د پښتو د شعر د پراختیا او ودې پړاو یې بللی شو. د دې پړاو شاعران زیاتره عالمان وو. د خپلې سیمې د ژبو له ادبیاتو سره یې آشنایي درلوده. له خپلې مورنۍ ژبې پرته یې په پارسي او هندي هم شاعري کوله.

د رحمان بابا د سبک په پیروانو کې د یونس خیبري، مهین خلیل، معزالله مومند، اخوند ګدا، حافظ الپوري، نجیب سربندي، عبدالعظیم سواتي، میا نعیم متي زي او یو شمېر نورو نومونه یادولای شو.

هوتکیان او د دې دورې بل پړاو:

په کندهار کې د پښتنو د ملي دولت جوړېدل او په شاهي دربار کې د پښتو د ودې د زمینې رامنځته کېدا د دویمې دورې په راوروسته پړاو کې ټاکلی دریځ لري. کندهار د خپل جغرافیایي موقعیت له مخې د لسمې او یوولسمې پېړۍ په جریان کې د صفوي او د هند د مغولي امپراتورۍ تر منځ واقع شوی و. دواړو امپراتوریو په دې ستراتیژیکې افغاني سیمې کې خپل ټاکلي اهداف درلودل. د دولسمې پېړۍ د دویمې لسیزې په وروستیو کې ګرګین د کندهار صفوي حکمران و. نوموړي په دې سیمې کې داسې ظلمونه او ناروا‌وې کولې چې خلک یې تر پوزې رسولي وو.

میرویس نیکه د ګرګین په وړاندې د ولسي پاڅون له لارې د یو ملي افغاني دولت بنسټ کېښود. د هوتکو د پاچاهۍ په ولکه کې دغه مهال په سلګونو لیکوالو اثار لیکلي او شعرونه یې ویلي دي. د پښتو او فارسۍ ژبو یو شمېر آثار دغه مهال منځته راغلي دي چې د ځینوهغو په ایجاد او تألیف کې هوتکي پاچاهانو لاس درلودلی دی. په دې توګه د هېواد د فرهنګي تاریخ په لیکلو کې د دغې کورنۍ نوم لوړ ځای لري. د میرویس نیکه مور، نازو

انا، زوی، شاه حسین او لور، زینبه د پښتو ژبې شاعران وو. ریدی خان، حافظ نور محمد، داود هوتک، د پټې خزانې لیکوال محمد هوتک، یار محمد هوتک، ملا محمد یونس توخی، بابوجان، ملا نور محمد غلجی او په لسګونو نور د دې دورې وتلي شاعران او لیکوال دي.

په دې مهال کې زیات شمېر پښتو آثار او تألیفات رامنځ ته شوي دي. پټه خزانه د دې مهال یو ارزښتمن کتاب دی چې د درېو خزانو په درلودلو د لرغونې او د هغه د خپل مهال زیات شمېر پښتانه نارینه او ښځینه لیکوال او شاعران او د هغوی د لیکنو بېلګې تر موږه رارسوي.

د پښتو د تحریري تاریخي حماسو لیکل همدا د هوتکو د پاچهۍ په دوران پورې اړه لري. حماسې د ادبیاتو یو موضوعي ډول دی. په دې ډول ادبي اثارو کې رزمي اوجنګي مسایل په حکایتي او داستاني ډول بیانیږي. په دې دوره کې یو شمېر حماسې ایجاد شوي دي. "محمودنامه" او "جګړه د محمود افغان او نیول د اصفهان" په هغو کې ډېرې مشهورې دي. د دې حماسو لیکوال په ترتیب سره ریدي خان مومند او محمد امین سرپرېکړی دي. شاه حسین هوتک د محمود نامې په لیکلو ریدي خان مومند ته زر طلاوې انعام ورکړې وې.

د هوتکو د پاچهۍ په دوران کې ادبي دربار رامنځ ته شو او په هغې کې د عالمانو پر راټولولو او د آثارو پر تألیف او ایجاد سربېره د انعام ورکول هم پیل شول. د همدې کورنۍ په هڅونې ډېر شمېر آثار په پښتو ژبه تالیف شوي دي. تحریري حماسي اثار په پښتو کې دغه مهال رامنځته شوي. که څه هم په پخوانیو ادبیاتو کې د حماسې ځینې مذهبي نمونې شته، خو تاریخي بشپړې حماسې د همدې پاچهۍ د کارنامو په اړوند رامنځته شوي دي. په دې دوران کې د پښتو ولسي ادب ډېرې ښکلې بېلګې رامنځ ته شوي چې زمونږ د ولسي شعر برخه یې بڼایه کړې ده. همدارنګه په دې پراو کې د پښتو د لیکلي ادب ځینې موضوعات له فولکلور څخه اخیستل شوي دي، لکه د "شها اوګلان" نکل او یا د "اوښ او سوې" کیسه چې د پښتو ولسي شعر په قالب کې یې نظم کړي دي. د دې پراو په اثارو کې د هېوادپالنې

روحیه د خوشحال ختک د پرا‌و په پرتله ښه څرګنده شوې ده.
که له پورته یادونو ورتېر شو په دې پرا‌و کې ادبیاتو د مخکښو دورو په پرتله د پام وړ کومه پراختیا نه ده موندلې. د دې مهال شاعرانو په هماغو قالبونو کې شعرونه ویلي دي چې ترمخه په کې پښتنو شاعرانو ښې تجربې لرلې. د دې پرا‌و په اړوندو آثارو کې د نثر کتابونه شته چې لیکنې یې پخې، خوږې او د کندهار له ګړدود سره سمې وې.

د یوولسمې هجري پېړۍ په پیل او د دولسمې پېړۍ په لومړیوکې په هند کې د فارسي ژبې یو شمېر اوسیدونکو شاعرانو هغه نوي شعر ته لار ومونډله چې د لسمې هجري پېړۍ په پیل کې رامنځ ته شوی و. دې سبک د هندي سبک په نامه شهرت ومونډ. هندي سبک ځینې ځانګړتیاوې لرلې. پېچلتیا، په شعر کې تازه فکر او نوې موضوع ګانې ځایول، ایجاز یا په لنډو خبرو کې د اوږد مطلب ادا کول، د دقیقو تشبیهاتو او ځانګړو استعارو کارول، په شعرونو کې د متلونو او محاورو راوړل، خاص لحن او اهنګ، د ادبي صنایعو پالنه، د مینې پر محور د غزلو چورلېدل، اغراق او مبالغه او داسې یو لړ نورې ځانګړتیاوې د دې سبک عمده خصوصیات وو. دې سبک د یوولسمې پېړۍ په شاوخوا کې پښتونخوا او د افغانستان سیمو ته هم لاره ومونډله. دغه مهال یو پښتون شاعر د خپلو هم مهالو او متقدمینو شاعرانو په لار نه ولاړ، بلکې نوو مضمونونو او هنري لارو ته یې پام واړاوه. همدغه مهال هندي سبک پښتو ادب ته لار پیدا کړه. نوموړی شاعر عبدالحمید مومند و. حمید د شعر ویلو ډېره ښه وړتیا درلوده او د تازه مضمون په پیدا کولو ښه ماهر و.
که څه هم په پښتو شاعرۍ کې حمید مومند د هندي سبک د شاعرۍ بنسټ ایښودونکی دی، خو هنر یې بیا دا و چې د هندي سبک بنسټونه یې په اعتدالي بڼه خپل کړي وو. د ده شاعري د پښتو ژبې لفظي او معنوي ځانګړتیاوې نه دي بایللي. ډېرو پښتنو شاعرانو د حمید د سبک پیروي کړې ده.
پر پښتو ادبیاتو د هندي سبک د اغېز د بحث پر مهال جوتېږي چې په پښتو کې ددغه

سبک پیروي په پښتونخوا کې پیل شوه، په کندهار کې یې وده وکړه او په هند کې یو شمېر اوسېدونکو پښتنو شاعرانو لوړې پوړې ته ورسوله او اغېزو یې تر معاصرې دورې پورې پایښت وموند. حسین، قلندر، خانګل خلیل، کامګار ختک، دوست محمد، علي خان مامنزی، حمدالله کاکاخېل، سلیم، محمدي صاحبزاده، بېدل هشنغری او تر هغوی راوروسته کاظم خان شیدا، محمد بیاض، نورمحمد نوري افغان او یو شمېر نور په پښتو ادب کې د هندي سبک پیروان او نژدې هر یویې د دیوان خاوند شاعر بللی شي.

په دولسمه هجري پېړۍ کې د اوسني افغانستان په سیمو کې د پښتو د ادبي حلقو تر منځ هم د هندي سبک پیروي دود شوې وه. سید غلام احمد یا غلام جان پاچا، میرزا حنان بارکزی، صدیق اخوندزاده، سردار مهردل خان مشرقي، سردار غلام محمدخان طرزي، ملا محمد اکبر، ملا صالح محمد داوی، عبدالله هوتک او نور د دې سبک پیروان وو او زیاترو یې پر همدې سبک شعرونه ویلي دي.

په پښتو ادبیاتو کې د هندي سبک موسس عبدالحمید مومند او بشپړوونکی یې کاظم خان شیدا و. دوی دواړه د هندي سبک په مشرانو کې شمېرل کېږي. د دې سبک پیرو شاعران ټول غزل ویونکي شاعران وو. ځینو پکې مثنوي هم ویلې. د اشعارو موضوع یې زیاتره د مینې او عشق بیان ته ځانګړې شوې وه، خو اخلاقي، ټولنیز او تاریخي پېښې پکې هم بیان شوې وې. د دې سبک د پیرو شاعرانو د آثارو عمده ځانګړنه د دوی د شعر هنري اړخ دی. د دې سبک زیاترو پښتنو شاعرانو ښکلي، د هنري او شعري ښکلاوو په ګاڼه پسوللي شعرونه ویلي دي.

د احمد شاه بابا په کورنۍ کې د پښتو ادب پالنه، د دویمې ادبي دورې د پای او د معاصرو ادبیاتو د ټوکېدو پراو:

احمد شاه بابا له خپلو سیاسي، ټولنیزو او ملي خدمتونو سربېره د خپل هېواد فرهنګ لپاره هم نه هېرېدونکي خدمتونه کړي دي. د پښتو او فارسي ژبو شاعران او لیکوال یې روزلي دي. خپله هم شاعر و، په پښتو ژبه تړې د شعرونو یو دېوان پاتې دی. د کورنۍ له غړو څخه

يې تيمورشاه او شاه شجاع په پښتو شاعري کړې ده. په دربار کې يې وکيل الدوله عبدالله جان پوپلزی هم د پښتو ژبې شاعر و.

پير محمد کاکړ د احمد شاه بابا د دربار يو بل شاعر و. پير محمد کاکړ د پښتو د ډېرو ښو شاعرانو او لويو عالمانو په ليکه کې ولاړ سړی و. نوموړی د پښتو ژبې يو ديوان لري. د هغه ديوان د هنري ارزښتونو له پلوه د مننې وړ دی. انځورونه يې ښکلي، بلاغت او فصاحت يې لوړ معيار لري. پر دې سربېره پير محمد کاکړ د "معرفة الافغاني" په نامه د پښتو ژبې د زده‌کړې يو کتاب ليکلی دی چې په خپل ډول کې د پښتو ګرامر لومړنی کتاب دی او د پښتونثر ښې نمونې پکې خوندي دي. پير محمد کاکړ د ځانګړي سبک خاوند و چې د عشق هنري احساسات يې درلودل او همدارنګه تشبيهات او استعاراتو يې طبيعي رنګ درلود، عبارتونه او الفاظ يې روان او ژبه يې راکښونکې وه. پر نورو شاعرانو سربېره، شمس الدين کاکړ د هغه د سبک د پيروانو له ډلې څخه و. حافظ ګل محمد مرغزی د احمدشاهي دوران يوبل شاعر و. نوموړی له احمدشاه بابا سره په لښکري سفرونو کې ملګری و. مرغزي احمدشاهي شاهنامه ليکلې ده. په دې شاهنامه کې د احمدشاه بابا د ١٦ کلونو ځينې پېښې بيان شوي دي. په دې پېر کې يو شمېر نور شاعران هم تېر شوي چې حبيب الله، ملا علم اپريدی، ابوالقاسم او يو شمېر نور يې د پښتو ديوانونو خاوندان وو.

د احمد شاهي پېر ليکل شوي او ژباړل شوي ادبي منثور او منظوم آثار د شکل او موضوع له پلوه د مخکنيو دورو له اثارو سره کوم خاص توپير نه لري. په دې پېر کې د يادونې وړ ادبي کار د "احمدشاهي شاهنامې" په نامه د يوې بشپړې حماسې ليکل دي. تر دې د مخه کومه بشپړه حماسه موجوده نه وه. د دې پېر په آثارو کې د وخت د پاچا، احمدشاه بابا د ستاينې موضوع ده. دا خبره د دې څرګندوونکې ده چې پښتانه د مخه پرديو حکومتونو ډېر ځپلي او ځوروليي وو. احمدشاهي پېر د پښتو ادب د ودې او پراختيا لپاره وړ او مناسب شرايط چمتو کړي دي. په همدې پېر کې نوو او ازادۍ ښونکو مفکورو شعر او ادب ته لاره پرانيسته او په دې ډول د معاصرې دورې پيل ته لار هواره شوه.

د ادبي تاريخ دورې په کرونولوژيک ډول د پيړيو يا کلونو يا د سياسي رژيمونو او پاچاهيو د رامنځته کېدو يا رانسکوربدو له مخې نه تنظيميږي، بلکې دا دورې د ادبي آثارو او ادبي پديدو د ودې او پراختيا شرايطو او هم د دغه پديدو شکلي او موضوعي ځانګړتياوو ته په پاملرنه تنظيميږي. له دې امله دا اړينه او شونې نه ده چې يوه ادبي دوره دې پای ته ورسيږي او سمدلاسه دې بله ورپسې پيل شي. يوه ادبي دوره لا د خپلې ودې او پراختيا پړاوونه وهي چې د بلې دورې زړې راشنه کېږي او ورو ورو وده کوي، تر هغه چې يوه ادبي تاريخي دوره پای ته ورسوي او بله دوره پيل شي.

د متن لنډيز:

د پښتو ادبياتو د تاريخ دويمه دوره چې منځنۍ دوره هم ورته ويلای شو، د لسمې هجري پيړۍ له نيمايي پيليږي او د څوارلسمې هجري پيړۍ تر لومړيو درېو لسيزو پورې رارسيږي.

په دې دورې پورې اړوند په سلګونو پښتودېوانونه، په سلګونو کيسه ييز آثار او په زرګونو ولسي سندرې له موږ سره شته چې د پښتو د ادبي تاريخ د يوې سترې پانګې په توګه هر اړخيز بحثونه پرې کولای شو. دا دوره له روښاني غورځنګه پيل اوهمداسې پسې پر اخوند درويزه او د ده په پيروانو، خوشحال خټک، رحمان بابا، د هوتکو او احمد شاهي پېر تر نورو فکري او فرهنګي بهيرونو رارسيږي، ترهغه چې دا دوره پای ته ورسيږي او ځای يې دريمه ادبي (معاصره) دوره ونيسي.

د دې دورې د لومړي پړاو په منثورو آثارو کې ځانګړې رسالې شته. پر نورو سربيره يوه د علي محمد مخلص او بله هم د ارزاني روښاني ده. د دې رسالو نثرونه سجع نه لري او د هغه وخت له شرايطو سره سم روان نثر بلل کېږي.

په دويمې دورې کې بل زرين ادبي پړاو د خوشحال خټک او د ده د پيروانو دی. خوشحال خان خټک نه يوازې د خپل وخت يو ټولنيز، سياسي شخصيت او بريالی سالار و، بلکې دی د پښتو ژبې يو داسې شاعر او ليکوال و چې که ووايو د پښتو ادب تاريخ د ده له نامه او اثارو پرته نيمګړی دی، نو زياتی به نه وي. خوشحال خټک پښتو ژبې او ادب ته په نظم او نثر کې هغه څه ورکړل چې تر ده د مخه او وروسته به يې ښايي ساری ډېر لږ وګورو. خوشحال خان د خپل هنر او خپلې ژبې د لفظي او معنوي بډايتوب لپاره دګاونډيو ژبو له ادبي زمينو څخه

پوره ګټه واخيسته. پښتو شعر يې د شکل او شعري ژانرونو له پلوه بډای کړ او په موضوعي لحاظ يې داسې څه پرې نه ښودل چې شعر يې په کې نه وي ويلی. ده پښتو شعر د مضمون په لحاظ خورا بډای کړ او په پښتو شعر کې تر ده د مخه بيان شوو موضوعګانو ترڅنګه ډېر نوي او رنګارنګ معلومات راوړل. د خوشحال ختک په پېر کې پښتو شعر ډېر ارت شو. د ختيزې شاعرۍ څه ناڅه ټولو ډولونو د دې سبک د رامنځ ته کوونکي او د دې سبک د پيروانو په اشعارو کې وده وموندله. د خوشحال د سبک پيروان د شعر ترڅنګ نثر هم ليکي. د نثر ليکنې لار يې هم خپلې ځانګړنې لري. په دې سبک کې يو شمېر نورې ځانګړنې هم شته چې د ده د مخه پرې او کې يې څرک نه ليدل کېږي.

رحمان بابا د دويمې ادبي تاريخي دورې د يو بل پرې مخکښ و. د ده سبک د خپلو ځانګړتياوو له مخې په ولس او فرهنګي حلقو کې ډېر شهرت او محبوبيت وموند او د دولسمې، ديارلسمې او څوارلسمې پېړۍ شاعران په ده پسې روان شول. د رحمان بابا شعر د خپل ځانګړي هنري او ښکلاييز جوړښت او انساني محتوا له مخې خپل خاص خصوصيتونه لري او په پښتو ادب کې د يو نوي شعري سبک خاوند شاعر دی. د رحمان بابا سبک پېچلتيا نه لري، ډېر طبيعي او ساده دی. د شعر د الفاظو په ټاکلو کې زيار ايستل شوی دی؛ د شعر د خوند او رنګ لپاره يې ډېر ښکلي، خو ساده او عام فهمه الفاظ غوره کړي دي. د واقعيتونو بيان ته زيات پام کېده. اخلاقي، عرفاني او نور ټولنيز مسايل په کې راغلي. د رحمان بابا سبک په ټولو پښتنو کې دومره ومنل شو چې د ده د زمانې او بيا په راوروسته دوو، درېو پېړيو کې په افغانستان، پښتونخوا، بلوچستان او په هندوستان سربېره ان په بخارا او ماوراء النهر کې ځينو اوسيدونکو پښتنو شاعرانو د ده سبک منلی و.

په کندهار کې د پښتنو د ملي دولت جوړېدل او په شاهي دربار کې د پښتو د ودې د زمينې رامنځته کېدا د دويمې دورې په راوروسته پېرونو کې ټاکلی دريځ لري. د هوتکو د پاچاهۍ په پېر کې دغه مهال په سلګونو ليکوالو آثار ليکلي او شعرونه يې ويلي دي. د پښتو او فارسي ژبو يو شمېر آثار دغه مهال منځ ته راغلي دي چې د ځينوهغو په ايجاد او تأليف کې هوتکي پاچهانو لاس درلودلی دی. په دې توګه د هېواد د فرهنګي تاريخ په ليکلو کې ددغه کورنۍ نوم لوړ ځای لري. دغه مهال زيات شمېر پښتو آثار او تأليفات رامنځ ته شوي دي. پټه خزانه د دې مهال يو ارزښتمن کتاب دی چې د درېو خزانو په درلودلو لرغوني او د هغه مهال زيات شمېر پښتانه نارينه او ښځينه ليکوال او شاعران او د هغوی د ليکنو ښېلګې تر موږه رارسوي. د پښتو د تحريري تاريخي حماسو ليکل همدا د هوتکو د پاچاهۍ په دوران پورې اړه لري. د يوولسمې هجري پېړۍ په پيل او د دولسمې پېړۍ په لومړيوکې په هند کې د فارسي ژبې

یو شمېر اوسېدونکو شاعرانو هغه نوي شعر ته لار وموندله چې د لسمې هجري پېړۍ په پیل کې رامنځ ته شوی و. دې سبک د هندي سبک په نامه شهرت وموند. هندي سبک ځینې ځانګړتیاوې لرلې. پېچلتیا، په شعر کې تازه فکر او نوې موضوعګانې ځایول، ایجاز یا په لنډو خبرو کې د اوږد مطلب ادا کول، د دقیقو تشبیهاتو او ځانګړو استعارو کارول، په شعرونو کې د متلونو او محاورو راوړل، خاص لحن او اهنګ، د ادبي صنایعو پالنه، د مینې پر محور د غزلو چورلېدل، اغراق او مبالغه او داسې یو لړ نورې ځانګړتیاوې د دې سبک عمده ځانګړتیاوې وې. دې سبک د یوولسمې پېړۍ په شاوخوا کې پښتونخوا او د افغانستان سیمو ته هم لاره وموندله.

احمدشاه بابا له خپلو سیاسي، ټولنیزو او ملي خدمتونو سربېره د خپل هېواد د فرهنګ لپاره هم نه هېرېدونکي خدمتونه کړي دي. د پښتو او فارسي ژبو شاعران او لیکوال یې روزلي دي. خپله هم شاعر و، په پښتو ژبه ترې د شعرونو یو دېوان پاتې دی. د کورنۍ له غړو څخه یې تیمورشاه او شاه شجاع په پښتو شاعري کړې ده. په دربار کې یې وکیل الدوله عبدالله جان پوپلزی هم د پښتو ژبې شاعر و. پیر محمد کاکړ د احمدشاه بابا د دربار یو بل شاعر و. پیر محمد کاکړ د پښتو د ډېرو ښو شاعرانو او لویو عالمانو په لیکه کې ولاړ سړی و. نوموړی د پښتو ژبې یو دیوان لري. د هغه دیوان د هنري ارزښتونو له پلوه هم د منلې وړ دی. انځورونه یې ښکلي دي، بلاغت او فصاحت یې لوړ معیار لري. پر دې سربېره پیر محمد کاکړ د "معرفة الافغاني" په نامه د پښتوژبې د زده کړې یوکتاب لیکلی دی چې په خپل ډول کې د پښتولومړنی ګرامر دی او د پښتونثر ښې نمونې پکې خوندي دي.

فعالیتونه

۱ــ پښتو ادبیاتو کومې تاریخي دورې تر شا پریښي دي؟ دوه تنه زده کوونکي دې د خپلو معلوماتو له مخې د هغو په اړه معلومات وړاندې کړي.

۲ــ زده کوونکي دې د هغوی د شمېر له مخې په څلورو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د پښتو ادبیاتو د دویمې تاریخي دورې د لومړي پړاو، دویمه ډله دې د همدې دورې د دویم پړاو، دریمه ډله دې د دریم پړاو او څلورمه ډله دې څلورم پړاو د ځانګړتیاوو په اړه خپل نظرونه روښانه کړي. د هرې ډلې استازی دې هغه راغونډ او د ټولګي په وړاندې دې ولولي. د ټولو ډلو نظریات دې توحید کړي او زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې ولیکي.

۳ـ پنځه تنه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي. هر یو دې په خپل وار د متن یوه برخه ولولي. متن دې په ورو او روښانه ټکو کې ولولي او داسې دې تمثیل کړي چې ګوندې له راډیو او تلویزیون څخه خبرونه یا کوم ادبي متن لولي. نور زده کوونکي دې هغوی ته غوږ کښږدي. د هغوی ښې برخې دې وستایي، نیمګړتیاوې دې په ګوته او په عمومي خبرو اترو کې دې برخه واخلي.

٤ـ څو تنه زده کوونکي دې په خپله خوښه د ټولګي مخې ته راشي او د خپلې خوښې د یوې موضوع په اړه دې د دوه – درې دقیقو لپاره خبرې وکړي.

٥ـ د پټې خزانې ستر ارزښت په څه شي کې نغښتی دی؟ دوه تنه زده کوونکي دې د یو بل په مرسته پرې د نورو ټولګیوالو په وړاندې ړنا واچوي.

٦ـ پښتو ادبیاتو ته د خوشحال خان خټک او د هغه د کورنۍ د اهمیت او د هغوی د کارنامو په اړه دې څو تنه زده کوونکي د نورو په وړاندې خبرې وکړي.

۷ـ په ولس کې د رحمان بابا د محبوبیت په اړه دې دوه تنه زده کوونکي خپل نظرونه بیان کړي. د رحمان بابا د سبک ځینې ځانګړتیاوې دې په ګوته کړي.

۸ـ که زده کوونکي د مېرمن نازو او مېرمن زینب د شعرونو په اړه معلومات لري، د ټولګي له نورو زده کوونکو سره دې شریک کړي.

۹ـ دوه تنه زده کوونکي دې پښتوادب ته د هوتکیانو د خدمتونو په اړه ړنا واچوي.

۱۰ـ حماسه څه ډول شعر دی؟ زده کوونکي دې خبرې پرې وکړي.

۱۱ـ یو شمېر زده کوونکي دې په احمد شاهي پېر کې د پښتو ژبې د ودې او پراختیا په اړه نورو زده کوونکو ته معلومات ورکړي.

۱۲ـ زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د دویمې ادبي دورې ښل ښل پړاوونه وڅېړي، د هر پړاو ځانګړتیاوې، مشهور تألیفات د هر پړاو اړوند لیکوال او شاعران دې له نومونو سره ولیکي او د هرې ډلې استازی دې په ټولګي کې نورو ته بیان کړي.

کورنۍ دنده

د ځانګړتیاوو او په دې پړاوونو کې د رامنځ ته شوو لیکنو او شعرونو په اړه یوه مقاله ولیکي او په بله ورځ دې په ټولګي کې د نورو په وړاندې ولولي.

په ټولنیز ژوند کې د ښځو ونډه

ټولنه له افرادو جوړه شوې ده. کورنۍ لومړنۍ انساني ټولنه ده. یوه کورنۍ له مور، پلار اواولادونو څخه عبارت ده. د ښځو له شتون پرته کورنۍ شتون نه لري. له کورنیو ټولنه جوړیږي. په ټولنې کې ښځې او نارینه، دواړه شته. له یوه پرته او د بل په شتون ټولنه بشپړه نه ده. په ټولنې کې ښځې او نارینه یوله بل سره داسې اوبدل شوي دي چې د یو له نشتوالي پرته بل نیمګړی دی. همدا راز نارینه اوښځې لکه د یو مرغه دوې وزرې دي. که یو مرغه په یو وزر الوتنه نشي کولای، یوه ټولنه هم د بشپړوالي لپاره نارینه او ښځو ته یو شان اړتیا لري.

د ښځې له شتون پرته به یوه کورنۍ او ټولنه څنګه وي؟

ښځې د ټولنې نیمایي برخه ده. ارزښت یې له نارینه وو سره برابر دی. د نړۍ پرمختګ د ښځو له برکته دی. د هر بریالي نارینه تر شا یوه ښځه شتون لري. وایي: "ښځه په یو لاس زانګو او په بل جهان زنګوي." ښځه د کور ډبوه ده؛ ښځه مور ده؛ ښځه د نارینه سلاکاره ده؛ ښځه روغتیاپاله ده؛ ښځه د مینې او عاطفې جوهر دی. لنډه داچې ښځه د نارینه روح دی. څنګه چې انسان له روح پرته ژوند نشي کولای؛ همداسې له ښځې پرته د نارینه ژوند نیمګړی او له رنځ او کړاو څخه ډک دی.

زمونږ په ګران هېواد کې ښځې له پامه غورځېدلي دي. د تاریخ په اوږدو کې هغه د محرومیت او مظلومیت یوه بېلګه پاتې شوې ده. له ښځو څخه د یو جنس په توګه کار اخیستل شوی، نه د یو انسان او بشري موجود په توګه. دلته ښځې آن له ډېرو لومړنیو حقونو څخه بې برخې شوې دي. د دې لامل دا دی چې افغانستان یوه سنتي، ټرلې او قبیلوي ټولنه ده چې هر څه په کې د وروسته پاتې دود او دستور تر سیورې لاندې راغلي دي. په دې توګه د دې نامنلو وروسته پاتي دودونو، رسم او رواجونو لومړنی ښکار ښځې دي. له بلې خوا د افغانستان په تاریخ کې د پرله پسې جګړو او ناخوالو له امله ښځو ډېر زیانونه ګاللي دي. ښځه کونډه شوې؛ ښځه بوره شوې؛ ښځه وراره شوې؛ ښځه بې پلاره شوې. که هر څه غم او کړاو په نارینه راغلی، ښځو تر هرچا د مخه او ترهر چا زیات هغه ګاللی دی. د هرې جګړې لومړۍ قرباني ښځه وه.

له دې ټولو ناخوالو سره سره ښځه نه ده تسلیم شوې. ښځو اتلولۍ ښودلي او خپل شهامت یې له لاسه نه دی ورکړی. پر هېواد د پردو د یرغل پرمهال د نارینه وو تر څنګ درېدلي، هغوی ته یې په سنګر کې ډوډۍ، اوبه او کارتوس وړي. که نارینه ټپي شوی، د هغه پالنه یې کړې، له هغوی سره یې ورځنیو کارونو ته اوږه ورکړې او د دې ترڅنګ یې د خپلو اولادونو په روزلو کې هاند او هڅه کړې ده.

زمونږ د هېواد د نارینه پوهانو، لیکوالو، شاعرانو او ملي شخصیتونو ترڅنګ ښځو په ټولو یادو برخو کې خپله ورټیا ښودلې او د تاریخ په پاڼو کې یې نومونه په زرینو کرښو لیکل

شوي دي. د دې نومیالیو مېرمنو په ډله کې نازو انا، زرغونه انا، عایشه درانی، رابعه بلخي، بې بې نېکبخته، مېرمن الایي، غازي ادې، مېرمن عینو، د میوند اتله ملالی، ناهید او په سلګونو نورې شاملې دي.

نن، د تاریخ په دې پړاو کې ښځو خپل غږونه پورته کړي او په ټولنې کې د خپل درېځ د پیاوړتیا لپاره هلې ځلې کوي. اوس ښځې کولای شي ولسمشری ته ځانونه ونومويؤ په کابینې کې ګډون وکړيؤ د وزارتونو په لوړو څوکیو عملاً کار وکړي، ولسي جرګې او مشرانو جرګې ته ځانونه کاندید کړي او څوکی تر لاسه کړيؤ د هېواد د سرنوشت په ټاکلو کې له خپلو نارینه وروڼو سره په ګډه پرېکړه وکړي او خپله رایه وکاروي؛ په ښوونځیو، پوهنتونونو او د هېواد د لوړوزده کړو په موسسو کې زده کړه او یا تدریس وکړي. لنډه داچې اوس ښځو ته تر پخوا زیات په ټولنې کې د خپل مسوولیت اودندو د پرمخ وړلو لپاره زمینه برابره شوې ده.

لکه څنګه چې د مخه ورته ګوته ونیول شوه، په هېواد کې د یو شمېر نامنلو دودونو له امله، په تېره بیا په کلو او باندو کې، د ښځو ژوند لا هماغسې تریخ دی. د خپلو نارینه خپلوانو د بدو دروند پیټې پراوړو وړي. د قومونو او کورنیو ترمنځ د لانجو او ناندریو د له منځه وړلو لپاره د یوې متاع په څېر په بدو کې ورکول کېږي. په ځینو حالتونو کې له خپلې خوښې پرته واده ته اړایستل کېږي، د مېړه له مړینې وروسته د مېړه د کورنۍ له یو نارینه غړي سره، که زوړ وي یا کوچنی، بیا واده ته اړ ایستل کېږي. "کونډه د لېوره ده." له داسې ډېرو ناخوالو سره مخامخ دي چې هوارېدو ته یې زیات کار او زیار ته اړتیا شته. دا کار او زیار یوازې د ښځو او مېرمنو دنده نه ده، باید نارینه تر ښځو زیات په دې لاره کې مخکښ رول ولوبويؤ چې په دې توګه په پای کې یوه هوسا، نېکمرغه، خوشحاله او له هره اړخه یوه انساني ټولنه جوړه شي.

د متن لنډیز:

ښځې په ټولنې کې له نارینه سره یو شان انساني حقونه لري. ښځې د ټولنې نیمه برخه جوړوي. که انسان له الوتونکي سره پرتله کړو، نو ښځې به یې وزرونه وي.

هېڅ الوتونکی له وزرونو پرته الوتلای نشي او نه په لاره تلای شي، په دې توګه له ښځو پرته ټولنه به یو ګوزڼ وهلي بدن ته پاتې وي چې نه په لاره تلای شي او نه په خوښۍ او خوشحالۍ پوهیږي. په ټولنې کې د ښځو د دریځ لوړولو لپاره ډېر کار او زیار ته اړتیا ده. داکار یوازې د ښځو دنده نه ده، نارینه باید تر ښځو زیات په دې لاره کې ګام واخلي او په دې توګه یوې نېکمرغه، سوکالې، پرمختللې او رغنده ټولنې ته لار پرانیزي.

فعالیتونه

۱ـ لس تنه زده کوونکي دې په وار د ټولګي مخې ته راشي او په افغانستان کې دې د ښځو په وړاندې پرتې ستونزې په ګوته کړي. هڅه دې وکړي چې یو د بل خبرې تکرار نه کړي. پاتې زده کوونکي دې هغه ولیکي او توحید دې یې کړي.

۲ـ زده کوونکي دې په خپل ټولګي کې یوه غونډه تمثیل کړي. پورته موندل شوې ستونزې دې وګوري او د هغې د حل د لارو چارو په اړه دې خبرې وکړي. په پای کې دې خپلې موندنې د یو وړاندیز په توګه ولیکي او له ځانونو سره دې یادداشت کړي.

۳ـ پنځه تنه زده کوونکي دې د ټولګي په وړاندې په ټولنه کې د ښځو په دریځ او د هغوی په ارزښت خبرې وکړي. نور زده کوونکي دې په خبرو اترو کې برخه واخلي.

٤ـ زده کوونکي دې د پنځو دقیقو لپاره فکر وکړي چې ځوانان او نجونې څنګه د هېواد د راتلونکې لپاره کارکولای شي، پر کومو لارو چارو د یووالي او وحدت احساس رامنځته او پیاوړی کولای شي او څنګه ملي ډاډ پیاوړی کولای شي. وروسته دې څو تنه په خپله خوښه خپلې نظریې د نورو په وړاندې ووایي، خبرې اترې دې پرې وکړي او غوره وړاندیزونه دې راټول او ولیکل شي.

په خپل ښار، کلي او چاپېريال کې د ښځواو نجونو په وړاندې د ناروا چلندونو د عملي بېلګو په اړه یو مخ لیکنه وکړئ.

د "ښځو تعلیم" او "د وطن مینه" له ځان سره ولولئ، پر مفهوم یې له نورو سره پرې خبرې وکړئ.

د ښځو تعلیم

ویلای شو که یو نارینه تعلیم وکړي، نو یو کس تعلیم یافته شي او که یوه زنانه تعلیم وکړي، نو یوه کورنۍ تعلیم یافته شي. نبي علیه السلام فرمایي، علم پر هر نارینه او زنانه فرض دی. زمونږ پښتانه وایي مورږ په ښځو نوکري نه کوو چې سبق پرې ووایو، خو دوی په دې نه دي پوهه چې سبق د سترګو بینایي ده. ناخوانده د خوانده په مخکې شمکور دی. لکه څنګه چې اوسپنه نکل شي او د هغې رنګ په پرق بدل شي، دغه شان په تعلیم د ښځې ټولې کمزورۍ په طاقت بدلې شي. تعلیم هغه ډال دی چې د انسانیت تحفظ کوي.

پوهان وایي د مور غېږ لومړۍ مدرسه ده، خو زه وایم چې دا مدرسه نه، بلکې یونیورسیټي (پوهنتون) ده. څنګه چې یونیورسیټي کې ټول علمونه سرته رسي، دغه شان د مور غېږ نه د تمامو علمونو ابتدا کېږي. دغه غېږ چې د علم په رڼا روښانه وي، نو د ماشوم ذهن به څومره ځلند وي او چې د جهالت په تیارو کې پټه وي، نو د ماشوم ذهن به څومره تت وي؟ "رفعت پروین"

رفعت پروین

رفعت پروین د ۱۹۴۹م. کال د سپتمبر په میاشت کې په لره پښتونخوا کې زېږېدلې ده. لومړنۍ زده کړې یې په ښوونځي او لوړې زده کړې یې په خصوصي توګه له خپل پلار، حافظ محمد ادریس څخه کړي. رفعت پروین د پښتو او اردو ژبې لیکواله ده. لیک یې ډېر ساده دی، ښه معنا او مفهوم یې پکې ځای کړی دی. زیاتې پښتو افسانې یې لیکلې دي.

د وطن مینه

زمـوږ پـه ویـنـودې تـازه شـي وچ بوستان د وطن
یوځل دې ځـار په معشوقې شي عاشقان د وطن

چـې تـرقـي د قـام وطـن د ځـان زیـنـت وګڼو
خـوب د غفلت نه دې بـیـدارې شي زنـان د وطن

نـسـلـونـه وارې آینده بـه مـحـبـان وي د قـام
کـه پـه بـیـدارو پـیـو لـوی شـي فـرزنـدان د وطن

خویندو د خدای لپاره پاځئ دادی وخت د همت
وګـورئ ځـومـره دې قـومـونـه مـحـبـان د وطن

ځای د تعلیم دی ستا جولۍ ای عزتمندې خورې!
لوی هغه زوی کړه چې سبا شي سخندان د وطـن

که په زهور د قومي عشق موږه سینګار جوړ که خپل
دا مـې یقین دی نـور بـه ونـشـي نقصان د وطن

د قـوم وطـن عـزت زمـوږه د عـزت مـعـیـار دی
د سـر پـه بیه عـزت اخـلـي شـاه زلـمـیـان د وطن

د غـافـل قـوم نـوم و نـښـان پـه دنـیـا نـه دی پاتې
تـاریـخ بـه هیر نـه کـړي هیچیرې بـهـادران د وطن

ددې دنـیـا پـه مـخ هغه خلک ژونـدي دې پاتې
چې په کوښښ د چا ژونـدون شي جـاودان د وطن

اخـر تـرځـو بـه بـې خبر د قـام لـه حـال یـو داسـې
راځـئ چـې وکـړو لـږ د نـورو نـه پـرسـان د وطن

پـه کـومـه لار دي رسـیـدلـې قـافـلـې د وطـن
چـې مـوږ هـم بوځو پـه هغه لار کـاروان د وطن

که د قـران پـاک په تعلیم مو کـړې سینې روښانه
وریـځـې د جهل بـه شـي لـرې لـه اسـمـان د وطن

سیده بشری بیگم

ژمنه

ښه خویونه زیات دي. هر یو یې پر خپل ځای په ټولنه کې د انسان پر دریځ او شخصیت اغیز لري. ښه خویونه سړی درنوي او سپک خویونه سړی سپکوي. اسلام مور ته د ښو اخلاقو لارښوونه کړې ده. له بدو هغو څخه یې ژغورلې یو. درواغ ویل، د ژمنې سرته نه رسول او ښکنځلې کول د منافقت نښې دي. درواغ سړی خواروي، ښکنځلې د سړي شخصیت ته زیان رسوي او د ژمنې سرته نه رسول په ټولنې کې د انسان حیثیت، وقار او باور راټیټوي. انسان د ټولنیز مخلوق په توګه اړ دی په خپل ځان کې داسې نیک خویونه پیدا او وروزي چې د نورو په وړاندې د یو بشپړ انسان په توګه د احترام او درناوی وړ شي. اسلام د اخلاقو بشپړ دین دی او حضرت محمدﷺ د نیکو اخلاقو د تعمیم او بشپړتیا لپاره مبعوث او ګومارل شوی و.

ـ په ټولنې کې د یوه ربښتیني شخص دریځ څنګه وي؟

وایي چې یوه ورځ عمر بن خطاب د عدالت لپاره د خلکو په منځ کې ناست و. ناڅاپه یو ښکلی او ښایسته ځوان چې دوو نورو ظاهراً ښایسته ځوانانو له لاسونو نیولی و، خلیفه ته راوست. عمر بن خطاب هغو ځوانانو ته وویل: "ځوان خوشې کړئ او ووایئ چې څه کیسه ده؟"

ځوانانو وویل: "موږ دوه وروڼه یو. یو بوډا پلار مو درلود. په خپلو خلکو کې په نېکو اخلاقو او د مشرتابه په ټولوصفتونو مشهور و. یوه ورځ د تفریح لپاره خپل یو باغ ته تللی و. هلته دې ځوان ووژه. اوس له تا څخه غواړو چې زموږ په منځ کې د خدای ﷻ حکم جاري کړې."

عمر رضی اللہ عنہ هغه ځوان ته په ترېو تندي وکتل او پوښتنه یې ترې وکړه: "ته څه ځواب لرې؟"

ځوان ډېر زړور او فصیح و. وموسکېد، په ډېره خوږه ژبه وغږېد. د عمر رضی اللہ عنہ ستاینه او درناوی یې وکړ. ویې ویل: "په خدای قسم چې رښتیا یې وویل خو زه هم خپله کیسه درته کوم. بیا ستاسې خوښه چې څه حکم کوئ! زه یو کلیوالي عرب یم. وچکالي راغله. زه له خپلې کورنۍ او مال سره دلته راغلم. لاره مې په دې باغونو کې وه. ما اوښان درلودل. ماته ډېر ګران وو. په هغوی کې د ښه نسل یوه ډېره ښایسته جونګۍ وه. د نورو اوښانو په ډلې کې به داسې بربښېده لکه پاچا چې د رعیت په منځ کې روان وي. جونګۍ د دې ځوانانو د پلار باغ ته مخه کړه. د هغه باغ پر دېوال باندې د یوې ونې څانګه پرته وه. جونګۍ هغې څانګې ته خوله واچوله او پرې یې کړه. ناڅاپه هغه بوډا سړی له باغه راووت. له ډېرې غوسې یې سترګې سرې اوښتې وې. په لاس کې یې یوه ډېره نیولې وه. د زمري په څېر غږومبېده. بیا یې جونګۍ پر ډبرې کلکه وویشته او مړه یې کړه. کله چې مې ولیدل جونګۍ ولوېده، په سر کې مې اور بل شو. په هماغه ډېره مې شیخ پر سر وویشته چې جونګۍ یې پرې ویشتلې وه. د ډبرې په لګېدو بوډا سړي چیغې کړې او مړ شو. دا دوه ځوانان راورسېدل، زه یې ونیولم او تاته یې راوستم."

عمر رضی اللہ عنہ وویل: "اوس چې دې په خپلې ګناه خوله وخوځوله، نو نشې خلاصېدای او باید قصاص شې."

ځوان وویل: "زه پر هغه شي خوښ یم چې اسلامي شریعت ټاکلی وي، خو زه یو کوچنی ورور لرم. پلار مې له مړینې د مخه هغه ته ډېر مال ورکړی او د هغې د ساتنې دنده یې زما پر اوږو ایښې ده. ماته یې ویلي وو چې دا مال ستا د ورور دی. د هغې ساتنه پر تا فرض ده. ما هغه مال اخیستی او ښه کړی مې دی. له ما پرته نور هیڅا ته د هغې پته نه ده څرګنده. که تاسې اوس زما د وژلو حکم وکړئ، هغه مال به ضایع شي او د هغې د زیان پرې به ستا پرغاړه وي. د آخرت پر ورځ چې پاک خدای ﷻ د بنده ګانو ترمنځ عدالت کوي، هغه کوچنی به ستا غاړې ته لاس واچوي. که ماته درې ورځې مهلت راکړې، نو زه به د هغه کوچني ورور د مال سرپرستي بل چا ته ورکړم او بېرته به تاته راشم."

عمر رضی الله عنه په فکر کې ډوب شو او خپل سر یې څو شېبې ځوړند ونیو. بیا یې ځوان ته مخ واړاوه او ویې ویل: "ځوانه څوک دې ضامن کېږي؟" ځوان ناستو خلکو ته وکتل او د هغوی په ډلې کې یې ابوذر ته ګوته ونیوه او ویې ویل: "دا سړی زما ضامن دی." عمر رضی الله عنه له ابوذر رضی الله عنه څخه پوښتنه وکړه: "یا ابوذره! د دې ځوان د راستنېدو ضمانت پر غاړې اخلې، که نه؟" ابوذر رضی الله عنه له لږ ځنډ وروسته وویل: "هو، تر درېو ورځو پورې یې ضمانت کوم." عمر رضی الله عنه ، ځوان رخصت کړ.

کله چې د مهلت وخت نژدې شو، د ځوان پته ونه لګېده. عمر رضی الله عنه له اصحابو سره ناست و. ابوذر رضی الله عنه هم و. هغه دوه ځوانان په غوسه شول او ویې ویل: "ای ابوذره، زمونږ قاتل چېرته دی؟ هغه سړی چې تښتېدلی وي، څنګه به بېرته راشي؟" ابوذر رضی الله عنه وویل: "په خدای قسم، که د مهلت وخت پای ته ورسیږي او هغه ځوان رانشي، زه په خپل ضمانت وفا کوم او ځان درته سپارم." عمر رضی الله عنه وویل: "په خدای قسم، که هغه ځوان وځنډیږي، د شریعت له غوښتنو سره سم به د ابوذر رضی الله عنه په اړه حکم وکړم."

ددې خبرې په اورېدو د ابوذر رضی الله عنه په خاطر د حاضرینو په سترګو کې اوښکې راغلې. د غونډې حاضرینو یو تر بله په خبرو پیل وکړ او له ځوانانو څخه یې د دیت (خونبها) غوښتنه وکړه.

ځوانانو د چا خبره نه منله او له قصاص پرته په بل شي نه راضي کېدل. په دې وخت کې

خلکو د ابوذر ﷺ ارمان کاوه او ژړل یې. ناڅاپه هغه ځوان راښکاره شو او د عمر ﷺ په مخکې ودرېد. په داسې حال کې چې سا و تیګا او په تندي یې خولې روانې وې، په فصیحه ژبه یې پر عمر ﷺ سلام واچاوه.

وروسته یې عمر ﷺ ته وویل: "هغه کوچنی مې پر ترور وسپاره او د مال ځای ځایګی مې ورته وښوده. د ژمنې د سرته رسولو لپاره د اوړي په ګرمۍ کې په منډه راغلم."

خلک د ځوان له ربښتینولۍ، پر وعدې د هغه د وفا او مرګ ته د راتګ له امله هیبن پاتې شول. ځینو حاضرینو وویل: "خومره ښه کار او خومره ښه ژمنه!" ځوان وویل: "آیا نه پوهیږئ چې له اجل خلاصی نشته. ما پر خپله ژمنه وفا وکړه چې څوک ونه وایي په خلکو کې وفا له منځه تللې ده."

ابوذر ﷺ وویل: "په خدای قسم ای عمره، دا هلک مې نه پېژانده چې څوک او د کوم ځای دی. تردې د مخه مې لیدلی هم نه و، خو کله چې یې په حاضرینو کې یوازې ماته مخ راواړاوه، نو ښه راته ونه بربښېده، رد یې کړم. مېړانې مې اجازه رانه کړه نهیلی یې کړم چې څوک ونه وایي، مېړانه له نړۍ ورکه شوې ده."

هغه مهال هغو دوو ځوانانو وویل: "مور د الله د رضا لپاره د خپل پلار وینه دې ځوان ته وبښله چې څوک ونه وایي احسان په چاکې نشته." بیا عمر ﷺ هغو ځوانانو ته مخ واړاوه او ویې ویل: "د پلار خونبها له بیت المال څخه واخلئ."

ځوانانو وویل: "مور د الله ﷻ د رضا لپاره هغه ته د خپل پلار وینه وبښله او له هغه تېر شوو. د دنیا د مال تمه نه لرو!"

د متن لنډیز:

ښه اونېک اخلاق د انسان ګاڼه ده. په انسان کې داسې یو لړ صفتونه شته چې انساني جوهر یې بولي. صداقت، ربښتینولي، پر وعده وفا، دروغ نه ویل، مېړانه، پت ساتل، له خیانت ځان لیرې ساتل، نېکه اوخوږه وینا او په سلګونه داسې نور هغه صفتونه دي

چې له انسانه انسان جوړوي. دروغ ویل په ټولنې کې د انسان وقار راټیټوي. که یو ځل څوک په دروغو مشهور شو، نو بیا یې پر رښتیاوو هم څوک باور نه کوي. یو شمېر اخلاق فردي دي، زیان او ګټه یې یوازې یو فرد ته رسیږي؛ خو یو شمېر نور بیا ټولنیز اړخ لري؛ د ټولنې بنسټ جوړوي او له ټولنیزو ارزښتونو څخه ګڼل کېږي. وګورئ، په پورته کیسه کې پر ژمنې د یو ځوان وفا څومره ښیګڼې رامنځ ته کړې، هم یې ځوان له هرو مرو مرګ څخه وژغوره او هم یې انساني جوهر په ګوته کړ. که چېرته له لومړۍ هغې یې اوږې خالي شوی وای او پرې عمل نه وای شوی، نو د مېړانې او احسان په څېر ټولنیزو ارزښتونو ته یې زیان رساوه.

فعالیتونه

۱ـ د پورته کیسې پیغام څه شی دی؟ درې تنه زده کوونکي دې هغه د ټولګي په وړاندې روښانه کړي.

۲ـ درې تنه زده کوونکي دې یوځای د ټولګي مخې ته راشي. هر یو دې په وار له هغو درېو دلیلونو وفا، مېړانې او احسان څخه د یو په اړه خپل معلومات وړاندې کړي چې له مرګ څخه د هغه ځوان د بچېدو لامل شول.

۳ـ دوه تنه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او په خپله ژبه دې پورته کیسه ووایي. بیا دې د هغې روزنیز اړخ ته وګوري او نورو ته دې روښانه کړي.

٤ـ په یوې ټولنه کې دې د ښو اخلاقو په اړه خو تنه زده کوونکي خپل نظر روښانه کړي.

پر وعدې وفا څه ګټه لري؟ په ټولنې کې د انسان اعتبار او شخصیت ته څومره ارزښت لري؟ د کومو کارونو په اړه ژمنه کولای شو؟ په دې اړه یوه مقاله ولیکئ او په بله ورځ یې نورو ته واوروئ.

زده کوونکي دې داکیسه ولولي اوپند دې ترې واخلي:

"وایي په یوې لویې، بې سره او سامانه دښتې کې یو سړی د اس پر سپرلۍ تېرېده. څه ګوري چې له ودانۍ او کلو باندې لېرې د بې اوبو او سوځوونکې دښتې په منځ کې یو ړوند ځوان په لاره روان دی. د آس والا پرې زړه سوځي او آس ورته دروي. له ځان سره یې پر اس سپروي او درومي. په یو ځای کې ړوند ځوان له اس والا څخه غواړي چې یوازې دی پر آس پاتې شي، ځکه د هغه پر وینا کله پر آس سپور شوی نه و او ستړی شوی و. زړه سواند سړی یې هم ورسره مني او له آس څخه کوزېږي. د زړه سواند سړي له کښته کېدو سره سم ړوند ځوان اس پر متروکه وهي او په چټکۍ ځغلي. اس والا پرې غږ کوي او ورته وایي: ((ځوانه، پام کوه داکیسه په ودانۍ او ښار کې چاته ونه کړې، که نه نو بیا به څوک له چا سره ښیګڼه او زړه سوی نه کوي!))

په دښتې کې ولې د اس څښتن هغه ځوان ته وویل چې د اس د تښتولو کیسه چاته ونه کړي؟ زده کوونکي دې په خپل وار پرې خبرې وکړي.

ابن سینا وایي:

د خپل نفس معلم او د خپل وجدان شاګرد واوسه.

د پښتو لیکنښو سمه کارونه

په هره ژبه کې د خبرو په مهال انسان کله دمه کوي او درېږي؛ کله تعجب څرګندوي؛ کله پوښتنه کوي او یا هم کله کومه خبره په ډېر ټینګار سره کوي. دا مسایل د لیکنښو سمې کارونې ته ګوته نیسي. د لیکدود د سموالي لپاره دغو نښو ته پام لازمي او ضروري دی . لیکنښې له مورد سره د جملو په لوستلو او د کلمو د سمې معنا په پوهېدو کې مرسته کوي. همدارنګه له مورد سره مرسته کوي، جملې هغسې روانې ولولو، لکه: خبرې چې کوو. هڅه کوو له دې لوست وروسته د لیکنښو په ارزښت او کارونې وپوهېږئ.

د لیکنښو په اړه څه پوهېږئ؟

دا لاندې دوه لیکنې وګورئ:

غواړم ستاسو په شرکت کې کار وکړم. د دوو کلونو لپاره مې په سپین زر شرکت کې کار کړی دی. داسې کوم شی مې نه دی پلورلی چې افتخار مې نه دی په برخه شوی. که له تاسو سره کار وکړم، نو ډاډه یم چې همداسې به وي.

غواړم ستاسو په شرکت کې کار وکړم د دوو کلونو لپاره. په سپین زر شرکت کې مې کار کړی دی. داسې کوم شی مې نه دی پلورلی. افتخار مې نه دی په برخه شوی. که له تاسو سره کار وکړم، نوداډه یم چې همداسې به وي.

لیکنښې په لاندې ډول دي.

۱ـ ټکی: Period (.): ټکی د یوې بشپړې بیاني جملې په پای کې راوړل کېږي. د ټکي او د هغه د مخکینۍ کلمې تر منځ واټن نشته او باید ورسره جوخت کېښودل شي. له ټکي وروسته د یوه توري ځای سپین پرېښودل کېږي او بیا بله جمله پیلېږي.

لکه: د کلتور اصطلاح پخوانۍ لرغونې ریښه لري. د دې کلمې ریښه د لاتینې ژبې د کلتورا کلمې ته رسېږي.

په انټرنیټ کې ورته "ټکی" یا "Dot" وایي.

همدارنګه ټکی په مخففو تورو پسې هم لیکل کېږي. لکه م. م. (ملګري ملتونه)، یا هـ. ش. (هجري شمسي)

تر سرلیک، بغلي (څنګیزو) سرلیکونو، په ستونونو کې د فقرو ترمنځ او داسې ورته نورو ځایونو کې ټکی مه کاروئ.

د پوښتنې له نښې او ندایې وروسته ټکی مه ږدئ.

که جمله په لینده کیو کې راتله، نو ټکی په لینده کیو کې دننه کېږدئ. لکه (د هغه وخت دود داسې و.)

د نېټې په لیکلو کې هم کارول کېږي، لکه: ۲۹. ۱۲. ۱۳۸۸

۲ـ چپه پښې ، ترڅنې یا کامه، Comma (،): دا نښه په یوې بشپړې جملې کې د یو لنډ څنډ لپاره کارول کېږي.

همدارنګه، د نیمګړو خبرو او د کوچنیو ترکیبونو تر منځ د عطف لپاره راځي.

لکه: رحمان بابا لوی شاعر، ستر ادیب او پوخ متفکر و.

د یوې موضوع د بېلو بېلو ډولونو تر منځ د توپیر لپاره راځي.

لکه: نوم، ضمیر، فعل، قید او ... د کلمې ډولونه دي.

په یوې مرکبې جملې کې د معترضه جملو د بېلولو لپاره کارول کېږي.

لکه: زلمي د احمد موټر چې په نهه سوه زره افغانۍ پې پېرودلی و، ټکر کړ.

په جمله کې د بېلو بېلو شیانو تر منځ کارول کېږي.

لکه: کاغذ، قلم، مشوانۍ او رنګ راواخله او راځه.

د پوښتنې په ځواب کې تر "هو" یا "نه" وروسته راځي.

یادونه: په پام کې دې وي چې د کامې نښه له مخکینۍ کلمې سره جوخته راځي او واټن ورسره نه لري. له کامې وروسته دې یو توری فاصله ورکړ شي. همدراز له خو، بلکې، مګر څخه د مخه کارول کېږي، خو هېڅکله دې له "او" څخه د مخه نه راوړل کېږي.

۳ـ ټکی او کامه یا څنډنۍ Simicolon(؛): دغې نښې ته مفرزه ، ممیزه او سیمې کولن هم وایي. دا نښه د زیاتې وقفې لپاره په کارېږي، مګر د کلمو تر منځ نه راځي، بلکې د هغو مرکبو جملو په منځ کې راوړل کېږي چې په معنا کې یو له بله سره تړلې وي. لکه: له هغه علم څخه چې اخلاق ور سره نه وي؛ ناپوهي غوره ده. همدارنګه د دلیل او علت د بیانولو له لومړنیو کلمو څخه د مخه هم دغه نښه لیکل کېږي، لکه: موږ د خپلو ښوونکو درناوی کوو؛ ځکه هغوی موږ ته پوهنه رازده کوي.

پر دې نښې جمله په دوو یا زیاتو برخو وېشل کېږي.

کله چې د ځینو لفظونو تر منځ ویر ګل وي، تر وروستي لفظ وروسته د اوږدې وقفې لپاره څنډ نښه راځي، لکه: ننګرهار، لغمان، کونړ، نورستان؛ په ختیځ زون پورې اړه لري.

په علمي او څېړنيزو ليکنو کې چې کله د يو مطلب په هکله څو ماخذونه ذکر کېږي، د هر يو د بيلولو لپاره هم ځنډ نښه کارول کېږي، لکه: کابل مجله پرله پسې ۳۱ مه ګڼه؛ هيله مجله ۸ مه ګڼه؛ الينګار مجله ٤ مه ګڼه؛ زما د خوښې مطلبونه لري.

٤_ څرګندنې ، شارحه يا د بيان علامه Colen (:): دا نښه د يوې کلمې د سپړنې او د بيان نښه ده؛ يعنې د هغې کلمې يا جملې په پای کې ليکل کېږي چې وروسته ورپسې بيان او شرحه راځي، لکه: د ژوندانه او کاميابۍ ستنې دا دي: پوهه ، روغتيا او زيار.

د يو شي د اجزاوو د ښودلو لپاره راځي، لکه: ليک نښې دا دي: ټکی، ځنډ نښه، ليندې کې او نور.

د يوه شي د څرګندولو او تفصيل پر مهال: روژه يو شمېر ګټې لري: د الله ﷻ د رضا د حاصلولو ذريعه ده؛ د ګناهونو د ښلو لامل او د جسماني روغتيا لپاره ګټوره ده.

٥_ د پوښتنې نښه، د استفهام علامه يا سوالیه، Question Mark (؟): دا نښه د پوښتنې په وخت کې راوړل کېږي او د هر ډول سوالیه جملو په پای کې راځي، لکه: ستاسو د پښتو ښوونکی څه نومېږي؟

٦_ بلن نښه، غږ نښه يا ندايه، Exclamation Mark (!): دا نښه د غږ او ندا په وخت کې کارېږي، لکه: ای هلکه! دلته راشه. په اصل کې د خبرداری او تنبيه نښه ده او له دې امله د مخاطب امر په برخو کې راځي. لکه: وروڼو! د وطن ناموس وساتئ.

دغه نښه د تعجب، شاباس او افسوس په ځای کې هم راوړل کېږي؛ خو د زيات تعجب، استهزاء او زياتې خبرداری په وخت کې دوه ځله، بلکې درې ځله هم ليکل کېږي. لکه، غلبېل کوزې ته وايي چې سوری!!

آفرين ستا په دې غيرت او مېړانه!!!

په ليکونو، مکتوبونو او غوښتنليکونو کې دې له لقب څخه وروسته نه راځي، بلکې پر ځای يې "کامه" ليکل کېږي، لکه:

زما ګرانه وروره،

ښاغلی مدير صاحب،

داسې مه لیکئ:

ګرانه وروره!

ښاغلی مدیر صاحب!

۷ـ دش، بیان نښه یا بېلنی (Dash) (ـ) : دا نښه د یوې جملې د بېلونې لپاره لیکل کېږي، په تېره په سوال او ځواب کې د هرې جملې په سر کې راځي. سوال او ځواب سره بېلوي، لکه

ـ څنګه راغلې؟

ـ ستا د لیدو لپاره.

ـ ما نه غوښتل چې په دې وخت کې تا وګورم.

دا نښه د دوو کلمو د بېلونې لپاره هم په داسې وخت کې راځي چې د هرې کلمې خپلواکي او ځانله والی مقصد وي، لکه: صرف ـ نحو ـ بدیع ـ بیان ـ معاني ـ عروض ـ وزن ـ قافیه ټول ژبنې علمونه دي.

۸ـ وړه کرښه، یا هایفن (ـ): وړه کرښه (Hyphen) د دش د اوږد دوالي په نیمایي ده. دا نښه هغه وخت کارول کېږي چې یوه لویه یا مرکبه کلمه د پاڼې د یوې لیکې (کرښې) په وروستۍ برخه کې راشي، نیمه کلمه ځای شي او د پاڼې نورې لپاره ځای نه وي، نو له نیمې کلمې وروسته د کرښې په پای کې دغه نښه راځي او د کلمې پاتې برخه د بلې کرښې په سر کې لیکل کېږي. تر شمېرو وروسته هم لیکل کېږي، لکه: ۱- ۲- ۳

۹ـ ولاړه کرښه، سلش یا بار (/): دغې نښې ته بېلوونکې یا ممیزه هم وایي. په انګرېزۍ کې (Slash) ورته وایي. دا نښه پر دفتري لیکنو سربېره د هجري لمریز، سپوږمیز او میلادي کلونو د بېلولو لپاره کارول کېږي.

ـ د (یا) پر ځای ایښودل کېږي، لکه: استنباط / استخراج ؛ هلک / نجلی.

ـ د ورځې میاشتې او کال د نېټو د آسانه ښودلو لپاره هم استعمالېږي، لکه: دا ګرامر په ۱۳۸۸/۸/۲۸ لیکل شوی.

۱۰ـ لیندۍ ( ) (Parentheses) : لیندۍ یا قوسین د هغو اضافي کلمو لپاره کارول

کېږي چې په عبارت او کلام کې مقصد نه وي، لکه: شاه شجاع (د تیمورشاه زوی) د پلار په څېرعلم پالونکی نه و.

د ځانګړو نومونو، د پاملرنې وړ شیانو او په منځ کې د رالوېدلو جملو د ښودلو لپاره لیکل کېږي، لکه: (سمسور) په اتم ټولګي کې دی، خو (میرویس) او (روښان) په لومړي ټولګي کې دي او (نسیم) لا تر اوسه کوچنی دی.

همدا راز په ژباړه کې د څرګندتیا لپاره په متن پورې نا اړونده برخه په قوسینو کې لیکل کېږي.

۱۱ـ غبرګې لېندی، نقل قول (" ") (Quotation Mark): په دې نښه کې د بل چا وینا په مستقیم ډول ایښودل کېږي، لکه، حدیث شریف دی: "عمل په نیت اړه لري."

د بل چا نظریه یا د یوه کتاب عبارت او د زیاتې توجه وړ اشنا کلمه راوړل کېږي، لکه: په دې ورځو کې د "آزاد بازار" خبرې ډېرې کېږي. کله نا کله ځینې اصطلاحګانې هم د غبرګو لېندیو په منځ کې لیکي چې له عام عبارت څخه بېلې شي.

۱۲ـ قوسین [ ] (Brackets): دغه نښه د اقتباسونوپه دننه کې د هغو وضاحتي جملو او تعلیقاتو د اضافه کولو پر مهال کارول کېږي او لېږ دوونکی یې له خپل لوري لیکي چې د اقتباس شوي کلام او د لېږ دوونکي د وضاحتي الفاظو ترمنځ توپیر وشي، لکه: "په دې یادښت کې د جنرال جیکسن له زحمته [د جګړې په لومړۍ ورځ د چانسلرس ویل په جبهه کې] یادونه ونه شوه؛ خو له جنرال لي څخه د سترې فتحې په مناسبت ستاینه شوې ده." دغه نښه د کمپیوټر په کمپوز کې د قرآن کریم د آیتونو د حوالې ورکولو لپاره هم استعمالېږي.

۱۳ـ درې ټکي یا د حذف نښه (...)(Ellipsis): کله چې یو لیکوال د یو نامه یا یوې خبرې څرګندول نه غواړي، نو پر ځای یې درې ټکي ږدي او ورځنې تېرېږي، لکه: "د ... رئیس ډېر ظالم سړی دی، له هر چانه رشوت اخلي." که دا لیکنه د جملې په پای کې وي،

نو درې ټکي خوا په خوا او څلورم ټکی (د جملې د پای ټکی) د یو توري په واټن وړاندې لیکل کېږي، لکه: په افغانستان کې د ډرامې دا لیکوال د یادولو وړ دي: ف. فضلي، عبدالمنان ملګری او... .

۱٤ ـ درې ستوري (***): دا نښې د یوې رسالې یا یوې مقالې د یوې برخې د سرته رسېدو او د بلې برخې د پیل کېدو په منځ کې راوړل کېږي. همدارنګه د یوې کیسې له یوې برخې یا صحنې نه بلې ته د تلو په منځ کې د بېلوالي لپاره هم کارول کېږي.

۱۵ـ تر جملې لاندې کرښه (Underline): که چېرې یونوم یا جمله په ځانګړې ډول د پاملرنې وړ وي، نو لاندې تر یوه اوږده کرښه راکښل کېږي، لکه: ښاغلو! دلته دریدل منع دي.

۲۰ـ "اټ" نښه (@): دا نښه په انګلیسي لیکنو کې کارېدله، خو د انټرنېټ له عامېدو وروسته یې د انټرنېټي ویب پاڼو، مؤسسواو اشخاصو د پتو د ښودلو او لیکلو لپاره په پښتوکې ځای نیولی او په پښتولیکنه کې راځي، لکه: curriculum@moe.gov.af او نور.

یادونه: باید په یاد مو وي چې ټولې لیک نښې له (نښو) سره جوخټې اونښلولې راځي او هېڅ راز فاصله یې باید تر منځ نه وي. که نه، لیکل نیمګړي بلل کېږي.

د متن لنډیز:

لیکنېې د یو چا پښو او لاسونو ته پاتې کېږي. د لاس یا پښو نه لرل او یا د هغوی نیمګړتیا د انسان پر فزیکي حالت مستقیم اغېز لري. لیکنېې هم همداسې درواخلئ. که یوه لیکنه لیکنېې ونه لري یا یو لیکوال د نښو په کارولو پوه نشي، لیکنه یې څرګند پیغام نشي لېږدولای. پورته مو ولیدل چې د لیک نښو کارونه څومره ارزښت لري او د هغوی ناسمه کارونه یوه موضوع څومره اړولای شي.

له دې املې په یوې لیکنې کې لیکنېې ډېر ارزښت لري او سمه کارونه یې د لیک لوستل او پر مفهوم یې پوهېدل اسانوي.

فعالیتونه

۱ـ ټول زده کوونکي دې پورته متن په غور وګوري، د لیک نښو ببلا ببلو ډولونو ته دې پام وکړي او د هغوی د کارونې ځایونه دې زده کړي.

۲ـ هر یو زده کوونکی دې په ټولګي کې داسې یوه موضوع ولیکي چې پورته ټولې لیکنښې پکې کارول شوې وي. بیا دې په وار د ټولګي مخې ته راشي او خپله لیکنه او د لیکنښو کارونه دې نورو ته روښانه کړي.

۳ـ له لیک نښو پرته نور کوم نحوي بدلونونه د یوې جملې مطلب بدلولای شي؟ درې تنه زده کوونکي دې د ټولګي په وړاندې د یو بل په مرسته هغه پیدا او په توره تخته دې ولیکي او له نورو زده کوونکو سره دې پرې خبرې وکړي.

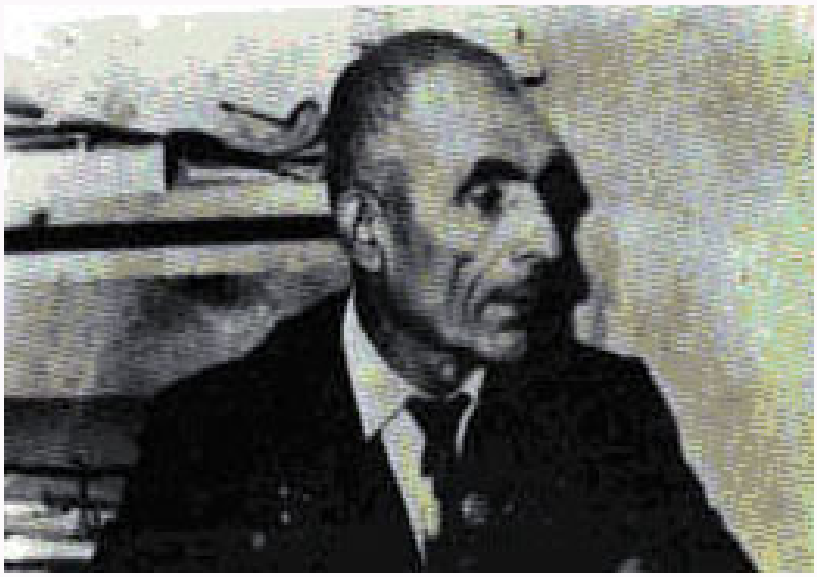
٤ـ معترضه جمله څه ته وایي او څنګه په جمله کې پېژندل کېږي؟ یو تن زده کوونکی دې یې له ببلګو سره یوځای د ټولګي په وړاندې ولولي.

۵ـ په کومو وختونو کې له ندایې سره د پوښتنې نښه کارول کېږي؟ یو تن زده کوونکی دې هغه له ببلګې سره یوځای د ټولګي په وړاندې بیان کړي. نور زده کوونکي دې ښه ورته ځیر شي.

کورنۍ دنده

زده کوونکې دې په کورونو کې د ښوونې او روزنې د ارزښت په اړه یوه مقاله ولیکي او لیکنښې دې پکې په سم ډول په پام کې ونیسي. یاده دې وي چې هره لیکنښه په وروستي توري پسې له واټن پرته لیکل کېږي. ورپسې لیکنه د یو توري له سپینې فاصلې وروسته پیلیږي.

قيام الدين خادم

د افغانستان د ادبي تاريخ په غبړه کې زيات شمېر ليکوال او شاعران روزل شوي او پالل شوي دي. هغوی هر يو په خپلو ليکنو او څېړنو کې د خپل مهال حالات او شرايط انځور کړي او تر موږ پې رارسولي دي. نوي نسل ته د هغوی د ليکنو لوستل او د هغه مهال له شرايطو څخه د ځان خبرول له ګټې خالي نه دي.موږ په تېرو لوستونو کې يو شمېر پښتانه پوهان، ليکوال او شاعران پېژندلي او د هغوی د ليکنو او د فکر له لارو سره آشنا شوي يو. دلته د پښتو يو وتلی او نومیالی متفکر، ليکوال او شاعر درپېژنو. هغه قيام الدين خادم دی.

آيا تاسو تر اوسه د خادم صاحب کوم شعر يا ليکنه لوستې ده؟

قیام الدین خادم په ۱۳۲۵ هجري قمري کال (۱۹۰۷ میلادي) کې د ننګرهار ولایت د کامې ولسوالۍ د زرشوی په کلي کې زېږېدلی دی. پلار یې ملاحسام الدین او نیکه یې ملا علي ګل هم د خپل وخت ديني عالمان وو. اروښاد خادم د مورني نسب لړۍ په فقیرصاحب مشهورعبدالرحمن سیلاني ته رسیږي. عبدالرحمن سیلاني د خپل وخت ستر ديني عالم تېر شوی دی او د مراد علي (رح) پلار و. اروښاد خادم لومړنۍ زده کړې په خپل کور کې له خپلو والدینو څخه ترسره کړې دي. خادم صاحب د اسلامي علومو ګڼ شمیر کتابونه لوستي دي. هغه صرف، نحوه، منطق، حکمت، فقه، حدیث، تفسیر او د نورو دودیزو علومو زده کړې ترلاسه کړې وې. هغه د ديني پوهې د ترلاسه کولو لپاره ۱۵ کاله په هېواد کې دننه او له هېواد نه دباندې سفرونه کړي وو.

قیام الدین خادم په ښلابښلو دولتي دندو ګومارل شوی او د هېواد په ښلابښلو ولایتونو کې یې دندې ترسره کړي دي. نوموړي خپله لومړنۍ دنده د ښوونکي په توګه پیل کړه، بیا د کندهار د پښتو ادبي انجمن او د زیري، اتحاد مشرقي، د کندهار د طلوع افغان، هېواد او اصلاح د ورځپاڼو د مسوول مدیر په توګه خپلې چارې پرمخ بېولي دي. استاد خادم د منظومو او منثورو آثارو ډېر په زړه پورې کتابونه لیکلي او زیات شمېر ځانګړي اثار یې چاپ شوي دي چې یو شمیر یې دا دي:

د کوچنیانو اخلاقي پالنه، روهي ګلونه، د مرغلرو امیل، نوی ژوندون، مکارم اخلاق، پښتونولي، بایزید روښان، خیالي دنیا، د شریف سرګذشت، نبوغ او عبقریت (فلسفي اثر)، نوې رڼا، د پښتو ننني لیکوال، د پښتنو د تاریخ یوه سرپاڼه، د خوشحال او د رحمان موازنه، څاروان، د څلورم ټولګي لپاره د پښتو قرائت، پښتو کلي (په ٦ ټوکونو کې)، معلم پښتو، پښتانه شعراء (لومړی ټوک)، پارتیان څوک وو، په تذکرة الاولیا تبصره، کوشانیان څوک وو، د بابا نصیحت، د پښتو پټې، د پښتو نثر، تاریخي تصورات، لوی سهاک، ادبي قصې، لوی اصحابان (اصحاب کرام)، نشنلیزم او انټرنشنلیزم، افغاني حکومت، معیاري پښتو، بلکا، د پښتنو ستې او ځانګې، نصوص الحکم، د مور مینه، لرغوني پښتانه قومونه، ټولنپال افغان مانوفېسټ (د مولانا قیام الدین خادم سیاسي افکار) لیکلي او چاپ شوي دي.

د نومورې ګڼ شمېر نور آثار لا تر اوسه نه دي خپاره شوي. مرحوم خادم په اردو او عربي ژبو هم بلد و. د همدغو ژبو په مرسته هغه د يوه کنجکاو او پلټونکي انسان په توګه هڅه کوله او د ډېرو شيانو په راز يې ځان پوه کړی و. کېدای شي د هغه د بريالیتوبونو له رازونو څخه يو هم همدا وبولو.

د هېواد په سياسي ډګر کې قيام الدين خادم فعاله ونډه درلوده. اروابنداد خادم د حقيقت له څرګندولو سره مينه لرله. تل يې هر څه بربنډ ويل. خادم په زيات شمير ادبي او علمي غونډو کې برخه اخيستې ده او کله، کله د دولت اړونده ارګانونو له خوا په ستاينليکونو او ډالیو سره نازول شوی او ستاينه يې شوې ده. مرحوم خادم د فلسفي اند او علمي شخصيت څښتن و. هغه په ربښتيا له خپل ولس سره مينه درلوده او د هغه خدمت يي په ډيره خوښۍ سره کاوه. هغه د هر ډول مشکلاتو او سختيو په مقابل کې د مقاومت، صبر او حوصلې لارښوونه کوله. استاد خادم د معاصرو ادبياتو له هغو پنځو ستورو څخه و چې پښتو ادب او کلتور يې ځلولی او د يوه داسې ويښ زلمي په احساس يې د پښتو ادب چوپړ کړی چې د نن زلميان يې درناوی کوي.

د اروابنداد خادم د "شه بيدار پښتونه" په نامه لومړنی شعر په اتحاد مشرقي کې خپور شوی دی. په نثر کې د استاد خادم تر ټولو خواږه او خوندور اثرونه د "نوي ژوند" او "خيالي دنيا" په نامه دي. دا دواړه ادبي شهکارونه ګڼل کېږي. د استاد خادم په ليکنو کې د پښتو او پښتونولۍ مينه ډېره پياوړې ده. په دې برخه کې د يوې پخې عقيدې خاوند دی. سربېره پر دې استاد خادم ليکنې ادبي، انتقادي، ټولنيز، سياسي او روزنيز رنګ لري. خادم په خپلو ليکنواو شعرونو کې د ظالم له مخ څخه پرده پورته کړې او رسوا کړی يې دی. هغه ولس يووالي اواتفاق ته رابللی دی، نامنلي زاړه دودونه يې غندلي دي، په خپلو لوستونکو کې يې د زړورتيا او ازادۍ احساس پياوړی کړی. استاد خادم د خپلو ليکنو له لارې د ټولنې هره تيارە رڼا کړې او ولس ته يې څرګند پيغام ورکړی دی.

د افغانستان دا لوی مفکر، ژورنالست، ادیب، ليکوال، د فلسفي افکارو خاوند، د ټولنې طبيب، سياستپوه او ټولنيز شخصيت د ۱۳۵۸ هـ. ش. کال د وږي د مياشتې په ۵مه

نېټه د ۷٤ کلونو په عمر له نړۍ څخه سترګې پټې او د کامې ولسوالۍ د زرشوی په کلي کې په خپله پلرنۍ هدیره کې په ډېر درنښت خاورو ته وسپارل شو.

خادم چې په اخلاص شي خوک د ملک او د ملت
وطـن يـې پـس لـه مرګـه پـه مدفـن فخـر کوي

قیام الدین خادم په "اوسني لیکوال" کې خپل ژوندلیک خپور کړی دی، هغه په یوه برخه کې د "زما پر حیات انتقادات" تر سرلیک لاندې یو لړ مطالب لیکلي چې موږ یې د هغه د نثر د بېلګې په توګه راخلو:

"...دا د خلکو قصور دی اوکه زما عیب؟ استادان به هم زما پوښتنو ته اریان وو.

زه پخپله هم په دې قانع یم چې بحث مې خوښ دی، مګر په اساسي او اصولي خبرو، نه مطلق بحث... . وایي سرشوخه دی، مګر دوستان مې وایي ادبي شجاعت لري. په ورکوټوالي کې راته خلکو ویل چې کلانکار دی، ولې په آزادۍ خو زه په خپله هم قایل یم او دا ځکه چې دا طبیعي بار زما په ورمیږ نشته. هو، په دې یوه ګناه زه پخپله هم قانع یم چې هغه د حقیقت مینه باید وبولم. په ژوندانه کې هېڅوک له انتقاده نه دی خلاص. هغه انتقادونه چې په ما یې خلک کوي دادي:

وایي نه منونکی سړی دی. دا انتقاد په ما باندې زما والدې هم هر وخت کاوه. مګر زما جواب داو چې که زه منونکی وای، خوزه به هم د نورو خلکو غوندې وای.

په ورکوټوالي به مي د مور سره تل په دې جنګ و. دې به ویل: خلک داسې کوي اوته داسې. مابه ویل چې: خلک راته مه یادوه خلک خو هر څه کوي. وایي ډېر بحث کوي اونه قانع کېږي ... دا خبره نشم فیصله کولای. خلک په امورو کې د نورو نورو ملاحظاتومراعات کوي، مګر زه په حقیقت او واقعیت پښې نشم ایښودای. ما خپل دغه عادت په هغه نظم کې چې د شاعر مسلک یې نوم دی، ښه تصویر کړی دی. زه دا ټولې خبرې اورم مګر د ځان سره وایم: ډېرې خولې ډېرې خبرې."

لکه پورته چې ورته اشاره وشوه، اروابناد قیام الدین خادم د "شاعر مسلک" تر نامه

لاندې یو شعر لیکلی دی. په دې شعر کې شاعر خپل مسلک ته څرګندې اشارې کړې او له هېواد، ژبې او ولس سره مینه یې پکې غبرګه کړې ده. نوموړی شعر په دې ډول دی:

د شاعر مسلک

صحیح لاره بـــه ښـــایم؛ کـه وم وم که نـه وم نه وم
رښتیا رښتیا بـه وایـم؛ کـه وم وم کـه نـه وم نه وم
د حـــق د پـیـــروی نه مې بل څـه په زړه کـې نشـته
چـې څه یـمـه همـدا یم؛ کـه وم وم که نـه وم نه وم
آزاد یـم زېرېدلـی بنـده ګـي کولـی نشـم
بنـده د خپـل مـولا یـم؛ کـه وم وم کـه نـه وم نـه وم
په بډو خوشامندو مې ځان خوښ نه دی چې غټ شم
کـه غـټ یمـه خـو دا یم؛ کـه وم وم کـه نـه وم نه وم
چې څـوک غـواړي څه سپـکـه مې د قام له څه جهته
دښـمن د هغـه چـا یـم؛ کـه وم وم کـه نـه وم نـه وم
خدمـت د خپلې ژبـې، قـام، وطـن زمـا مسـلک دی
پـه دې مینـــه بـه پـایـم؛ کـه وم وم کـه نـه وم نه وم
کـرم ښـکلي تخمونـه چـې ګلـزار شـي پښـتنو تـه
پـــه دغـــه تمنـا یـم؛ کـه وم وم کـه نـه وم نـه وم
پـــه ماتـه کښـتی ناسـت یـم توپانونـه دي پـه مخ کې
پـــه دې لاره یـې بیایـم؛ کـه وم وم کـه نـه وم نه وم
د نـاز پـه خوب ویـدې غونچې بـه ورو ورو ویښـومه
خـــادم بـــاد سـبـا یـم؛ کـــه وم وم که نـه وم نه وم

د متن لنډیز:

قیام الدین خادم د ننګرهار په کامه کې نړۍ ته سترګې پرانیستې دي. لومړنۍ زده کړې یې په خپل کاله کې له خپل پلار او نورې زده کړې یې د هېواد دننه او بهر سرته رسولې دي. خادم په بېلابېلو لوړو دولتي څوکیو کې کار کړی او د ډېرو ادبي، ټولنیزو او سیاسي لیکنو لیکوال و. هغه یو افغان سیاستپوه، د مشرانو د جرګې سناتور، د کابل پوهنتون د ادبیاتو د پوهنځي استاد، ژورنالیست، پیاوړی لیکوال، ویښ شاعر، ادیب او د فلسفي اندونو یو پوه عالم و. نومورې په پښتو ادب کې یو ځانګړی ځای لري او په همدې سبب هغه د پښتو ژبې او ادب له پنځو ځلاندو ستورو څخه یو ستوری ګڼل کېږي. هغه د پښتو ژبې او ادب په باب په زړه پورې منظوم او منثور آثار لیکلي. د ادبي هلو ځلو تر څنګ نومورې په سیاست کې هم ښکاره ونډه درلوده.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې داسې یوه غونډه تمثیل کړي چې د قیام الدین خادم د ژوند، زده کړې، لیکنو، دندو او د هغه د لیکنو نثري او شعري بېلګې وړاندې کړي. یو تن دې د غونډې وياند (انانسر) وي. یو زده کوونکی دې د غونډې منشي وي. پنځه تنه دې د پورته یادو شوو موضوع ګانو په اړه لنډې خبرې وکړي او معلومات دې وړاندې کړي. په پای کې دې یو تن زده کوونکی د غونډې بهیر وارزوي. د هغې ښه ټکي او نیمګړتیاوې دې په ګوته کړي. د دې غونډې د تنظیم لپاره دې د مخه لس دقیقې چمتووالی ونیول شي.

۲ــ دوه تنه زده کوونکي دې په خپله خوښه د ټولګي مخې ته راشي او د قیام الدین خادم د شعر او نثر بېلګې دې په خواږه اومنلي غږ واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې سوچ وکړي د يوه ليکوال او شاعر له شعرونو او ليکنو څخه څنګه د يوې ټولنې د هغه مهال وضع او حالت څېړلای شو چې ليکوال په کې ژوند کاوه. بيا دې څو تنه په وار د ټولګي په وړاندې د هغې په اړه خبرې وکړي.

٤ـ زده کوونکي دې په مناسبو ډلو کې تنظيم شي او د ژبې په ودې او پايښت کې دې د ليکوالو ارزښت وڅيړي. همدا راز دې په ټولنيز پرمختګ او له ظلم او ناخوالو څخه د ټولنې د افرادو د ژغورلو په لاره کې د شاعر او ليکوال اهميت څرګند کړي. په پای کې دې د ډلې استازي راغونډ شوي موضوعات نورو ته واوروي او آزادې خبرې اترې دې پرې وکړي.

۵ـ زده کوونکي دې په خپلو سيمو کې د يو يا دوو شاعرانو يا ليکوالو او د هغوی د شعر او ليک په اړه معلومات وړاندې کړي. کېدای شي ټول زده کوونکي په خپله خوښه په دې فعاليت کې برخه واخلي.

کورنی دنده

زده کوونکي دې د "شاعر مسلک" تحليل او وڅيړي. خپله ليکنه دې په بله ورځ نورو ته واوروي.

د هر ليکوال د فکر ډول د هغه له ليکنو او د هر هنرمند د هغه له هنر څخه پېژندلای شو.

((مايکل انژ))

لاندې نثري بېلګه ولولئ او خوند ترې واخلئ:

خوندور خوب

مازیګر لمر په غرغړه دی. د انګړ په منځ کې، د ګلانو د کیاریو په غاړه، وړوکی ماشوم په لوبو بوخت دی، په لمن کې خاورې اخلي له یوه ځایه یې بل ته وړي او هلته یې غونډوي.

مور د کاله په کار اخته ده. په ډېره بېړه لګیا ده، کالي کونډي سنبالوي؛ ځکه چې ماښام دی او وخت ناوخته دی. د کار په منځ کې یې چې پام شي نو غږ کړي چې: "زړګیه! څه کوې راځه ناوخته دی، هله ځار دې شم!" ماشوم په خپله نیمکۍ او خوږه ژبه وایي: "ډوډو پکه کم." مور: "څه کوې؟!"

ماشوم: "ډوډو پکه کم" یعنې "ډوډۍ پخوم." مور د کاله په کارو بوخته او ماشوم په خپلو لوبو. وړې وړې مرغۍ چې په کیاریو کې یې ټوپونه وهل خوشحاله خوشحاله او جلتې جلتې ګرځېدې. یوه یوه والوته او ټولې خپلو بچیو او ځالو ته لاړې. وخت تېرېږي، نمر ولوېد، له ښکې تیاره راپورته او د ځمکې په مخ راخوره شوه. د آسمان په شنه او نامحدوده فضا کې ځای پر ځای ستوري راښکاره شول.

مور چې د کار له بېړې نه خلاصه شوه له ځانه سره یې وویل: "آه! ماښام دی، تېر غونې شوه، بچی مې هلته لوبې کوي، آه زما هېر شوی دی!"

ورغله څه ګوري، ماشوم د خاورو نه وړې وړې او پلنې پلنې ډوپکنۍ جوړې کړې دي. خړ پړ پروت دی چې سترې شوی دی، په خاورو کې یې سر ایښی دی او د خوب د قاصدانو لاس ته یې ځان سپارلی دی. د ماښام په خړه تیاره کې مور د خپل ماشوم سرته ولاړه ده. زړه یې د یو عالم ترحم او رقت نه ډک دی او چرت وړې ده.

"هو! د ژوندانه مثال همدا دی. مور په خپل ژوند کې همدغسې په خاورو لوبې کوو. په دغه لوبو اخته او سوچه د مرګ درونده خوب په مور خپل چپاو راوړي او بل عالم ته مو بوځي. مګر آه! څومره خوږې دي دا لوبې او څومره خوندور دی دا خوب چې په خپله خوښه او آزادۍ سره وي." (قیام الدین خادم)

پښتو ادبي سبکونه

پښتو خورا بډایه ژبه ده. اوږد ادبي تاریخ لري. په لاس کې د شتو لاسوندو له مخې یې د شعر مخنیه دویمې هجري پیړۍ ته رسیږي. لومړی موندل شوی شعر یې په ۱۳۹ هجري کې د امیرکرور دی. په مخکنیو ټولګیو کې مو د پښتو د نظم، نثر، ولسي ادبیاتو او لیکلي ادبیاتو په اړه لازم معلومات ترلاسه کړل. دلته د نورو معلوماتو تر څنګ ادبي سبک درپېژنو.

تاسو هرومرو د سبک نوم اوږدلی دی. ستاسو په اند به څه معنا ولري؟

سبک د نظم او نثر یو خاص ډول بلل شوی دی. هر شاعر او لیکوال د لیکلو او شعر ویلو ځانګړې لاره لري. هغه ځانګړتیاوې چې په ادبي او هنري اثارو کې د بیان او تخلیق د ډول، بڼې او محتوا له مخې یو اثر له بل څخه بېلوي، سبک نومېږي. سبک خپلې ښکېنې، لارې او طریقې لري. سبک ډېره لرغونې کلمه ده او په ادبیاتو کې په بېلا بېلو معناوو څرګنده شوې ده. د ادبي سبک کلمه هنري ادبیاتو، انځورګرۍ، معماری، موسیقۍ، مجسمې جوړونې، خطاطۍ او نورو ته هم کارول کېږي. په منځنیو پېړیو کې د سبک له مفهوم څخه داسې انګېرل کېدل چې تراژیدي او کمیډي ژانرونه په کومو الفاظو ولیکي. ځکه کمیډي ژانرونه به په عامیانه ژبه؛ یعنې د خلکو په ژبه او تراژیدي به د هغې برعکس د هغه وخت په ادبي ژبې لیکل کېدل. په معاصره دوره کې د سبک معنا روښانه شوه. په دې دورې کې پر سبک باندې د لیکوال د لیکوالۍ طرز، د فکر لارې او د لغاتو د کارونې معنا پیدا کړه. تر هغه ځایه چې د سبک کلمه د یو ټاکلي لیکوال او هنرمند په اثارو پورې اړه لري او د هغه آثار د خصوصیاتو له مخې یو له بله بېلېږي، دا د سبک لومړۍ معنا بلل کېږي. کله چې له یوې ټاکلې موضوع او مفکورې څخه د لیکوالو یا هنرمندانو یوه ډله دفاع کوي، نو دلته سبک د مکتب معنا پیدا کوي. په دې معنا چې په یوې ټاکلي تاریخي دورې کې د څو لیکوالو د لیکوالۍ ډول، د فکر لارې او نورې ورته ځانګړتیاوې د هغوی له لیکنو څخه راایستل کېږي. ادبي سبک په یوې محدودې معنا کې د یوه لیکوال او هنرمند په ټولو اثارو کې هغه نښې نښانې دي چې له لارې یې د لیکوال او هنرمند د فکر ډول څرګندېږي. د یوه لیکوال سبکي یووالی له هرڅه د مخه د څو آثارو په هنري او ادبي ژبه کې ترټولو ښه احساس کېدای شي. د یوه لیکوال او هنرمند د لیکوالۍ او هنري آثارو ځانګړتیاوو ته سبک ویل کېږي. که څوک د یوه لیکوال له سبک سره آشنا وي، نو کولای شي د هغه د سبک له مخې د هغه نور آثار وپېژني. ادبي سبک د یوه لیکوال او هنرمند ټول اثار او د هغوی پراختیا څېړي.

ادبي مکتب یا ادبي جریان په یوې ټاکلې تاریخي دورې کې د یوې ادبي ډلې لیکوالو له خوا د یوې ځانګړې لارې او د یو ځانګړي سبک خپلول او پر مخ وړل دي. دا حرکت د ادبي جریان په نامه یادېږي. د یادونې وړ ده چې په دغه ټاکلې دوره کې د لیکوالو او شاعرانو له خوا لیکل شوي او ویل شوي اثار یو ځانګړي ادبي مکتب ته منسوبېږي.

په پښتو ادبياتو کې دا لاندې ادبي مکتبونه مشهور دي:

- د روښاني دورې تصوفي او ادبي مکتب،
- د خوشحال خان خټک ملي، حماسي او ادبي مکتب،
- د عبدالرحمن بابا تصوفي او ادبي مکتب،
- د حميد مومند هندي ادبي مکتب،

۱ــ د روښان په تصوفي مکتب کې اخلاقي، ټولنيز، ديني او نور مطلبونه ځای شوي دي. دې موضوع ګانو د روښان د تعليم او ښوونې په اثر په پښتو ژبه کې ځان ښکاره کړی دی. تر ده وروسته د ده مريدانو او اولادونو پر دې لارګامونه ايښي دي. اخون دروېزه د خپلو ليکنو لامل د ميا روښان ليکنې بللې دي. د روښان لارويانو د ده مسلک چلولی دی. د روښان په ادبي مکتب کې ډېر خلک د پښتو ادب له کاروان سره ملګري شول. ډېرو خلکو قلم په لاس کې واخيست او ددغه پېر غوښتنې يې په ډله ييزه توګه په ښه شان انځور کړې. د بايزيد روښان او د ده د مخالف، اخون درويزه د مخزن الاسلام له ليکنو څخه څرګندېږي چې دغه ليکنې په مسجع نثر ليکل شوې دي. مسجع نثر د عربي او فارسي له لارې پښتو ته راننوتی او په پښتو کې د نوي نثر موسس بايزيد روښان دی. دغه سبک د ديني او مذهبي کتابونو د ليکلو دودیز او ځانګړی سبک و.

د کلاسيکي دورې د لومړۍ برخې له ادبي مکتب څخه وروسته بل ډېر مشهور او غوره ادبي مکتب د پښتو په ټولو مکتبونو کې وتلی، د خوشحال خټک مکتب دی. دا مکتب د ادبي فنونو په ګانډه سمبال شوی مکتب دی. اشعار يې ډېر خواږه دي. دې مکتب ډېر ليکوال او شاعران وپالل او وروزل. له پخوا څخه زيات پښتو ته حماسي اشعار راننوتل. د پښتو لمن له اخلاقي، ټولنيزو، تصوفي، ديني او ملي مسايلو څخه ډکه شوه. نثر هم پراختيا وموندله او مخ په سادګۍ روان شو.

په دې دوره کې د پخواني نظم او نثر نيمګړی سبک پياوړی شو. نثر خوږوالی وموند، له نيم منظوم مسجع نثر څخه خلاص شو او د خبرو اترو بڼه يې وموندله. پښتو شعر د بڼې له مخې هم پراختيا وموندله او نوښتونه رامنځته شول. د موضوع له پلوه هم په دې مکتب کې د

ژوندانه ټول اړخونه رابرسېره شول. په دې وخت کې ډېر آثار لیکل شوي دي او د پښتو ادب نړۍ يې رنګینه کړې ده. په دې مکتب کې د پښتو او پښتونوالي روزنه هم شته. اوږدې، اوږدې قصیدې په کې ویل شوي چې هره یوه يې ځانته ښه ټولنیز، تبلیغي او تاریخي مضمونونه لري. د حماسي احساساتو بنسټ خوشحال خان کېښود او لارویانو يې پیروي وکړه. د مغولو زور زیاتی پکې په جوته څرګند شوی دی. د ادبي ارزښت له پلوه دا مکتب تر ټولو جامع دی. په دې معنا چې د معنا له خوا غښتلی او ادبي او شعري اړخ يې پوخ دی. په تخیل کې دا مکتب ډېر پیاوړی دی. ډېر لوړ او شاعرانه تخیلات پکې شته. دا مکتب د پښتو تر درېم ادبي مکتب پورې په ډېر قوت او زور چلېدلی دی. په دې مکتب کې په نظم او نثر ډېر اثار لیکل شوي او ډېر پیاوړي کسان پکې روزل شوي دي. په شعر کې اشرف خان هجري، عبدالقادر خټک، صدر خان خټک، سکندر خان، ګوهر خان او نور، په ساده نثر کې خوشحال خټک، افضل خان، قادر خان، او نور پیدا شول او د یوه مکتب پیروي يې وکړه.

د رحمن بابا ادبي او تصوفي مکتب د خوشحال خټک له ادبي مکتب څخه وروسته پیل شوی او ډېر ادبي او تصوفي شاعران يې روزلي دي، لکه: پیرمحمد کاکړ، محمد یونس خیبری، احمدشاه بابا، شمس الدین کاکړ، نجیب، عبدالعظیم رانې زی، ببدل اشنغری، مطیع الله، رحمت داوی، حسین او نور. ددوی په اثارو کې د ژوندانه زیاتره مسایل راغلي دي. د رحمان بابا په اشعارو کې اخلاقي، ټولنیز، عشقي او انتقادي درسونه نغښتي دي. د دې مکتب د پیروانو سبک روان دی. د شعرونو مضمونونه يې عموما عشقي، اخلاقي، دیني، ټولنیز او تصوفي اړخونه لري.

له رحمن بابا او خوشحال خان څخه وروسته په پښتو ادب کې یو بل لوی شاعر پیدا شو او د نازک خیالۍ یو نوی ادبي مکتب يې جوړ او نور شاعران يې خپلې پیروۍ ته راوبلل. دا شاعر حمید مومند و چې د پښتو ادب ګلبن يې رنګین او بډای کړی دی. حمید ډېر په زړه پورې ادبي آثار پریښي دي او پښتو ادب يې له یوې بلې لارې بشپړ کړی دی. هندي سبک چې د ده په وخت کې پراختیا موندلې وه او لوړو پوړیو ته رسیدلی و، ښه يې و سپړه او بیا په خپله پکې شامل شو. د پښتو شعر يې په هندي سبک واړاوه. د هندي سبک ځانګړتیاوې يې پکې

راوستي چې له همدې امله د حميد مومند سبک ته د پښتو هندي سبک ويلای شو. د نازک خيالی په دې مکتب کې د سوز، گداز، مينې او محبت کلمې ډېرې دي. د فورم له پلوه په دې مکتب کې د شعرونو زياتره ډولونه، لکه: غزل، قصيده، مثنوي، ترکيب بند، قطعه، مخمس، رباعي او نور شته. د غزل برخه يې درنه وه.

لکه د مخه چې مو ووېل حميد په خپله د هندي سبک پيرو و، خو د دې سبک د نورو شاعرانو پر خلاف د ده کلام لږ څه ساده او هر څوک پرې پوهېدای شو. د حميد د وينا بله ځانگړتيا د پښتو ژبې د خوږو محاورو په کارولو کې نغښتې ده. له يوې خوا يې د وينا نازک خيالي او لطافت ساتلی او له بلې خوا د عامو پښتنو د پوهې کچې ته نژدې و. د دې سبک بله ځانگړتيا داده چې حميد د نورو شاعرانو پر خلاف مبتذلې تشبيه گانې نه کاروي او ډېرې نوې او ابتکاري تشبيه گانې يې پيدا کړي دي. علي خان، کامگار ختک، کاظم خان شيدا، محمدي صاحبزاده، عبدالله، ملا محمد، اکرم، قلندراپريدی، نجيب، بېدل، ميرزا حنان کندهاری او نور د دې سبک پيروان دی.

د متن لنډيز:

پښتو بډايه ژبه ده. شعر او ادب يې ډېر لرغونی دی. تر ډېرې کچې يې خپل اصل ساتلی دی. هېواد ته د اسلام دين له راتگ وروسته د عربي او فارسي ادب تر اغېز لاندې راغله. عربي ژبه ديني ژبه وه او فارسي ژبې له هغې څخه زياتې موضوع گانې ژباړلې يا ليکلې وې. پښتانه اړ وو د اسلام دين او مذهب ته د درناوی له امله د هغوی تر اغېز لاندې راشي. له بلې خوا په سيمه کې يو لړ ټولنيزو ناخوالو او سياسي خوځښتونو يو شمېر پښتانه شخصيتونه دې ته هڅولي وو چې د دين له لارې خپل ټولنيز او سياسي اهداف مخکې يوسي. ښلا بېل نامتو ليکوالان، شاعران او مشران رامنځ ته شول. هغوی هر يو خپل، خپل پيروان درلودل چې پيروانو به يې د يو واحد شعري قالب په ساتلو خپل مطالب بيانول. په دې توگه په پښتو کې ادبي مکتبونه او ځانگړې سبکونه رامنځ ته شول اوتر ډېره وچليدل. د روښانيانو، خوشحال ختک، رحمن بابا او عبدالحميد مومند سبکونه يادولای شو.

فعالیتونه

۱ـ ټولګی دې پر څلورو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د سبک په اړه خپل معلومات راټول کړي او په ترتیب سره دې د روښان، خوشحال خان خټک، رحمن بابا او حمید مومند پر ادبي سبکونو باندې رڼا واچوي. د ډلو استازي دې د خپلو ډلو لیکنې ولیکي او ټولو زده کوونکو ته دې یې واوروي. د یادونې وړ ده چې هر زده کوونکی باید په وار سره د ډلې استازیتوب وکړي. دا کار ډېر اړین او د پام وړ دی.

۲ـ ادبي سبک څنګه څانګړی کېږي؟ دوه تنه زده کوونکي دې پرې خبرې وکړي.

۳ـ په پښتو ادبیاتو کې د سبک او مکتب مفکوره څه وخت منځ ته راغله؟ یو زده کوونکی دې پرې رڼا واچوي.

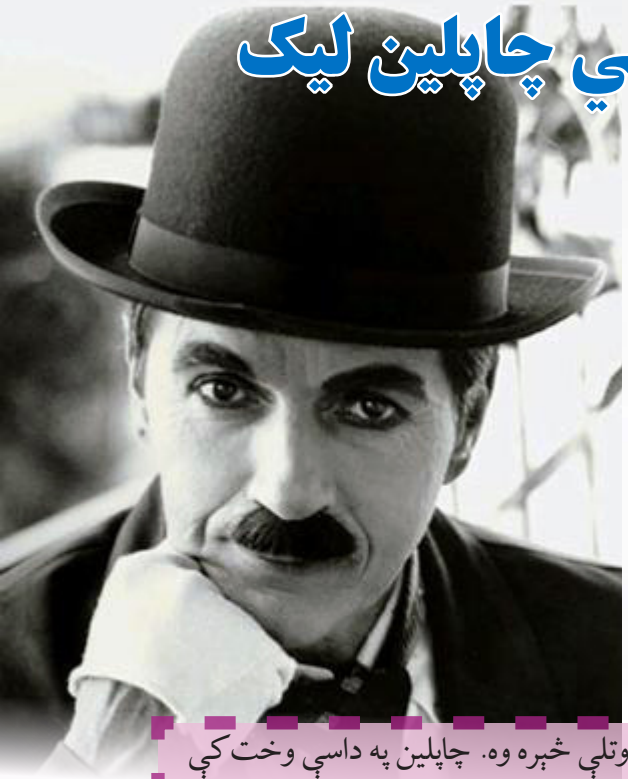
٤ـ مسجع نثر لیکنه د کومو لیکوالو له خوا پېل شوه؟ له ساده نثر سره د مسجع نثر توپیر څه شی دی؟ یو تن زده کوونکی دې د نورو په وړاندې دې پرې خبرې وکړي.

۵ـ د حمید سبک څه ځانګړتیاوې لري؟ دوه تنه زده کوونکي دې د شعرونو او بېلګو په وړاندې کولو هغه بیان کړي.

کورنۍ دنده

د خوشحال خان د ادبي سبک په اړه معلومات راټول کړئ او په یوې لیکنې کې یې ځای کړئ. په بله ورځ یې په ټولګي کې نورو ته بیان کړئ.

لور ته د چارلي چاپلين لیک

چارلي سپنسر چاپلين د سينما د ډګر يوه وتلې څېره وه. چاپلين په داسې وخت کې له اونا اونيل سره واده وکړ چې د بريالیتوب پوړۍ ته رسيدلی و. چارلي د ۱۸۸۹ م کال د اپرېل په ۱۶ په لندن کې زېږېدلی او د ۱۹۷۷ م. کال د دسمبر په ۲۷ په سويسزرلنډ کې مړ شوی دی. نوموړي اووه اولادونه درلودل. په دوی کې يوازې جرالډينه وه چې د سينمايي لوبغاړيتوب دنده ورته له پلار څخه په ميراث پاتې وه. څو کاله د سينما په ډګر کې په کار بوخته وه. د پلار په څېر د شهرت پوړيو ته رسيدلې او په هنري غونډو کې يې نوم يادېده. کله چې جرالدينې غوښتل نوې د هنر ډګر ته ننوزي، پلار يې، چارلي ورته يو ليک ولېږه. دا ليک د نړۍ د ښکلو او زړه راکښونکو ليکونو په کتار کې راځي. دا ليک هر لوستونکی او اورېدونکی فکر کولو ته هڅوي.

دلته نوموړی لیک په یو څه لنډون راوړو:

"ګرانې لورې، جرالډینې،

دلته شپه ده، د نویل یوه شپه. زمونږ په کوچني کور کې ټول خلک ویده شوي دي. ورور دې، خور دې، آن مور دې ویده دي. پرته له دې چې دا ویدې مرغۍ راویښې کړم، ځان مې دې نیمې تیارې کوټې ته چې د مرګ د انتظار کوټې ته ورته ده، راورساوه. زه له تا څخه ډېر لرې یم... خو سترګې مې دې رندې شي، که به مې یوه شېبه ستا انځور له سترګو اوړي. ستا انځور هلته د مېز پر سر پروت دی، خو ته پخپله په ښکلي پاریس کې د هغه پرتمین تیاتر پر ستېژ. په دې پوهېږم او همداسې ده چې ګوندې د شپې په دې چوپه چوپتیا کې ستا د پښو اوازونه اورم او د ژمي په دې تروږمۍ کې ستا د سترګو برېښنا ګورم.

اورېدلي مې دي د هغه شهزۍ (شهزادګۍ) په رول کې کار کوې چې د تاتار د خان اسیره شوې ده. شهزۍ اوسه او ناڅه! ستوری شه او ځلېږه! خو که د نندارچیانو له خندا ډک شاباسي او د سوغات شوو ګلونو په زړه پورې بوی درته د هوښیارۍ کومه شېبه درکړه، په یو ګوښه ځای کې کښېنه، زما لیک ولوله او د پلار خبرو ته غوږ شه.

زما جرالډینې، زه ستا پلار یم، چارلي چاپلین. کله چې ته کوچنۍ وې، شپې شپې ستا سرته ناست وم او کیسې مې درته کولې؛ په ځنګل کې د یو خوب وړي خوندوره کیسه، په دښته کې د ویښ ښامار کیسه،... کله چې به مې زړو سترګو ته خوب راغی، نو په پېغور به مې ورته ویل: ځه! زه مې د لور په خوبونو کې ډوب یم.

خوب مې لیده جرالډینې، خوب... . ستا د سبا خوبونه، ستا د نن ورځې خوبونه، د صحنې پر سر مې یوه نجلۍ لیدله، په آسمان کې مې یوه پرښته لیدله چې نڅل یې او نندارچیانو ویل: هغه نجلۍ ګورئ! دا د هماغه زاړه سړي لور ده... .

نوم یې پېژنې؟ چارلي! هو، زه چارلي یم. زه یو زوړ سړی یم. نن ستا وار دی. وناڅه! زه په هغه ټوټې، ټوټې او شکېدلي پتلون کې نڅېدم او ته د شهزیو په ورېښمینو جامو کې ناڅې. دا نڅاوې او تر هغو زیات د نندارچیانو د لاسونو پرکا به تاکله اسمانونو ته یوسي. ځه! هلته لاړه شه! خو کله ځمکې ته هم راځه او د خلکو د ژوند ننداره کوه!

د تیارو کوخو د هغو ډمو ژوند وګوره چې په وچ نس او وچو لینګیو ناڅي.

زه د هغوی په ډلې کې وم. په هغو شپو کې، ستا د ماشومتوب په افسانوي شپو کې چې ته زما په آللو ویده کېدې او زه بیا هم ویښ پاتې کېدم، ستا مخ او څېرې ته مې کتل او د زړه درزهار مې دې شمېره. له ځانه مې پوښتل: چارلي، آیا دا کوچنۍ نجلۍ به تا وپېژني؟

ته ما نه پېژنې، جرالډینې. هغه پخوانۍ شپې، هو... تاته مې کیسې کولې، خو هېڅکله مې تاته خپله کیسه ونه کړه. دا کیسه په اوربدو ارزي ... د هغه وړې انسان کیسه چې د لندن په ډېرو ټیټو او سپکو کوخو کې به یې سندرې ویلې، نڅېده به او خیرات به یې ټولاوه. دا زما کیسه ده.

ما د لوړې مزه څکلې ده. ما د بې کورۍ درد ګاللی او ترهغې زیات ما د هغه انسان رنځ احساس کړی چې له غروره یې سمندر په زړه کې څېې وهلې، خو د لاروي د خیرات یوې سکې د هغه غرور په اوبو لاهو کاوه.

له دې ټولو سره سره زه بیاهم ژوندی یم او له مرګه مخکې په ژوندیو پسې باید څه ونه ویل شي. زما کیسه ستا نه پکار ېږي. ستا خبرې به وکړو. ستا په نوم پسې زما نوم راځي، چاپلین. په همدې نامه مې د ځمکې پر مخ له څلوېښتو کلونو څخه زیات خلک وخندول او هرڅومره چې هغوی وخندل ترهغوی ما پخپله ډېر وژړل!

جرالډینې، په کومې نړۍ کې چې ته اوسېږي، هلته یوازې نڅا او موسیقي نه ده.

د نیمې شپې پر مهال چې د تیاتر له پرتمین سالون څخه راوځې، هغه شتمن له یوې مخې هېر کړه چې لاسونه درته پرکوي او ستایي دې. د هغه ټکسي چلوونکي د حال پوښتنه وکړه چې تاکور ته رسوي. د هغه د مېرمنې پوښتنه وکړه. که مېرمنه یې امیدواره وي او د راتلونکي ماشوم د جامو پیسې نه لرې، د پیسو چیک را وباسه او په پټه یې د هغې د مېړه په جیب کې کېږده. ما په پاریس کې خپل د بانک استازي ته سپارښتنه کړې چې ستا دا راز لګښتونه په پټو سترګو ومني، خو د نورو لګښتونو اړتیا باید بیان کړې.

کله کله په سرویس یا میترو کې په ښار کې وګرځه. خلکو ته وګوره او لږ ترلږه د ورځې یو ځلې ځانته ووایه چې: "زه هم د هغوی له ډلې څخه یوه یم." ګرانې لورې، ته د هغوی له ډلې

څخه یوه بې، نه له هغو څخه زیاته. مخکې تر دې چې هنر چاته د الوتلو وزرې ورکړي، زیاتره تړې غبرګې پښې هم اخلي.

که کله هغه ځای ته ورسېدې چې یوه شپېه د خپلې نځا له نندارچیانو څخه ځان پورته وګڼې، هماغه مهال صحنه پرېږده اوځان ژر پاریس ته ورسوه. ماته هغه ځای ښه معلوم دی. هغه ځای د پېړیو پېړیو د مخه د کولیانو پسرلنۍ ځانګو وه. هلته به د ځان په څېر نځاګرې وګورې چې له تا څخه ښکلې دي، چالاکه دي او له تانه ډېرې مغروره دي. هلته د "شانزلیزه" ړندوونکې شغلې نشته.

د کولي نځاګرو شغلې یوازې د سپوږمۍ رڼا ده. ښه ورته وګوره ایا هغه تر تا ښې نه ناڅي؟

ګرانې لورې، اعتراف وکړه. تل داسې یو څوک شته چې تر تا غوره ناڅي. تل داسې څوک شته چې تر تا ښکلې وي.

په دې پوهه شه د چارلي په کورنۍ کې هېڅکله څوک داسې بې ادبه نه و چې کوم بېوزلي ته ناوړه خبره وکړي.

ښایي زه ومرم او ته ژوندۍ واوسې. زما هیله داده چې هېڅکله بې وزله ژوند ونه کړې. له دې لیک سره مل یوسپین چک درلېږم. هرڅومره پیسې چې غواړې پکې وېې لیکه او وایې اخله. خو هرکله چې دوه فرانکه لګوې، ځانته ووایه چې دویم فرانک زما برخه نه ده. هغه د یو نومورکي برخه ده چې نن شپه ورته اړتیا لري.

د پیسو او شتو په اړه له دې امله درسره خبرې کوم چې زه د هغې بدوالی ښه پېژنم. ما ډېره موده په سرکس کې تېره کړې. تل د هغه چا په اړه اندېښمن وم چې په یو نري پړي تلل، خو، لورې، دا حقیقت تاته وایم چې د نري پړي په پرتله خلک د ځمکې پر مخ زیات لویږي.

ښایي چې کله د نړۍ ډېر ښکلی الماس تا وغولوي. هغه شپه به دا الماس تا ته د سرکس د پړي په څېر وي او تا به هرو مرو وغورځوي.

په زړو اوګانو زړه مه تړه، ځکه د دې نړۍ تر ټولو ستر الماس لمر دی. له نېکه مرغه دا الماس د هرچا پر غاړه ځلیږي... .

خو که کومه ورځ دې د یوچا د څېرې په لمر زړه بایلود، پاکه او له هغه سره یو زړه اوسه. مور ته مې دې ویلي چې په دې اړه درته لیک ولیکي. هغه مینه ترما ښه پېژني. هغه د یو زړه توب د پېژندنې لپاره ترما غوره ده. پوهېږم چې ستا کار ډېر ستونزمن دی.

پر ستیژ باندې له نریو وریښمینو جامو څخه پرته بل څه ستا بدن نه پټوي. د هنر لپاره انسان د ستیژ سرته لوڅ لغړ راتلای شي، خو بېرته باید له مخکې څخه هم پاک او سوچه راکښته شي. په دې نړۍ کې داسې هېڅ غوره شی نشته چې یوه نجلۍ دې د هغه لپاره خپل یو نوک هم چاته ښکاره کړي.

لوڅوالی زمونږ د زمانې ناروغتیا ده. زه زوړ سړی یم، ښایي خبرې مې خندنې اوسي، خو زما په ګومان ستا لوڅ بدن باید د هغه چا برخه وي چې تاته یې لوڅ روح ګران دی. بده نه ده، که په دې اړه ستا فکر لس کاله د مخه وي، د ستر (حجاب) له مهاله مه ډارېږه! دا لس کاله تا نشي زړولای!!!"... .

د متن لنډیز:

چارلي چاپلین د نړۍ د سینما تکړه لوبغاړی و. هغه په خپل تمثیل بې شمېره خلک خندولي او ژړولي دي. نوموړي په ټولنې کې شته ناخوالې ډېرې ښې انځور کړي او په ډېره وړتیا یې نندارې ته وړاندې کړي دي.

لور ته د چارلي چاپلین په لیک کې د هغه مفکوره ډېره ښه غبرګه شوې. انساني جوهر یې درک کړی او هغه یې خپلې لور ته پوره څرګند کړی دی. چارلي انساني درېځ ته په ارزښت د هغه په ساتنې ډېر ټینګار کړی دی. لور ته د چارلي چاپلین په لیک کې په حقیقت کې ټولې نړۍ ته د چارلي پیغام نغښتی دی. هغه په ډېر جرات له هغو کړنو پرده پورته کړې چې سرته رسول یې بشر ته په ټولیز ډول د شرم او رسوایۍ خبره ده.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې پورته لیک له ځانه سره ولولي. د لیک له متن څخه دې اصلي پیغامونه راوباسي، ودې لیکي او د هرې ډلې استازی دې هغه نورو ته وړاندې کړي. ټول زده کوونکي کولای شي په موضوع آزادې خبرې اترې وکړي او خپل نظرونه بیان کړي.

۲ـ پنځه تنه زده کوونکي دې د ټولګي په وړاندې راشي او هر یو دې په خپل وار پورته لیک په خپله ژبه ووایي. نور زده کوونکي دې غوږ ورته ونیسي.

۳ـ ټول زده کوونکي دې د پورته لیک د متن له مخې د چارلي چاپلین د شخصیت په اړه فکر وکړي او بیا دې څو تنه هغه د نورو په استازیتوب په وار سره بیان کړي.

٤ـ چارلي چاپلین په سینما کې کمیډي او تراژیدي صحنې لوبولې. زده کوونکي دې فکر وکړي چې کمیډي او تراژیدي څه ته وایي او آیا موخه یې یوازې د خلکو خندول او ژړول دي او که بل څه؟ په دې اړه دې څو تنه زده کوونکي خپل نظرونه له ټبلګو سره نورو ته وړاندې کړي.

۵ـ د زده کوونکو له ډلې څخه دې څلور تنه (کېدای شي تر څلورو زیات وي) د ټولګي په وړاندې په عملي توګه یوه، یوه کمیډي او تراژیدي نندارە نورو ته وړاندې کړي. نور زده کوونکي دې د هغو اصلي پیغام په ګوته او له خپل نظر سره دې وړاندې کړي.

کورنۍ دنده

هر زده کوونکی دې د نورو له مرستې پرته یوه لنډه کمیډي یا تراژیدي ټوټه ولیکي. د خپلې ټولنې یا ولس موجود حالت دې پکې تمثیل کړي او په بله ورځ دې نورو ټولګیوالو ته واوروي.

نشه يي توکي (هيروين)

د زلميتوب دوره په رواني لحاظ ډېره حساسه دوره ده. که يو خوک په دې دوره کې بې لارې شو، نو پايله به يې د ډاډ ور نه وي. په دې دوره کې ځوانان ډېر زيات تر تقليد او د بل د پېښو تر اغېز لاندې راځي. که په دې پېر کې هغوی ته پوره پام ونشي، ښايي په غير شعوري توګه په ډېرو بدو لارو روان او تر څو چې ورته د لويانو پام کېږي، کېدای شي خپل ځان او ټولنه له يو لړ ستونزو سره مخامخ کړي. د نشه يي توکو کارونه او پر هغې باندې روږدي کېدل هم زياتره له همدې مهاله پيل کېږي.

- تاسو به په خپل ګاونډ کې په نشې کوم روږدی سړی ليدلی وي، د هغه ژوند درته څنګه معلوميږي؟

د نشه يي توکو د کارونې پر بنسټ په ټولنې کې رنګارنګ اخلاقي او جنايي جرمونه رامنځ ته کېږي. په نشه يي توکو روږدي کېدل نه يوازې د سړي شتمني له منځه وړي، بلکې ټوله کورنۍ او آن ټولنه له خطر سره مخامخ کوي. دا توکي زياتره په کورنيو کې د ښځې او ميړه د جلا کېدو او د کورنۍ د ټوټه کيدو لامل کېږي. پر نشه يي توکو او الکولو روږدي کېدل د سړي جسمي، ذهني او اخلاقي روغتيا له منځه وړي او سړی په يو بيکاره او لټ موجود بدلوي. هغه نه يوازې دا چې د مسوولیت احساس نه کوي، بلکې د خپلې کورنۍ حيثيت هم له ګوابښ سره مخامخ کوي. په ټولنه کې د يو شمېر شرايطو د چمتو کېدو له امله انسان د يو شمېر نشه يي توکو په کارولو اخته کېږي چې څرګند جرم ګڼل کېږي. د دې توکو د کارونې مخه بايد ونيول شي. پر نشه يي توکو او الکولو باندې د يوه غړي روږدي کېدل کولای شي په مستقيم ډول د ځوانانو او کوچنيانو په چال چلند اغېز وکړي او له نشه يي توکو سره د هغوی د مينې لامل شي. که د روږدي کيدا لامل يې نشي، خو بيا هم د کورنۍ پر اخلاقي وضعې باندې ناوړه اغېز کوي. روږدې مور يا پلار يوازې د خپلې نشې په سوچ کې وي او د خپلو اولادونو په نسبت د مسوولیت احساس نه کوي.

هيروين يو ډېر قوي او مرګوني نشه يي توکي دي. د مورفينو پنځه برابره مسمومونکی زور لري او ډېر ژر پرې سړی روږدی کېږي. له اپينو څخه لاس ته راځي. په ۱۸۷٤ م کال کې يو انګليسي پوه کشف کړ. په ۱۸۹۰م. کال کې يو شمېر جرمني پوهانو پرې نوې څېړنې وکړې او دا توکی يې پر نري رنځ او تنفسي ناروغيو اخته کسانو او همدارنګه پر مورفينو روږدو کسانو ته تجويز کړ. په ۱۹۹۰م. کال کې عملاً پر مورفينو باندې د روږدو کسانو لپاره وکارول شو. دا يو ډېر قوي نشه يي توکی دی.

لکه د مخه چې مو وويل د مورفينو پنځه برابره مسمومونکی دی، نو د يو روغتيايي توکي په توګه وپېژندل شو؛ ځکه کله چې به پر مورفينو باندې روږدو کسانوته ورکول کېده، د مورفينو اغېز به يې ډېر ژر ليرې کاوه، خو وروسته د ډاکټرانو پام دې ټکي ته واوښت چې دا توکي تر نورو توکو څو څو واړې خطرناک او مرګوني دي. له مورفينو څخه يې د روږدي کېدو ځواک زيات دی؛ ځکه ٦۰ ميلي ګرامه ورځنی لګښت يې سړی په دوو اوونيو کې

په بشپړ ډول روږدی کوي. په روږدي سړي کې له ۸ څخه تر ۱۲ ساعتونو وروسته بېرته د هغې کارونې ته زیاته لېوالتیا پیدا کېږي. له هیروینو څخه د لومړي ځل لپاره په ۱۸۹۸ م کال کې د سپین رنګه پوډرو په توګه کار واخیستل شو او ورو، ورو ورسره د اخیستونکو جسمي او رواني تړاو پیدا شو. د دې توکي په نه تر لاسه کېدو روږدي شخص ته کانګې، د ځان خوږ، سربدالي، د بدن د دفاعي سیستم کمزورتیا، خپګان، مړاویتوب او غلی والی، د کمزورۍ احساس، سخته لړزه، د اوښکو او پوزې بهېدل، جنسي کمزوري او د حافظې کمزوري، د سترپا او ستومانۍ احساس او نس ناستی پیدا کېږي. که پر هیروینو باندې روږدي شخص ته تر ۳۶ ساعتونو پورې هیروین ورنه کړای شي، لاس او پښې یې سختې رپېږي، خوب نه ورځي او له ارادې پرته کوکارې وهي. سترپا او بېحالي پرې غلبه مومي او آن تر دې چې له ځایه سر نشي پورته کولای. که داکار لږ دوام ومومي، نو د مرګ خطر یې شته دی.

د شمېرنو له مخې د نړۍ د اپینو زیاته برخه په افغانستان کې تولیدیږي. له همدې امله د روږدو کسانو شمېر هم په افغانستان کې زیات او له یوې ورځې نه بلې ته لاپسې ډېریږي. د شمېرنو له مخې پر هیروینو باندې زیاتره روږدي اشخاص ځوانان دي چې له ۱۸ – ۳۰ کلونو پورې عمر لري. پر نشه یي توکو باندې د اخته کسانو د مړینې شمېر په هغو ځایونو کې ډېر زیات دی چې هلته د کوکنارو کرکیله کېږي او اپین تولیدېږي.

نن دې مرګونو توکو ښوونځیو او د ځوانانو مرکزونو ته لاره پیدا کړې او زمونږ د زړه ټوټې ماشومان او تنکي ځوانان پرې اخته کېږي. پدې برخه کې د میندو، پلرونو او ښوونکو دنده ډېره مهمه ده. هغوی باید پرې نه ږدي چې د زړونو ټوټې او د سترګو کسې یې د دې چټلو توکو په کارونې اخته شي. باید د هغوی له مرګوني او خطرناکو پایلو څخه یې خبر کړي. د اسلام د سپېڅلي دین احکام، ټولنیز او اقتصادي او د طبابت له مخې د هغوی بدني او روحي زیانونه ورته بیان کړي. د هغو خلکو حالت دې ورته په خپلو سترګو وروښیي چې عملا یې ټولنیز، اقتصادي او روغتیایي زیانونه لیدلي دي او د کورنۍ او ټولنې د شرم لامل او

د اوږو بار يې ګرځېدلي دي. په همدې توګه ګران زده کوونکي دې د خپلې ټولنې او کورنۍ غړي، خپلوان، ملګري او انډيوالان د دې توکو له روغتيايي، اقتصادي او ټولنيزو زيانونو او په تېره بيا د اسلام د سپېڅلي دين له مخې د نشه يي توکو د راکړې ورکړې، کارونې او پېر او پلور له ناروا والي څخه خبر کړي. د احساس لرونکو ځوانانو په توګه دې هغه پيغامونه د تبليغ، خبرو اترو، ليکنو او نورو له لارې د خپلو هېوادوالو غوږونو ته وروړسوي چې د سګرټو، نسوارو، چلم، اپين، هيروين، مورفين او نورو نشه يي توکو په اړه يې په ښوونځي کې زده کړي دي.

د متن لنډيز:

هغه څوک چې نشه يي توکي کاروي او له هغې پرته ژوند نشي کولای، د روږدي يا معتاد په نامه يادېږي. له بده مرغه په افغانستان کې د معتادينو شمېر ورځ په ورځ زياتېږي. زياتره دا هغه ځوانان دي چې عمرونه يې له ۱۸ څخه تر ۳۵ کلونو پورې دي. خلک هغوی د هيروييني يا پوډري په نامه يادوي. پوډريان له ټولنې څخه وتلي خلک دي. خلک ورځخه کرکه کوي او د يو مجرم سړي په سترګه ورته ګوري. هغوی د خپل ځان دښمنان او د ټولنې د اوږو بار دي. په حقيقت کې روږدي کسان هغه څوک دي چې رواني ستونزې لري؛ د نشه يي توکو له زيانونو څخه خبر نه دي؛ له ناسمو خلکو سره ناسته ولاړه لري؛ ټولنيز او اقتصادي محروميت لري؛ د کورنيو ستونزو له کړاو سره لاس او ګرېوان وي؛ مينډې او پلرونه يې په همېشني تاوتريخوالي کې ژوند کوي او په غير ارادي توګه د نشه يي توکو په دام کې نښتي وي. د ټولنې د ټولو افرادو، دولتي او نا دولتي موسسو ګډ مسؤوليت دی، يو له بل سره په ګډه له روږدو کسانو سره مرسته وکړي چې له دې مرګوني رنځ څخه ځانونه راوباسي. همدا شان هڅه وکړي په هېواد کې د کوکنارو د کرکېلې مخه ونيسي چې د دې مرګونو توکو زيږوونکې ده. ځوانانو او وزګارو خلکو ته د کار لازم فرصتونه چمتو کړي؛ په ټولنې کې پر نشه يي توکو د روږدو کسانو لپاره د درملنې لارې چارې برابرې کړي چې د تل لپاره له دغه رنځ څخه خپله ټولنه وژغوري.

فعالیتونه

۱ـ د زده کوونکو له ډلې څخه دې څو تنه په وار پر ببلا ببلو نشو باندې د اخته کسانو ژوند او حرکتونه تمثیل کړي.

۲ـ په ټولنې کې پر نشو باندې د اخته کسانو شخصیت او د هغوی ټولنیز دریځ څنګه وي؟ څو تنه دې په خپله خوښه د نورو په وړاندې د هغې په اړه خبرې وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې په ټولګي کې یوه غونډه جوړه کړي. د غونډې مشر، د مشر مرستیال، منشي او ویاند دې د رایو له مخې وټاکي. پنځه تنه ویناوال دې د ببلابببلو نشه یي توکو په اړه خبرې وکړي. د غونډې په پای کې د نشه یي توکو د کر کیلې، تجارت، لږد او پر هغې باندې د روږدي کېدا په اړه دې یو پرېکړه لیک غونډې ته وړاندې کړي. کېدای شي د زده کوونکو له ډلې څخه یو تن د غونډې بهیر وارزوي او رغنده وړاندیزونه وکړي.

٤ـ که ستاسو په چم اوګاونډ کې پر نشې کوم اخته سړی اوسیږي، تاسو له هغه سره څنګه چلند کوئ او خپلو ملګرو او کلیوالو ته له هغه سره د چلند په اړه څه لارښوونه کوئ؟ درې تنه زده کوونکي دې د نورو ټولګیوالو نظرونه واوري او هغه دې توحید او نورو ته دې وړاندې کړي.

۵ـ پر نشې روږدی یا معتاد چاته ویل کېږي؟ پر نشې باندې د روږدي کېدو لاملونه کوم دي؟ زمور هېواد څومره له دې ستونزې سره لاس او ګرېوان دی؟ د زده کوونکو درې ډلې دې پر دې موضوعاتو بحث وکړي او خپل نظرونه دې ټول ټولګي ته وړاندې کړي.

د بریالیتوب شرط د پیاوړې ارادې لرل دي. تصمیم د بري لومړی شرط دی.

((د ورځې یوه خبره))

زده کوونکي دې د کوکنارو د کرکيلې د مخنيوي او بزګرانو ته د قناعت ورکولو په اړه خپل نظر په يوې مقالې کې وليکي او په بله ورځ دې نورو ټولګيوالو ته واوروي.

لاندې شعر ولولئ او خوند ترې واخلئ:

سيم و زر په ملک کې نه لرم نادار يم په دولت د زړه تر حده دنيا دار يم
وظيفه د حق له دره رارسيږي کله سپي غوندې طامع د بل د يار يم
د مخ آب مې په سوال سره توی نشو پوشېده په صدف در غوندې آبدار يم
قناعت له نا اهلانو بې پروا کړم په دې ګنج سره سرخروی لکه انار يم
دار مدار د هېڅ ظالم کولای نشم ځکه تل د هر خودبين د سترګو خار يم
تر همای بلند نظر يم که باور کړې کرګس نه يم چې جيفې ته هوادار يم
نه مګس يم چې پر غوړه کاسه مښلم نه دعوت وته د چا په انتظار يم
نه پرځان باندې منت د هر نامرد بردم نه يم خر چې د ګازر په جامو بار يم
مملکت د نوميدی مې رب نصيب کړ په معنا کې په راحت تر شهريار يم
د اغيار په صورت اور يم چې لګيږم لکه ګل تر و تازه په لاس د يار يم
بنده ګي د بل صاحب راڅخه نشي خاص بنده زه پير محمد د کردګار يم

پير محمد کاکړ

د نورو په عيبونو سترګې پټې کړئ، پر ځای يې خپلو عيبونو ته پام وکړئ. هغه فرصت چې د نورو د عيبونو په سپړلو کې تېروئ، په هغې کې خپل عيبونه اصلاح کړئ.

درواغجنه ونه

هره انساني ټولنه د اخلاقو يوه ټولگه لري. دا اخلاق د هغې ټولنې بنسټيز ارزښتونه جوړوي؛ د ټولنې د غړو په ورځنيو فعاليتونو کې راڅرگندېږي او بشري بنسټ پياوړی کوي. اخلاق دوه اړخه لري: نېک او بد. نېک اخلاق په هر ځای او هره ټولنه کې منلي وي. بد اخلاق د هيڅا نه خوښيږي او کرکه تړي کوي. د ټولنيزو فرهنگونو له مخې کېدای شي په يوه ټولنه کې يو کار د منفي اخلاقو په ليکه کې وشمېرل شي، خو بيا همداکار په نورو فرهنگونو کې د هغې ټولنې د معيارونو له مخې ناوړه نه بريښي. له دې سره سره داسې اخلاق شته چې په ټولو ټولنو او فرهنگونو کې ورته په يوه سترگه کتل کېږي. رښتينولي، صداقت، بښنه، ميړانه او دې ته ورته نور د غوره اخلاقو داسې بېلگې دي چې هر شخص، هرې ټولنې او هر فرهنگ ته منلي دي. له بلې خوا دروغ، منافقت، په وعده نه وفا، غلا، غيبت او نور داسې کړنې دي چې د نړۍ په ټولو ولسونوکې ناوړه بلل کېږي. دلته د خيانت او دروغو د زيان په اړه د "کليله او دمنه" له کتاب څخه يوه کيسه راوړل کېږي. وايي ترهغه چې بدي شته، نيکې پاتې کېږي او تر هغه چې تورتم وي، رڼا خپل رنگ له لاسه نه ورکوي.

تاسو پوهېږئ چې د دروغو يا منافقت پايله څه شی ده؟

د اوړي ګرمي وه. کريم او جمال په يوې دښتې کې روان وو. چېرته کلی، کور او ودانی نه ليدل کېده. کريم تر جمال لږ څه ډنګر او ساده و. هغه مخکې او جمال ورپسې روان و. کريم شاته وکتل، ډېره لار يې وهلې وه. د دښتې په شګو کې يې د خپلو پښو پلونه وليدل چې د ميږيانو د لارې په څېر يې يوه نرۍ لاره جوړه کړې وه. کلو او باندې ته لږه لار پاتې وه. څو دقيقې وروسته هلته رسېدل. ښار کلو ته نژدې پروت و. کريم ودرېد او جمال ته يې وويل: "لږه لار پاتې ده. کلو ته چې ورسېدو، لږه دمه به وکړو، بيا به خپلو کورونو ته لاړ شو. د سخت باد او توپان له امله مو اوښان ورک شول. نه پوهيږو اوس به چېرته وي. ژوندي به وي که کوم ځناور به خوړلي وي؟" جمال چې له سترپا يې سا تنګه، تنګه کېده، وويل: "زمونږ ټوله شتمني هماغه اوښان وو، نور څه نه لرو. نه پوهيږم څه وکړو. کاشکې پيدا کړی مو وای."

کريم وويل: "چېرته دې لټول؟ ته څه پوهيږې چې هغه چېرته تللي دي؟" جمال په نهيلۍ وويل: "نه پوهيږم، خو زړه مې په اوښانو پسې سوځي."

لږ وروسته کلي ته ورسېدل. هلته يې يوه چينه وليده. د چينې د پاسه يوه لويه ونه ولاړه وه. ځانګې او ښاخونه يې هرې خواته غځيدلي وو. يخ سوری و. تر ونې لاندې يخه چينه وه. چينې ته لاړل، د دښتې تودوخې ډېر تږي کړي وو. لومړی يې مخ او لاسونه پرېمنځل بيا يې اوبه وڅښلې. کريم وويل: "خدايه، د اوبو په څېر ستر نعمت نشته!" جمال په ټوکو ورته وويل: "يو ورک شوی اوښ هم نه؟"

کريم په تريو تندي ورته وويل: "آه، د زړه پر ټپ مې مالګه مه دوړوه!"

کريم او جمال دواړه ډېر سترې شوي وو. خوب ورته ورغی. ويده شول. څو ساعته تېر شول. کريم سترګې وغړولې. ميده ميده باران ورېده. زړه يې نه کېده چې پاڅېږي، خو بايد خپلو کورونو ته يې ځانونه رسولي وای. ودرېد، ملا يې تاوه راتاوه کړه، سترپا يې وايسته. مخامخ يې سترګې په يوې کڅوړې ولګېدې. ورغی او پورته يې کړه. کڅوړه درنه وه. ويې څنډله، د سکو ترنګار يې واورېد. کڅوړه يې بېرته کړه. "او خدايه، سره زر!" باور يې نه کېده.

کڅوړه له سرو زرو ډکه وه. د اوښانو غم يې له يادە ووت. په دې سرو زرو سلګونه اوښان کښدل. جمال ته ورغی او غږ يې ورته وکړ: "جماله، جماله، پاڅېره!" جمال په ډډه واوښت، سترګې يې پرانيستې. کريم ته يې وکتل. ښېرته يې سترګې پټې کړې. کريم بيا وخوځولو او ورته يې وويل: "پاڅېره! وګوره چې څه شی مې موندلی، پاڅېره!"

جمال سترګې وغړولې. د کريم په لاس کې يې کڅوړه وليده. کريم کڅوړه وخوځوله. د سکو ترنګار بيا پورته شو. جمال ټوپ کړ اوکڅوړې ته يې لاس کړ. خوب يې نه ليده، په ړښتيا د سرو زرو کڅوړه وه. ويې پوښتل: "دا کڅوړه دې له کومه کړه؟ هغه چېرته وه؟"

د کريم خوله له خندا ډکه وه. ويې ويل: "تر هغې ډېرې لاندې. لومړی مې وانګېرل چې چا به ايښې وي، هاخوا دې خوا مې وکتل، هېڅوک مې ونه ليده. فکر مې وکړ چې خدای ﷻ د اوښانو بدله راکړې ده."

جمال ته ځمکې ځای نه ورکاوه. ناکرار و. ويې ويل: "ته ړښتيا وايې؟ اوس نو دا زموږه کڅوړه ده؟ ښه به دا وي چې په اړه يې سوچ وکړو!"

کريم ډېر ساده سړی او په ملګرتوب کې وفادار و. ځواب يې ورکړ: "سوچ ته اړتيا نشته. اوس يې په خپل منځ کې ويشو. نيمې يې ستا او نيمې يې زما."

جمال خپل ملګری ښه پېژانده او د هغه ساده ګي ورته ښه معلومه وه. فکر يې وکړ او ويې ويل: "ما ته يو چل راغی. که ټوله کڅوړه کور ته يوسو، ښايي خلک راباندې پوه شي او د غلا ګومان راباندې وکړي. اوس به لږې تړې واخلو او نورې به تردې ونې لاندې ښخې کړو. هر کله چې مو ورته اړتيا پيدا کوله، راځو به او لږې، لږې په تړې اخلو."

کريم ورسره ومنله. لږې سکې يې واخيستې او نوره کڅوړه يې تر هماغې غټې ونې لاندې په يو ځای کې ښخه کړه. ډېرې يې ورباندې کيښودې. د اوښانو د ورکېدو غم يې له يادە ووت. خوشحال، خوشحال کورونو ته رهي شول.

څو اونۍ تېرې شوې. جمال خپلې پيسې خلاصې کړې. نورو پيسو ته يې اړتيا پيدا کړه. د خپلې نقشې د پلي کېدو سوچ يې وکړ.

یوه ورځ د لمر لوېدو پر مهال له کوره ووت. هوا تياره شوې وه. چا نه ليده. يو ساعت وروسته هاغه ځای ته ورسېد. شاوخوا يې په ځير وکتل. څوک يې ونه ليد. زړه يې کېده په بيړه کڅوړه راواخلي او ولاړ شي. په منډه ونې ته لاړ، ډبرې يې پورته کړې او کڅوړه يې راواخيسته. د کڅوړې پر ځای يې خاورې واچولې او ډبرې يې پرې بېرته هماغسې کېښودې. کڅوړه يې تر ملا وترله او روان شو.

څو ورځې وروسته جمال د کريم کره لاړ. کريم ته يې وويل: "پيسې مې خلاصې شوې دي. راځه چې لاړ شو او لږې سکې راوړو."

کريم هم پيسو ته اړتيا درلوده. ورسره يې ومنله. دواړه پورته شول او د چينې پر لور رهي شول. جمال ورته په لاره وويل: "غوره داده چې د مخکې په څېر د اړتيا په اندازه سکې راواخلو او نورې بېرته ښخې کړو."

کريم ومنله. چينې ته ورسېدل. د ونې خواته لاړل، ډبرې يې پورته کړې. ځمکه يې وکنله، ډبرې خاورې يې ليرې کړې، خو کڅوړه نه وه. ځمکه يې بيا وکنله او خاورې يې هاخوا دې خوا ليرې کړې، خو کڅوړه يې ونه موندله. کريم په خپګان جمال ته کتل. جمال ډېر چالاک و. ښه تمثيل يې کاوه. څو شېبې وروسته يې وويل: "له ما او تا پرته د کڅوړې ځای بل چاته معلوم نه و. تا زما له باور څخه ناوړه ګټه اخيستې او کڅوړه دې له دې ځايه پټه کړې ده."

کريم هېڅ نه پوهېده. نهيلی و. په ډېر صداقت يې وويل: "ما دا کار نه دی کړی. باور وکړه، ما له تا سره هېڅکله خيانت نه دی کړی. کېدای شي هغه ورځ چا ليدلي واوسو چې دا کڅوړه مودلته ښخوله."

جمال حق په جانبه څېره نيولې وه، ويې ويل: "باور مې نه راځي. هغه ورځ تا هرې خواته ښه وکتل. هېڅوک هم نه و. اوس چې دې پيسې پټې کړي، غواړې ګناه د بل چا پر غاړه واچوې! زه ستا له لاسه قاضي ته ځم او شکايت کوم."

کریم او جمال دواړه تش لاسونه کورونو ته راغلل. کریم ډېر ناکراره و، خو د پیسو لپاره نه، بلکې د دې لپاره چې جمال یې په خبره باور نه کاوه. کریم ډېره هڅه وکړه چې جمال راضي کړي، خو نتیجه یې ورنه کړه. جمال د ښار قاضي ته لاړ او ټوله کیسه یې ورته وکړه.

قاضي پوه سړی و. ډېره تجربه یې لرله. د جمال خبرې یې اورېدې، خو کریم ته یې هم کتل. جمال ته یې مخ واړاوه او ویې پوښتل: "ډېر ښه! کڅوړه په خپل ځای نه وه. ته فکر کوې چې ملګري دې پټه کړې ده؟ آیا کوم شاهد هم لرې او که نه؟ "

جمال وویل: "هو، قاضي صاحبه، هغه ونه زمونږ شاهده ده چې کڅوړه مو ورلاندې ښخه کړې وه."

جمال په خپله هم نه پوهید چې ولې یې داسې وویل. قاضي وموسکېد او ویې ویل: "ونه خو خبرې نشي کولای؟ تر اوسه مې د خبرې کوونکې ونې په اړه څه نه دي اورېدلي. سبا ټول هلته ځو او له ونې څخه به پوښتنه وکړم. اوس کورونو ته لاړ شئ."

هغه شپه جمال هېڅ خوب یو نه وړ. عجبه خبره یې کړې وه. آیا ونه هم خبرې کولای شي؟ سترګې یې د کوټې په چت کې ښخې کړې وې او په سوچ کې ډوب شوی و. له ځانه سره یې وویل: "سهار ته څو ساعته پاتې دي. باید یوه چاره وسنجوم. څه وکړم، ونه خو دروغ نشي ویلای. ولې مې دا دروغ وویل؟"

همداسې یې له ځان سره خبرې کولې. ناڅاپه یې یوې خبرې ته پام واوښت. له ځایه پورته شو او په منډه د خپل تره کور ته ورغی. تره یې ویده و، له خوبه یې ویښ کړ او ویې ویل: "کاکا، کاکا، ویده یې؟ ویښ شه!"

تره یې په وارخطایۍ وپوښتل: "څه چل دی؟ ولې په دې نیمه شپه کې راغلی یې؟"

جمال ورته وویل: "کاکاجانه، غواړم یو راز درته ووایم."

تره یې د راز د خبرې په اورېدو پورته شو او کښېناست. فکر یې وکړ کومه مهمه خبره ده. اندېښمن شوی و، ویې پوښتل: "څه چل دی؟ څه پېښ شوي؟"

وراره یې ټوله کیسه ورته وکړه. تره یې د جمال د خبرو له اورېدو وروسته وویل: "ښه

نو اوس به ستا د دې ناوړه کار په وړاندې څه وکړم؟ لومړی دې غلا وکړه او بیا دې دروغ وویل!"

جمال د خپل تره خواته نژدې شو او په زارۍ یې پیل وکړ، ورته ویې ویل: "ما داسې فکر کړی چې ته راسره هغې ونې ته لاړ شې. ونه ډېره غټه ده. لویې څانګې او ښاخونه لري. په ډډ کې یې لوی غار دی. ته راسره لاړ شه او د ونې په هغه غار کې پټ شه. سبا چې قاضي راغی او له ونې څخه د غل په اړه پوښتنه وکړي، نو ته به ورته د کریم نوم واخلې."

تره یې لومړی نه منله، خو د جمال له عذر او زارۍ وروسته د شپې په تیاره کې هغه چینې ته لاړل. تره یې د ونې په ډډ کې پټ شو.

سهار کریم او قاضي هم چینې ته ورسېدل. جمال ډېر ترهیدلی و، خو ډېر ژر یې خپله ترهه او ډار پټ کړ. جمال قاضي ته هرکلی ووایه. قاضي ترې وپوښتل: "هغه ونه کومه ده چې شاهدي ووایي؟"

جمال وویل: "قاضي صاحب، هغه ونه دغه ده."

قاضي ونې ته نژدې شو او ویې ویل: "ای غټې ونې، آیا ویلای شې ووایې چې د سرو زرو کڅوړه چا پټه کړې؟"

یوه شېبه وروسته له ونې څخه یو عجیب غږ راووت: "هوکې، قاضي صاحب، غل همدلته دی او هغه کریم دی!" کریم ډېر ډارېدلی و. قاضي ته په منډه ورغی او ویې ویل: "په خدای سوګند خورم، دا ونه دروغ وایي. ما دا کار نه دی کړی!" قاضي په موسکا ورته وویل: "پوهیږم. زاري مه کوه. لاړ شه او لږ خس راټول کړه."

کریم نه پوهېد چې قاضي څه غواړي. لاړ، لرګي یې راټول کړل او راغی. قاضي لرګي د ونې شاوخواته کېښودل او اور یې ورته کړ. له لرګو څخه لوګي پورته شول او د ونې شاوخوا یې ونیوله. د جمال بدن په ربړدا شو. د خپل تره په فکر کې شو. څو شېبې وروسته د جمال د تره کومی لوګو تریخ کړ. سترګې یې له اوښکو ډکې وې. په ټوخ، ټوخ د ونې له ډډ څخه

راووت او ولوېد. جمال له شرمه خړ اوښتی و. تره ته يې ورمنډه کړه.

قاضي وويل: "د خيانت او دروغو سزا بې آبي ده. تا په خپل کار هم خپله آبرو واخيسته او هم د خپل تره! اوس دې تره په شاکړه او په موږ پسې راځه!"

جمال ښه پوهېده چې ځای يې زندان دی. ډېر پښېمانه و، خو کومه چاره يې نه لرله.

د متن لنډيز:

په دې کيسه کې ټول پيغام په خيانت او دروغو څرخي. خيانت او دروغ د انسان حيثيت او وقار له منځه وړي. د خپلې کورنۍ او ولس په منځ کې يې سپکوي. انساني ارزښت له لاسه ورکوي. سبا په ټولنه کې ځای نه لري. څوک ورسره راشه درشه نه کوي او د شرم شپې ورځې تېروي. انسان ته نه ښايي د بدو او ناوړو اخلاقو په لرلو ځان له انساني ليکي وباسي او خپل قدر اوعزت له لاسه ورکړي.

څرګندونې

د "کليله او دمنه" د کتاب نوم ښايي هرچا اوربدلی وي. نوموړی کتاب په اصل کې د سانسکريت (پخواني هند) په ژبه ليکل شوی او وروسته د پښتو ژبې په ګډون د نړۍ په بېلابېلو ژبو ژباړل شوی دی. هندي نوم يې "کرتکا ودمنه کا" دی. کليله و دمنه د ژوند يو کتاب دی او کيسې يې د ژوند موجود حقيقتونه څرګندوي. ټولې کيسې يې روزنيزې او ډېرې خوندورې دي. پورته کيسه په لږ څه بدلون او لنډيز نوې وژباړل شوه.

فعالیتونه

۱ـ درې تنه زده کوونکي دې په ټولنه کې د انساني شخصیت په پیاوړتیا کې د نېکو اخلاقو په اړه خبرې وکړي.

۲ـ د ناوړه اخلاقو زیانونه کوم دي؟ په ټولنې کې د یو دروغجن شخص درېځ څنګه وي؟ پنځه تنه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او د پورته پوښتنو ځوابونه دې نورو ته بیان کړي. په ترڅ کې چې د زده کوونکو د دروغو په اړه کومه کیسه زده وي، نورو ته دې یې بیان کړي.

۳ـ دروغ له کومه ځایه پیلیږي، څنګه پراختیا کوي او څنګه یو انسان د هغې په اړه بې پروا کېږي؟ څو تنه زده کوونکي دې د څرګندو بېلګو په وړاندې کولو په دې اړه خبرې وکړي اوخپلې سپارښتنې دې واوروي.

٤ـ دوه مخې او دوه رنګې څه زیانونه لري؟ دوه تنه زده کوونکي دې د هغې په اړه څرګندونې وکړي.

۵ـ څه کول په کار دي چې له ځانه نیولې بیا د ټولنې تر هر غړي پورې نېک او ښه اخلاق تعمیم اوپراخه شي؟ زده کوونکي دې په دې اړه فکر وکړي او په پای کې دې هر یو خپل، خپل نظر نورو ته وړاندې کړي.

کورنۍ دنده

نېک اخلاق او د انسان د شخصیت په بشپړتیا کې د هغې پر ارزښت یوه مقاله ولیکئ.

کله چې هوس پر عقل بریالی شي، انسان کندې ته لوېږي.

(حضرت علي کرم الله وجههُ)

ارزاني خويشکی

په تېرو ټولګيو کې مو د هېواد د يو شمېر پوهانو، ليکوالو، شاعرانو او ملي مشرانو د ژوند په اړه معلومات لوستي دي. دلته غواړو د پښتو د يو بل شاعر او د روښاني غورځنګ د ليکوال د ژوند په اړه معلومات چمتو کړو. لکه څنګه چې د مخه ويل شوي، د پوهانو، ليکوالو او شاعرانو د ژوند او د هغوی د ليکنو لوستل مورِ ته د هغه مهال د اوسيدونکو د نظر څرنګوالی او حال احوال بيانوي. ښه ده چې هغه په ځير ولولو او د خپل ژوند مشال يې کړو.

ارزاني په قوم خويشکی او د برهان زوی دی. د ده د نوم او تخلص په اړه زياتې څېړنې شوې دي، خو تر اوسه د ده اصلي نوم او د زوکړې کره نېټه چا نه ده په ګوته کړې. څېړونکو يې د زېږېدو نېټه د ۹۲۹ هـ. ق (۱۵۲۳ م) شاوخوا بللې ده. ارزاني د پنجاب د قصور اوسيدونکی و. هغه د قصور له اولياوو څخه شمېرل شوی دی.

ارزاني يو عالم او فاضل سړی و. پر پښتو سربېره د عربي، فارسي او هندي ژبو عالم و. د هغه له کلياتو او د نثر له نمونو داسې بريښي چې نوموړی د اسلامي علومو، په تېره بيا د قرآن او حديثو علم تر لاسه کړی و. ارزاني د تصوف په علمي او باطني دواړو اړخونو ښه عالم او عارف سړی و. د ارزاني له کلياتو او د (بيان ګردش فلک) تر نامه لاندې له يو نظم څخه څرګندېږي چې هغه د نجوم او فلکياتو له پوهنې هم يو څه برخمن و. ارزاني وايي:

دا فلک دايم په رقص
کله سعد کله نحس
سعد نحس په خپل بخت شي
څوک دې نه کا سره بحث
د فلک ګرځېد په پېچ دی
څوک يې هست شي څوک يې هيچ دی
دا برج ستوري اندازه وي
د هرچا قدر په خپل مېچ دی
د فلک چې ګردان نوم دی
د ستارو باندې هجوم دی
د فلک په کار پوهېږي
چې يې لوستی خپل نجوم دی

د روښاني پېر يو بل ليکوال او د روښاني غورځنګ مخالف، اخون دروېزه، هم ارزاني د علم او فضل خاوند بللی دی. نوموړی د تصوف او معرفت له علومو سره آشنا و.

ارزاني خويشکی د پير روښان د خليفه ګانو په ډلې کې شامل و. پير روښان هغه د

پادشاهانو او امیرانو پر ځای عام ولس ته د معرفت او د توحید د علم د ورښوولو لپاره هند ته لېږلی و. ارزاني خپل ټول عمر په هند کې تېر کړی دی. د وروستیو لاس ته راغلو معلوماتو له مخې د "پټنه" په ښار کې د هغه قبر او مشهور زیارت دی. د قبر پر ډبرې د هغه د مړینې نېټه ۱۰۲۸ هجري لیکل شوې ده.

ارزاني خویشکی پښتون او په قصور کې اوسېد. د پیر روښان د پیرۍ اوازه دومره خوره شوې وه چې د قصور له پښتنو پرته د هندوستان مېشت پښتانه هم ترې خبر شوي وو. کله چې ارزاني خبر شو، نو پښتونخوا ته راغی او د پیر روښان مرید شو. له مریدۍ او یوې مودې تېرېدو نه وروسته ارزاني د پیر روښان تر ټولو لومړنی صوفي او پوه ملګری او د روښاني تصوف تر ټولو لوی او ستر مبلغ شو.

د ارزاني ټوله شاعري د روښاني عرفان تشریح او توضیح ده او یو تبلیغي او دعوتي رنګ لري.

ارزاني وایي:

نن کامل لره وردرومه — د خپله چارکړه سر انجامه
دی به درکړي خفي ذکر — پرې مشغول اوسه مدامه

بل ځای وایي:

نن کامل لره وردرومه — تابه زر کاندې له مسه
که د پیر په امر چار کړې — ته به بند کړې پنځه حسه

همدا راز وایي:

دغه لوی نفس به زېر کړې — د کامل پیر له اثره
د کامل په صحبت اوسه — تا به خلاص کا له اژدره
د حیات اوبه
به درکا د زنده زړه له کوثره
که دغه اوبه دې وڅښې — ته به والوزې بې پره
(نو بیا) حال به دې روزي شي — د کاملو له بصره

د توحـــيد مـــــېوه به وخوړې د دغ ونـې لـه ثمـره
تـــــر مـــقصوده بـــه ور نـــشې بې کامـل پيـــر او رهبره
چې کـــامل پير دې روزي شـي د تا چار به شـــينه بره ...
دې فـــــقير غـــــاړه اداکـــړه و هرچا يـــې ورکړه غوره
ارزاني پښـــــــتو صفـــت کـا کل لـه الله اکبـره

د روښانيانو په تصوفي او ادبي مکتب کې ارزاني د ستر احترام او درناوي خاوند و. د پير روښان په عالمانو او پوهو ملګرو کې ارزاني د روښان تر ټولو ډېر ډاډمن شخصيت و. له دې امله ارزاني د پير ورښان د فکر او فلسفې تر ټولو زيات معتبر مفسر ګڼل کېږي.

ارزاني يوعالم او فاضل سړی او تېز فهمه او فصيح شاعر و. د روښاني ادبي مکتب يوه درنه علمي او ادبي ستړه وه.

د نورو ليکنو ترڅنګ نوموړی لاندې ليکنې لري:

۱ـ پښتودېوان: څه ناڅه ٦۰۰۰ بيتونه لري. د تصوف او سلوک موضوعات پکې راغلي دي.

۲ـ مرات المحققين: دا کتاب په فارسي ژبه ليکل شوی او د پندونو په بڼه د تصوف اسرار او رموز بيانوي. دا کتاب څه ناڅه ۲۱۳ مخونه لري.

۳ـ د نثر رساله: دا يوه کوچنۍ رساله ده چې ۲۲ مخونه لري. په دې رسالې کې په لنډه توګه د معرفت ذکر شوی دی.

٤ـ ارزاني پر پښتو سربېره پر فارسي، عربي او هندي ژبو هم شعرونه ويلي دي او په دې ژبو کې د شعرونو ديوانونه لري... .

ارزاني يو صوفي او مذهبي سړی و. هغه د نوروعالمانو او د خپل وخت د دوديزو علومو له کبله دې ته اړ و چې په عربي او فارسي ژبو ليکنه وکړي. په هندي هم د هغه لاس بڼه بر و، خو بيا يې هم په شعوري توګه په پښتو ويل او ليکل خپله دنده بلله، لکه چې وايي:

ارزاني په پښتو ووې نن يې غاړه کړه ادا

د دې تر څنګ له نورو پښتنو څخه هم غوښتنه کوي چې پښتو سپکه ونه ګڼي او له پښتو لیکنو کرکه ونه کړي. وایي:

ارزاني پښتو خبره ته يې مه ګڼه هلکه
دا خبره که پښتو ده څوک دې نه کا څنې کرکه

له خپلې ژبې سره ارزاني خپل د مینې یو بل دلیل راوړي او وایي:

دې مولا له ډېره حبه رسولان کړه له کتبه
هر رسول له کتاب راغی په خپل قام د قام په ژبه

په بل ځای کې وایي:

که توفیق مې حق نصیب که زه به کښېم د حق ثنا
یو دېوان په پښتو ژبه پر دېرش حرف به کړم بنا
بل یادګار به مې شي پاتو دا پښتو رښتیا وینا

ارزاني خپل مذهبي او تصوفي دعوت په پښتو ژبه خپرولو. وګورئ:

کل صفت د خپل مولا کا په پښتو په څو څو طرحه
موافقه له قرآنه پښتو شوې ده عجبه
دا خبره که پښتو ده دا په نص حدیث ده صحه

ارزاني په خپل دیوان کې د پښتو او پښتون کلمې زیاتې کارولې دي. له دې امله مور ویلای شو چې ارزاني له پښتو او پښتونوالی سره زیاته مینه درلوده. ارزاني وایي:

دا پښتو خبره واوره له دې ارزاني افغانه
ارزاني افغان وکښلې د خپل زړه له تصوره
یو وینا به کړم اغازه په پښتو به يې کړم سازه
پر کاغذ به يې زه وکښم له دې پښتنیه رازه

ارزاني د عمر په وروستیو شپبو کې د خپل ژوند موخه داسې بیانوي:

ارزاني ضعيف دی جسم خدای دې دا وينا کړه قسم
په پښتو ژبه يې وکيښل کل صـــفت د حــق د اسم

د ارزاني له لاس ته راغلي پښتو نثر څخه جوتيږي چې نثر يې ډېر ساده او روان دی. د خيرالبيان په خلاف مسجع نه دی. د پام وړ خبره خو داده چې په ٦١٢ هـ. ق. کال کې د سليمان ماکو نثر روان او بيا وروسته د پير روښان د "خيرالبيان" نثر مسجع بڼه لري، خو د ده په نثر کې د سجعې برخه هغومره درنه، نه ده.

دا لاندې بېلګه وګورئ:

"د سړي اندامونه خدای کړي دي. د هر اندام بخره شته. سترګې خدای کتو لره کړي دي او خوله خدای خبرو له کړې ده. او پوزه خدای دم لره کړې ده او غوږ خدای اورېدلو لره کړی دی. او پښې خدای يانه [يون، حرکت] لره کړي دي او زړه خدای ياد لره کړی دی."

د متن لنډيز:

ارزاني د پنجاب د قصور اوسيدونکی و. هغه د قصور له اولياوو څخه شمېرل شوی دی.

ارزاني يو عالم او فاضل سړی و. پر پښتو سربېره د عربي، فارسي او هندي ژبو عالم و. د هغه له کلياتو او د نثر له نمونو داسې بريښي چې نوموړی د اسلامي علومو، په تېره بيا د قرآن او حديثو علم تر لاسه کړی و. ارزاني د تصوف په علمي او باطني دواړو اړخونو بڼه عالم او عارف سړی و. د روښاني د پېر يو بل ليکوال او د روښاني غورځنګ مخالف، اخون دروېزه هم ارزاني د علم او فضل خاوند بللی دی. نوموړی د تصوف او معرفت له علومو سره آشنا و. ارزاني خويشکی د پير روښان د خليفه ګانو په ډلې کې شامل و. پير روښان هغه د پادشاهانو او اميرانو په ځای عام ولس ته د معرفت او د توحيد د علم د ورښوولو لپاره هند ته لېږلی و. ارزاني خپل ټول عمر په هند کې تېر کړی دی. د وروستيو لاس ته راغلو معلوماتو له مخې د "پټنه" په ښار کې د هغه قبر او مشهور زيارت دی. د قبر پر ډبرې د هغه د مړينې نېټه ١٠٢٨ هجري ليکل

شوې ده. د ارزاني ټوله شاعري د روښاني عرفان تشريح او توضيح ده او يو تبليغي او دعوتي رنګ لري. د روښانيانو په تصوفي او ادبي مکتب کې ارزاني د ستر احترام او درناوي خاوند و. د پير روښان په عالمانو او پوهو ملګرو کې ارزاني د روښان تر ټولو ډېر ډاډمن شخصيت و. له دې امله ارزاني د پير روښان د فکر او فلسفې تر ټولو زيات معتبر مفسر ګڼل کېږي او د روښاني ادبي مکتب يوه درنه علمي او ادبي سټه وه.

فعاليتونه

١ـ يو تن زده کوونکی دې د روښان د ادبي سبک او بل تن دې د روښاني دورې د ليکوالو او شاعرانو پر محتوا او موضوع باندې خبرې وکړي.

٢ـ دوه تنه زده کوونکي دې د ارزاني پر شعري ځانګړتياوو وغږېږي. بېلګې دې وړاندې کړي.

٣ـ له پښتو سره د ارزاني مينه د هغه له کومو شعرونو څخه څرګندېدای شي؟ زده کوونکي دې د متن له مخې د هغې ځواب ومومي او دوه تنه دې پرې رڼا واچوي.

٤ـ په عمومي توګه د پښتو ژبې لپاره د روښاني غورځنګ ارزښت څه دی؟ درې تنه زده کوونکي دې څرګند کړي.

٥ـ پير روښان ارزاني ته کومه دنده او ولې سپارلې وه؟ يو زده کوونکی دې پرې رڼا واچوي.

په یوې لنډې مقالې کې د ارزاني، زېرېدنه، مړینه، ځای، شعري ځانګړتیاوې او د ژوند خرنګوالی ولیکئ. په لیکنه کې د لیک پیل، منځ او پای په پام کې ونیسئ. د مقالې په پای کې د کارول شوي ماخذ یا ماخذونو نومونه ولیکئ.

لاندې نثر ولولئ او پر مفهوم یې ځانونه پوه کړئ:

ناکامي

د ژوندانه د ناکامیو څخه مه مایوس کېږه!

هغه ژوند کامیاب ژوند نه دی چې تل کامراني لري. هغه خوشحالي سړی نه خوشحالوي چې د درد او خوږ په بیه نه وي اخیستل شوې! د ورځې رڼایي د شپې له تیارې څخه ده! د لیدو خوند د ښلتانه په غم کې او د ژوندانه فتحه د ژوند په ماتې کې ده.

هغه چې له خدایه ابدي راحت غواړي، هغه د یو داسې جنت آرزو لري چې هلته د لیدو لپاره سترګو پرانیتو او د خوږلو لپاره خولې ښرته کولو، او د اورېدو لپاره غوږ ایښودو ته اړه نه وي!.

تر څو چې ژوند ژوند دی، نو په دې کې برکت له حرکت څخه دی! ځکه: کامل سکون کټ مټ مرګ دی!

هغه چې وایي په دې دنیا کې بدي ولې شته، کمی ولې، او بندیزونه ولې؟ نو دی په حقیقت کې د نېکۍ د پرېمانۍ او آزادۍ قدر نه پېژني او د دې مرغلرو پوره قیمت ادا کول نه غواړي!

هر څومره چې یوه خوشحالي شانداره وي هغومره هغه لیارې هم سختې وي چې د هغې د حصول لپاره لنډېږي.

د ژوند ناکامي په حقیقت کې هغه کسان غواړي چې د کامیابۍ وړ وي.

اړواښاد خادم

د معلولیت عوامل

زمونږ ټولنه د پرله پسې جګړو له امله له ډول ډول زیانونو سره مخامخ شوې ده. بې کوري، مرګ ژوبله، شل او شوټ کېدل او د دې ترڅنګ نورو معلولیتونو یو شمېر وطنوال ځپلي او له تلپاتې کړاو سره یې لاس او ګرېوان کړي دي. معلولیت چې په هر ډول رامنځته شوی وي، پوره زړه سوي او مواظبت ته اړتیا لري. ښایي یو معلول انسان داسې ونه انګېري چې خدای ﷻ مه کړه د ټولنې د اوږو بار دی، بلکې خپل دریځ د خلکو په زړونو او سترګو کې وګوري او باور ترلاسه کړي چې له هغوی سره د یو بشپړ انساني موجود په توګه چال چلند کېږي.

فکر وکړئ چې له یو معلول سره څه مرسته کولای شئ؟

معلولیت څه ته وایي؟

معلولیت په بدني یا اروایي ځواک کې د نیمګړتیا موجودیت دی چې له امله یې د یو چا د عادي ژوند د ټولو یا ځینو فعالیتونو سرته رسول ستونزمن کېږي. کېدای شي معلولیت تر زېږېدو د مخه او یا له زېږېدو وروسته رامنځ ته شي. د معلولانو د حقونو لوظنامه، معلول د هغو کسانو په لیکه کې شمېري چې اوږد مهاله فزیکي او یا ذهني کمزوري ولري. په دې معنا چې د ببلا ببلو ستونزو درلودلو له امله د ټولنې د نورو وګړو په پرتله وروسته پاتې وي.

معلولیت دا لاندې ببلابېلې بڼې لري.

بدني، اروایي، ذهني (په زده کړې کې خنډ او رواني ناروغي)، حسي (د لیدلو او اورېدلو ستونزه) او مرکب (په یوه وخت کې له یو څخه د زیات معلولیت درلودل.)

د معلولیت عوامل

کیدای شي د زیاتو لاملونو له مخې معلولیت رامنځته شي، خو عمده لاملونه یې په لاندې ډول دي.

۱ـ اکتسابي معلولیت: ټکر، پېښې یا طبیعي ناورینونه، جګړې، اور، مسمومیتونه او اوږدې ناروغۍ.

۲ـ مور ذاتي معلولیت: د مور ذاتي معلولیت لامل په دوو برخو وېشي.

الف: د امیندوارۍ د مهال معلولیت، لکه جینیټیکي عوامل، د مور خوارځواکي، د مور د عمر لوړوالی، د امیندوارۍ پرمهال د ځان پاک نه ساتل (د حفظ الصحې نه مراعتول)، د ایکس وړانګو ته ځان نیول، د درملو کارونه، د سګرټ څکول.

ب: د زېږېدنې د مهال لاملونه: ستونزمنه او په ځنډ زېږېدنه، په غیر صحي ډول زېږېدنه، د زېږېدو پرمهال پر ماشوم د فشار راتګ.

د مور ذاتي معلولیت د مخنیوي لارې چارې: د نژدې خپلوانو تر منځ د ودونو مخنیوی، د امیندوارۍ پرمهال د مور روغتیا پالنه، سم خوراک، له ۱۸ کلنۍ کښته او له ۳۵ کلنۍ پورته نه امیندواره کېدل، د امیندوارۍ پرمهال د درملو په خپل سر نه کارول، د امیندوارۍ

پر مهال ایکس وړانګو ته نه مخامخ کېدل، په بشپړ روغتیایي چاپېریال کې د روزل شوي فرد (دایې) تر څارنې لاندې د اولاد زېږول.

همدارنګه د بدني معلولیت د مخنیوي لپاره باید لاندې ټکي په پام کې ونیول شي:

- تر پنځه کلنۍ پورې د مرګونو ناروغیو په وړاندې د نوو زېږېدلو ماشومانو واکسینول،
- پر خپل مهال د ناروغیو په وړاندې وقایه او درملنه،
- له ځمکنیو ماینونو، ناچاودلو توکو او له جګړې څخه له راپاتې شوو شیانو څخه ځانونه لیرې ساتل،
- ناپېژندل شوو توکو ته لاس نه ورورل،
- د نشه یي توکو نه کارول.

له معلول سره د کورنۍ او ټولنې چلند: ښایي معلول شخص له نورو افرادو سره توپیر ولري، خو د یو چا له ناتوانۍ ډډه کول، نه یوازې له هغوی سره مرسته نه کوي، بلکې د هغوی ستونزې زیاتوي. کېدای شي معلول اشخاص داسې ستونزې ولري چې د هغوی د ځینو فعالیتونو مخه ونیسي یا ښایي هغوی یو شمېر کارونه په بل ډول سرته ورسوي. زیاتره معلول افراد کولای شي له زده کړې او روزنې وروسته د ژوند ډېر فعالیتونه له ډېر لږ توپیر یا تر نورو ورو سرته ورسوي. معلول دې ته اړتیا لري چې د هغوی وړتیا ومنل شي او له دې لارې پرځان باور پیدا کړي، نه دا چې له ژوند نهیلی شي.

د بدني او خوځښتي معلولیت لاملونه:

یو شمېر وګړي د ملا د تیر د کړیو یا مغزو د ګوزڼ له امله پر معلولیت اخته دي. ناروغۍ، ټکرونه، له لوړه ځایه لوېدل په یو چا کې د خوځښتي معلولیت لامل کېږي. له معلول شخص سره د چلند پرمهال باید د هغه نورو وړتیاوو ته پام وشي او زیار دې وایستل شي چې د هغوی نیمګړتیاوې جبران شي.

له ړندو وګړو سره د چلند پرمهال بايد زيار وايستل شي چې د هغوی فردي وړتياوې پياوړې شي. د داسې وګړو د نورو حواسو پياوړي کول هغوی د چاپېريال له عواملو سره د مخامخ کېدو په صورت کې غښتلي کوي. د ژوند څرنګوالی او د کور دننه د کارونې وړ توکي بايد په داسې ځايونو کې کېښودل شي چې يو نابينا وکړای شي له مرستې پرته يې ومومي.

له کنړو وګړو سره د مخامخ کېدو په صورت کې بايد له هغوی سره په داسې ډول خبرې وشي چې هغوی پرې پوه شي. د خبرو پرمهال بايد ورته مخ واړول شي چې زموږ د شونډو له خوځښت څخه زموږ مطلب درک کړي. پر لوړ غږ باندې د خبرو له امله زموږ پر مطلب ښه نشي پوهېدای، ځکه زموږ د شونډو خوځښت نشي تعقيبولای.

ذهني وروسته پاتې اشخاص هغه خلک دي چې د ذهني فعاليتونو له مخې تر نورو همزولو وروسته پاتې وي. له دې امله د زده کړې وړتياوو، له چاپېريال سره سمون، له تجربو څخه په ګټه اخيستنې، د مفهومونو په درک او په سم استدلال او قضاوت کې کمزورې وي.

د متن لنډيز:

معلول اشخاص د بشري ټولنې يوه برخه ده. له هغوی سره په ټولوحالاتو کې بايد انساني چلند وشي. د هغوی معلوليت ورته په ګوته نشي. د ړانده، شل، شوټ او کانړه او پر نورو ورته نومونو ياد نشي. له هغوی څخه د هغوی د وړتيا له مخې کار واخيستل شي. بايد په دې پوه شي چې هغوی د ټولنې او نورو د اوږو بار نه دي، بلکې د بدنې بيارغاونې او ښه چلند له لارې په ټولنې او کورنۍ کې خپل درېځ تر لاسه کولای شي. په ځان ويسا او ډاډ يې پياوړی شي. هېڅکله دې ته پرې نه ښودل شي چې د نهيلۍ او يوازيتوب احساس وکړي.

فعالیتونه

۱ـ زمورږ په هېواد کې کوم راز معلولیتونه زیات او لاملونه یې څه دي؟ ټول زده کوونکي دې په دې اړه فکر وکړي او بیا دې د هغوی له ډلې څخه څلور تنه هغه په ګوته کړي.

۲ـ له یو معلول سره څنګه چال چلند وشي؟ څه وشي چې هغه ځان د نورو د اوږو بار ونه ګڼي؟ په دې اړه دې زده کوونکي فکر وکړي او بیا دې یو څو تنه د نورو په استازیتوب پرې رڼا واچوي.

۳ـ آیا معلولیت په عمومي ډول، یوه تلپاتې ستونزه ده او که د لنډې مودې؟ څنګه کولای شو، د بېلابېلو معلولیتونو د رامنځته کېدو مخه ونیسو؟ پنځه تنه زده کوونکي دې د ټولګي په وړاندې دې پوښتنو ته ځوابونه ووایي. د نیمګړتیا په صورت کې دې نور زده کوونکي په وار خپل نظر ورزیات کړي.

٤ـ زمورږ په هېواد کې د جګړو په کلونو کې زیات خلک معلول شوي. تاسو د هغوی عمده لامل څه شی ګڼئ او د مخنیوي لپاره یې څه سپارښتنې لرئ. څلور تنه زده کوونکي دې د نورو په استازیتوب په وار سره خبرې پرې وکړي.

۵ـ یوه امیندواره ښځه باید د امیندوارۍ پر مهال څه وکړي چې ماشوم یې معلول و نه زیږي؟ درې تنه دې پرې رڼا واچوي.

کورنۍ دنده

په جګړو کې د ځمکنیو ماینونو د اغېز او پرهغوی د بندیز په اړه یوه مقاله ولیکئ.

لاندې شعر ولولئ او خوند ترې واخلئ:

ستا د عشق له وينو ډک شول ځيګرونه
ستا په لاره کې بايلي زلمي سرونه
تاته راشمه زړګی زما فارغ شي
بې له تامې اندېښنې د زړه مارونه
که هرڅو مې د دنيا ملکونه ډېر شي
زمابه هېر نشي دا ستا ښکلي باغونه
د ډهلي تخت هيرومه چې رايادکړم
زما د ښکلې پښتونخوا د غرو سرونه
د رقيب د ژوند متاع به تار په تار کړم
چې په تورە پښتانه کاګوزارونه
د فريد او د حميد دور به بيا شي
چې زه وکاندم په هر لوري تاختونه
که تمامه دنيا يوخوا ته بل خوا يې
زما خوښ دي ستا خالي تش ډګرونه
احمدشاه به دغه ستا قدر هېر نه کا
که ونيسي د تمام جهان ملکونه
لوی احمدشاه بابا

ښايي د غلا او درغلی ځاله يوه ورځ ويجاړه شي، خو د رښتيا او امانت مانی ټينګه او پر خپل ځای ولاړه وي.

((حديث شريف))

مراد علي صاحبزاده (رح)

د نړۍ ټول ولسونه د خپل تاریخ په پاڼو کې داسې څېړې او شخصیتونه لري چې یاد یې د هغو هېوادونو د ویاړ او افتخار لامل دی. زمونږ ګران هېواد افغانستان هم په دې برخه کې د یاد وړ ځای او د درنښت او افتخار تلپاتې څېړې لري.

دا هېواد د پېړیو په اوږدو کې د سترو نوابغو، پوهانو، لیکوالو، مفسرینو او سیاستوالو د روزلو زانګو ده. بوعلي سینا، ابوریحان البیروني، مولانا جلال الدین بلخي، بایزید روښان، خوشحال خټک، میا فقیرالله جلال آبادي، سید جمال الدین افغان او په سلګونو نور هغه شخصیتونه دي چې نه یوازې افغانستان، بلکې د خپلو علمي بریاوو او فرهنګي خدمتونو له کبله د ټولې نړۍ د پوهو او ویښو خلکو په زړونو کې زانګړی ځای لري.

مونږ په تېرو ټولګیو کې د دې راز نومیالیو له څېرو څخه یو څو تنه وپېژندل. دلته د مرادعلي صاحبزاده (رح) په اړه لنډ معلومات وړاندې کوو.

افغانستان د خپل خاص طبيعي او جغرافيايي جوړښت له مخې، لکه څنګه چې د آسيا زړه بلل شوی، همداسې د سيمې د پوهنتون حيثيت هم لري. د دې هېواد هره سيمه د پوهې او علم په روزلو کې ځانته برخه او ښايي ځانګړتياوې لري او هرې يوې يې د ياد او افتخار وړ شخصيتونه په خپله غېږ کې روزلي دي.

لوی ننګرهار له دغو سيمو څخه يوه ده. ننګرهار، د علم او ادب دې زانګو، په خپلې غېږ کې داسې اشخاص روزلي چې نن يې په ياد د افغانستان ټول ولسونه ويارې. سيد جمال الدين افغان چې د ده له ترقۍ غوښتونکو عالمانه نظرياتو څخه ټول اسلامي او اروپايي هېوادونه برخمن شوي او د هغه په ويار کې ځان شريک بولي، له دغه سيمې څخه سر راپورته کړی دی. ميافقرالله جلال آبادي په همدې ټاټوبي کې خاپوړې کړي او بايزيد روښان د دې ځای د خلکو په مرسته د غليمانو په وړاندې درېدلی دی. د دې ترځنګ چې يو شمېر خلکو توره چلولې او غليمان يې له خاورې شړلي، نورو قلم راخيستی او د پرګنو ذهنونه يې روښانه کړي. ځينو بيا د تورې ترځنګ قلم هم راخيستی او په خپل پلرني ټاټوبي کې يې د پوهې او ثقافت ډېوه روښانه ساتلې ده.

مراد علي صاحبزاده رحمة الله عليه له دغو اشخاصو څخه يو دی. دی د افغاني ټولنې د پوهانو، عالمانو، ليکوالو، مفسرينو او تلپاتې څېرو څخه يوه روښانه څېره ګڼل کېږي. هغه څه چې دی تر نورو زيات د خلکوزړونو ته نږدې کوي او قدر او ارزښت يې زياتوي، هغه پر پښتو ژبه د آسماني کتاب، پاک قرآن، ژباړل او تفسيرول دي. له دې امله يې په خاصو او عامو پښتنو کې مقبوليت موندلی دی. سره له دې چې په دولسمې او ديارلسمې هجري پېړيوکې د پښتو تفسيرونو د ليکلو ډېرې هڅې شوې او ليکل شوي دي، خو يو يې هم هغومره مقبوليت نه دی موندلی، لکه د مرادعلي صاحب تفسير چې موندلی دی.

مرادعلي صاحبزاده د ۱۲۲۳ هجري قمري کال په شاوخوا کې د ننګرهار ولايت د کامې ولسوالۍ په يوې علمي او روحاني پښتني کورنۍ کې زېږېدلی دی. د پلار نوم يې حضرت عبدالرحمن سيلاني دی چې په فقير صاحب شهرت لري. د مراد علي صاحب کورنۍ په صاحبزادګانو يادېږي. هغه کلی چې دوی استوګنه پکې لري، د فقير صاحب د

ورڼې په نامه مشهور دی. فقیر صاحب پر علم او پوهې سربېره د روحانیت او طریقت د درجې څښتن هم و. په خپله سیمه کې ورته خلک ډېر ارادت لري.

فقیر صاحب د امیر شېرعلي خان د پاچاهۍ په زمانه کې ژوند کاوه او ویل کېږي چې په لومړي سر کې یې اړیکې له امیر سره ښې نه وې، خو کله چې امیر ته د ده د روحانیت درجه څرګنده شوه، ده ته یې رجوع وکړه او د مرستې او د سلا مشورو غوښتنه یې تر وکړه. ویل کېږي چې سیدجمال الدین افغان په کامه کې څو ځلې له فقیر صاحب او د ده له زامنو سره لیدلي کتلي او پښتو ژبې ته د توجه او د هغې په ترویج او پیاوړتیا کې د هلو ځلو په اړه سید جمال الدین افغان د دوی پیغام امیر ته رسولی دی.

مراد علي صاحب په یوه روښانه، په علم او پوهه مینه، روحاني او مذهبي کورنۍ کې زېږېدلی دی. دی د یو خاص نبوغ او استعداد خاوند و. له دې امله د پلار تر ځانګړې پاملرنې لاندې و. فقیر صاحب خپل زوی ته سپارښتنه وکړه چې د عربي ژبې په زده کړه کې ډېر زیار وباسي. په دې توګه په لږه موده کې مرادعلي صاحب د پلار له سپارښتنې سره سم عربي ژبه زده کړه او له عربي کتابونو څخه د زده کړې زمینه ورته برابره شوه.

مرادعلي صاحب له خپل پلار څخه پر زده کړې سربېره د سیمې له نورو متبحرو پوهانو، دیني عالمانو او متفکرینو څخه هم زده کړه ترلاسه کړه. ده په لږه موده کې د خپل وخت دوديز علوم، لکه: صرف، نحو، منطق، حکمت، فقهه، تفسیر، میراث، عروض، قافیه او بدیع زده کړل. مرادعلي صاحب پر خپلې مورنۍ ژبې، پښتو سربېره په دري او عربي پوهیده. د قرآن حافظ هم و. په پښتو، دري او عربي ژبو یې زیات کتابونه لیکلي او په زړه پورې خواږه اشعار یې ویلي دي.

مراد علي صاحب خپل ټول ژوند د علم زده کړې، تدریس او د اثارو لیکلو ته ځانګړی کړی او ډېر ارزښتناک کتابونه یې لیکلي دي. د مرادعلي صاحب له کورنۍ څخه تر لاسه شوو اسنادو له مخې د هغه د آثارو شمېر تر شپږو، اوو زیات دی او په پښتو، عربۍ او دري ژبو لیکل شوي دي. یو شمېر یې دا دي:

۱ــ ارثیه او تراثیه: په اصل کې دوه کتابونه دي. یو یې اصل او بل یې شرح ده او د میراث

د علم په اړه ليکل شوي، چاپ نه دي.

۲ـ رساله علم العروض: دا رساله په منظومه توګه ترتيب شوې ده.

۳ـ صلواتيه: په دې رساله کې ليکوال د لمونځ د عربي عبارتونو جوړښت او صيغې ښوولي او په پای کې يې د لمونځ ژباړه په پښتو او دري ژبو راوړې ده. داکتاب په ۱۲٦۸ هجري کال په پېښور کې چاپ شوی دی.

٤ـ د عربي صرف او ابجد خوانی په نامه يوه رساله ده چې په نوې لار يې په پښتو ژبه تر صرف ميره په خورا آسانه او روانه ژبه ليکلې ده.

٥ـ خطبې: مختلفې خطبې او موعظې دي چې په پښتو نظم ليکل شوې دي. دا خطبې تر اوسه نه دي چاپ شوي.

٦ـ رساله اسماني متبرکه اصحاب بدر: په دري ژبه يوه منظومه رساله ده.

۷ـ تفسير يسير: د مرادعلي صاحبزاده تر ټولو ارزښتمن او مشهور کتاب تفسير يسير دی. مرادعلي صاحب د تفسير يسير په اړه په عربي، دري او پښتو يو نظم ليکلی دی چې پښتو برخه يې په لاندې ډول ده:

پاځېږه ای مـراده چې شـپېتم دې شـو داکال
پنجې دې کـړه مضبوطې په تفسـير او په قرآن
ښـايي چـې دې دا سـعې کـه مقبوله کـردګار
خلعـت دې مغفـرت که در په غـاړه په رضوان
کوتـاه وايـه الفـاظ چې اسـان شـي پـه هر چا
تقريـر کـوه واضح چې بهـره مند شـي طالبان

دغه راز هغه يو شمېر نور آثار هم ليکلي دي.

د مرادعلي صاحب له اشعارو څخه څرګندېږي چې د تفسير يسير د لومړي ټوک د ليکلو کار په اتو کلونو او يوولسو مياشتو کې بشپړ شوی؛ يعنې د ۱۲۸۲ هجري کال د کوچنۍ اختر په پنځم پيل او د ۱۲۹۱ هجري کال د روژې په پنځم پای ته رسېدلی دی. د تفسير يسير د دويم ټوک د ليکلو کار د ۱۲۹٦ هجري کال د محرم په پنځمه يعنې د هغه تر

وفات یو کال او دوه میاشتې د مخه شوی او د لومړي ټوک په پرتله یې لږ وخت نیولی دی.

د تفسیر یسیر ژبه خورا خوږه، ساده او روانه ده. اروابناد عبدالحی حبیبي د تفسیر یسیر په اړه وایي: "تفسیر یسیر په روانه او خوږه ژبه لیکل شوی. په ټولو پښتنو کې مقبول دی، د کندهار نارینه او ښځې له دې تفسیر سره زیاته مینه لري."

عبدالله بختانی خدمتګار وایي: "تفسیر یسیر په پښتني سیمو کې له حده زیات شهرت موندلی دی. دغه وجه ده چې ډېرو خلکو په پښتو کې د تفسیر یسیر په رقم د تفیسرونو د جوړولو کوښښ کړی دی، چاپ هم دي، مګر هغه شهرت او مقبولیت چې د تفسیر یسیر په نصیب شوی، د بل په نصیب نشو. مرادعلي صاحبزاده ړومبنی پښتون دی چې په پښتو ژبه یې د ټول قران تفسیر لیکلی دی."

دا هم د تفسیر یسیر د نثر یوه بېلګه:

"چې هرکله به کفارو په رسول علیه السلام پورې سپکې مسخرې کولې چې دی که واقعي رسول وي، نو دا لوړې اوتندې به یې نه ټېرولې او دولت او خزانه به وله راغلې وه چې هم یې په خپله ترې خوړې او هم یې خلقو له ورکولې. د بادشاهانو په شان او یا به ملک ورسره راغلي وو چې د ده تصدیق به یې کاوه. نو دی په دې حرف ډېر تنګ دل شو، ځکه چې ده به کلام د رب ورته لوسته او دوی به نه قبلاوه. بلکې خندل به یې ورپورې... ."

لکه د مخه چې مو یادونه وکړه د مرادعلي صاحب د تفسیر یسیر ژبه خورا خوږه، ساده او روانه ده او له ننني کره لیکنې پښتو سره زیات توپیر نه لري. ده دا سپارښتنه هم کړې وه چې د تفسیر یسیر په لیک او ژبه کې دې څوک ګوتې نه وهي او هغه دې لکه څنګه چې ده لیکلې هغسې پریږدي. ښکاري چې داسې هم شوي وي او لیک او ژبه یې هماغسې سوچه پاتې شوي وي.

مرادعلي صاحبزاده د ۷٤ کلونو په عمر د ۱۲۹۷ هجري کال د لومړۍ خور په دولسمه وفات شو او په کامه کې د فقیر صاحب د ورځې په مړستون کې د پلار تر څنګ خاورو ته سپارل شوی دی.

د مراد علي صاحب د غوره خدمتونو له امله د کامې په ولسوالۍ کې په ۱۳۴۳ هـ. ش. کال کې یو ښوونځی د هغه په نامه ونومول شو چې بیا وروسته لېسې ته لوړ شو او د مراد علي رح د لېسې په نامه یادیږي.

د متن لنډیز:

افغانان له ویاړه ډک تاریخ لري. په دوی کې د تاریخ په ښلا ښلو پوړیو کې لوړ علمي، ادبي او ټولنیز شخصیتونه تېر شوي دي. ننګرهار د افغانستان په ختیځ کې پروت یو ولایت دی. د علم او ادب د ځانګو حیثیت لري. په خپلې غېږ کې یې زیات شمېر غیرتمن او نومیالي افراد روزلي دي. نن یې یاد د افغانستان د ټولو ولسونو د ویاړ یوه برخه ده. سید جمال الدین افغان له دغه ځایه سر راپورته کړی چې نن یې په نامه ټول اسلامي او آن اروپایي هېوادونه ویاړي او د هغه په ویاړ کې ځان شریک بولي. میا فقیرالله جلال آبادي په همدې خاورې کې خاپوړې کړي دي.

که چېرته خپل تېر تاریخ ته نظر واچوو، نو دا به راته څرګنده شي چې زمونږ ګران هېواد په دغه بهیر کې تل د نیواکګرو ځواکونو د زور او زیاتي له امله په علمي، فرهنګي، اقتصادي، سیاسي او ټولنیز ژوند کې له ډول ډول کړاوونو او ستونزو سره لاس او ګرېوان و، خو له نېکه مرغه په بریالیتوب سره له دغو کړاوونو راوتلی او خپل فرهنګ، ژبه او دود یې ساتلی دی. که یو شمېر خلکو توره را ایستلې او غلیمان یې له هېواده شړلي، نورو قلم په لاس کې اخیستی او د پرګنو ذهن یې روښانه کړی دی. مرادعلي صاحبزاده د دغو علمي، فرهنګي او ديني شخصیتونو په منځ کې د بلې ډېوې حیثیت لري. پښتو او پښتون قام ته یې زیات خدمتونه کړي، د نورو ګڼو تالیفاتو ترڅنګ یې د پاک قران تفسیر او ژباړه په پښتو لیکلې ده.

د مراد علي صاحب نوم د خپلو ادبي، فرهنګي او علمي خدمتونو له امله د افغانستان په ادبي او علمي تاریخ کې لوړ ځای لري او تل ځلیږي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې یوه غونډه جوړه کړي. د پخوا په څېر دې یو مشر، مرستیال، منشي او ویاند وټاکي. نور پنځه تنه دې د مراد علي صاحب د ژوند، لیکنو، د نثر د ځانګړتیاوو، پښتو شعرونو او همدارنګه د تفسیر یسیر د لیکنې د اړتیا په اړه خبرې وکړي. د غونډې منشي دې د ویناوو عمده برخې ولیکي. د غونډې مشر دې غونډه ارزیابي او د مراد علي صاحب د شخصیت په اړه دې هراړخیزې خبرې وکړي. پاتې زده کوونکي دې فعال اوربدونکي واوسي او د اړتیا پر مهال دې پوښتنې وکړي.

۲ـ د تفسیر یسیر د لیکنې پر اړتیا دې یو زده کوونکی وغږوي.

۳ـ پر دې خبره دې یو تن زده کوونکی وغږوي چې ولې هغه مهال تر پښتو په دري او عربي ژبو زیاتې لیکنې کېدې.

٤ـ دوه تنه زده کوونکي دې د ننګرهار د ادبي او فرهنګي مخینې په اړه وغږوي او د څو تنو نومیالیو سیاسي شخصیتونو، پوهانو، لیکوالو، شاعرانو او ديني عالمانو نومونه دې واخلي.

۵ـ د مرادعلي صاحب تر ټولو مشهور تألیف څه نومیږي او د شهرت لامل یې څه دی؟ یو تن زده کوونکی دې په دې اړه معلومات ورکړي.

کورنۍ دنده

د مراد علي صاحب د علمي، ادبي او مذهبي شخصیت په اړه یوه مقاله ولیکئ او په بله ورځ یې په ټولګي کې ولولئ.

د مراد علي (رح) د شعر دا لاندې بېلګه ولولئ او خوند ترې واخلئ:

لـه اولـه هېـڅ څيـز نـه و، خـاک اوبه نـه بـاد او نار
نـه دا ځمکې اسـمانونه، نـه لمر سـپوږمۍ ليل ونهار
نـه دا انـس و جن حيـوان نـه نباتات سـيندونه غرونه
مگـر ذات بـې جهـات و، تـل ثابـت پـه يـو قـرار
بيـا د رب اراده وشـوه چـې زه وپېژنـدای شـمه
نـو پيـدا د حضـرت نـور پـه محبـت کـړ کـردگار
نـاگاه نـور شـو پـه جنبـش تـرې مرغلـره شـوه پيدا
بيـا د قهـر نظـر وشـو نـو دوه ځايـه کـړه قهـار
لـه يـوې قطعـې يې سـاز کړ هغـه لوی عـرش مجيد
بيـا يـې بـاد پسـې پيدا کـړ پـه قدرت پسـې بسـيار
پـه دويمـه قطـره بانـدې بيـا نظـر د قهـر وشـه
لـه هيبتـه يـې اوبـه شـوه او لـه خوفـه تـار پـه تـار
بيـا يـې عـرش پـه اوبـو کيښـود او اوبـه په شـا د باد
بيـا د ځمکـې اسـمانونو عـزم کـړ پـروردگار
بيـا اوبه شـولې پـه موج ځگ پـرې راغی ډېـر او تېز
رب ترې سـازه کړلـه ځمکه او هم غرونه او اشـجار
او پـه دغـه مـوج وهلـو ډېـر لوگـي ورځينـې ولاړه
نـو ترې جـوړ شـو اسـمانونه پکې سـتوري بېشـمار
مراد علي رح (تفسير يسير)

په پښتو ادب کې د مېرمنو برخه

افغاني ټولنه هغسې چې د مېړنیو زانګو ده، د ښځینه اتلو زانګو هم ده. د تاریخ په شاهدۍ افغاني مېرمنې د هر ډګر اتلې دي. دوی په هېواد مینې دي او د خپلواکۍ په ساتلو کې یې له خپلو نارینه وروڼو سره اوږه په اوږه ولاړې دي. دوی له علم او پوهې سره ډېره مینه لري. زیات شمېر پښتنې مېرمنې د خپل وخت په دودیزو پوهو او شرعي علومو سمبالې دي. افغاني مېرمنې د ادب د اسمان ستوري هم دي. دوی په خپلو لیکنو او شعرونو کې د خپل وخت اوضاع او احوال غبرګ کړی او تر موږ یې رارسولی دی. دا مېرمنې د پښتني ټولنې د افتخار شملې دي او پر ځای ده چې افغانان پرې وویاړي.

تاسو څو تنه پښتنې لیکوالې او شاعرانې پېژنئ؟

په افغاني ټولنه کې د ښځو دندې تر نارینه وو درنې دي. هغوی د کور په کارونو سربېره له کوره بهر له نارینه وو سره اوږه پر اوږه د ژوند نور کارونه یوشان ترسره کوي. په کلو باندې او غرنیزو سیمو کې ښځې تر نارینه وو بیخې زیات کار کوي.

د ادب په پراخ ډګر کې د خپلو احساساتو او باطني جذباتو د څرګندولو لپاره پښتني مېرمنو له خپلې وسې څخه زیات کار کړی دی. د هغوی افکارو او ادبي نوښتونو موږ ته هغه مرغلرې رابښلي دي چې پښتو ژبه پرې هم ژوندۍ او هم ویاړمنه ده. په ولسي ادب کې د مېرمنو برخه تر نارینه وو زیاته ده.

په لیکلي ادب کې پښتنې مېرمنې له لیک او قلم سره زیاتې نژدې پاتې شوې نه دي او یا هم د ټولنیزو محدودیتونو له مخې یې نه دي غوښتلې نوم یې واخیستل شي او ټولنې ته وروپېژندل شي. له دې امله د هغوی یو زیات شمېر، لکه غمي، په ایرو کې پټ پاتې دي. هغوی چې نومونه یې د تاریخ پاڼو تر موږه رارسولي، ډېرې لږې دي. دلته د هغوی له ډلې څخه یو څو مېرمنې چې په پښتو ادب کې یې نومونه ژوندي پاتې دي، لولو.

۱ـ زرغونه کاکړه

زرغونه د ملا دین محمد کاکړ لور وه. د کندهار په پنجوایي کې اوسېده. د وخت دودیز علوم یې له خپل پلار څخه لوستي وو. زرغونه کاکړه په پښتو ادبیاتو کې هغه لومړنۍ شاعره ده چې موږ ته یې نوم او د شعر بېلګه راپاتې ده. نوموړې پښتنې شاعرې د شیخ مصلح الدین سعدي "بوستان" په پښتو نظم اړولی و او نوم یې ورباندې "بوستان د پښتو" ایښی و. مېرمن زرغونې بوستان د پښتو په ۹۰۳ هجري کې پای ته رسولی دی. پر دې سر ببره یې نور اشعار او غزلونه هم ویل او د عالمانو په ډلې کې مشهوره وه. د زرغونې کاکړې په اړه ویل کېږي چې ډېره کمالداره مېرمن وه، ښکلی لیک یې درلود او نورو کاتبانو به یې له حسن خط څخه د خط ډولونه زده کول. د پټې خزانې لیکوال وایي، پلار یې په ۱۱۰۲ هجري کې د زرغونې کاکړې په لیک "بوستان د پښتو" لیدلی و چې خپل اشعار یې په خپل لیک ډېر ښکلی لیکلی وو. د نوموړې نظم بېلګه په لاندې ډول ده:

اوربـــدلـــې مـــې کـيـســه ده　　چـې لـه شـاتـو هـم خـــوږه ده
د اخـتـــر پـــه ورځ سـهـار　　بـايـزيـد چـې و رويـــدار
لـــه حـــمـــامـــه راوتـــلـــی　　پـــه کـــوڅـــه کـې تـبـرېـدلـی
ايـــرې خـــاورې چـا لـه بـامـه　　راچـــپـــه کـــړلـــې نـاپـامـه
مـخ او سـر يـې سـو ککړ　　پـــه ايـــرو پـــه خـــاور خړ
بـايـزيـد پـه شـکـر کـښـو سو　　د خپل مـخ پـه پـاکـېـدو سو
چـې زه وړ يـم د بـل اور　　چـې پـه اور کـې سـم نسکور
لـه ايـــرو بـــه څـــه بـد وړمـه　　يـــا بـــه لـــړ شـکـــوه کـومـه
هـــو، پـوهـانـو ځـان ايـــرې کړ　　لـه لـوبـنـې يـې ځـان پـــرې کړ
څـوک چـې ځـان تـه گـوري تل　　خـــدای تـــه نـسـي کـــړای کتل
لـويـي تـل پـــه گـفـتـار نـــه ده　　لـــو خـبـــره پـــه کـــار نـــه ده

تـواضـع بـه دې سـر لـــوړ کا
تـکـبـر بـه دې تـل ځـــوړ کا

۲ـ مېرمن رابعه

پټې خزانې د مېرمن رابعې نوم يادکړی دی. هغې د ۹۲۰ هجري په شاوخوا کې ژوند کاوه. رابعه د بابرشاه هم عصرې وه او په کندهار کې اوسيده. وايي چې نومورې زيات اشعار لرل او دېوان يې هم درلود. د هغې يوه رباعي زمونږ گوتو ته رارسېدلې ده:

آدم يې ځمکـــې وتـه راستون کا　　په اور د غم يې سوی لړمون کا
دوزخ يې جوړ کا په مخ د ځمکې　　نـــوم يې د هغې دلته بـېلتون کا

۳ـ مېرمن نېکبخته

مېرمن نېکبخته د شيخ الله داد لور وه. نومورې يوه عارفه او زاهده مېرمن وه. ديني علوم يې لوستي و. مېرمن نېکبخې د "ارشاد الفقراء" په نامه يو کتاب ليکلی دی چې د سرته رسولو نېټه يې ۹۶۹ هجري ښودل شوې ده. د کتاب موضوع پندونه او اخلاقيات دي. لاندې شعر يې له پټې خزانې څخه نقل شوی دی:

په زړه ښاد شې ای مؤمنه
په ظاهر په باطن سپینه
ظاهر زهد په اخلاص کړه
په زړه ټینګ شه له یقینه
شکر صبر په هر حال کړه
خود نما مه شه خود بینه
شپه او ورځ به په ژړا یې
که خبر شې له سجینه
سجین ځای د خودنمایه
د بېنمازو او بې دینه
له هغه ځای امان راکړې
یا الله العالمینه

۴ - مېرمن سایره

مېرمن سایره د لغمان د سید زیورشاه لور وه. د زیږیدو نېټه یې ۱۲۹۷ هجري ښودل شوې ده. د وخت دودیز علوم یې له خپل پلار څخه کړي. په پښتو ادبیاتو کې یې د رحمن بابا شعرونه ډېر خوښ وو. مېرمن سایره پر پښتو سربېره پر دري ژبې هم پوهېده. نوموړې پښتنه شاعره په خپلو شعرونو کې د پښتنو د پرمختګ لپاره ډېرې هیلې لري. د مېرمن سایرې شعرونه اخلاقي رنګ هم لري. په خپلو شعرونو کې یې انسان ته له چل او فریب نه د ځان د ژغورلو لارښوونه کړې ده. د مېرمن سایرې شعرونه د انساني زړه سوي اواسلامي وروروليِ یوه په زړه پورې بېلګه ده. لاندې یې د شعر یوه بېلګه ولولئ:

توبه

د ریا د دیندارۍ نه مې توبه ده
مسلمان زړه ازارۍ نه مې توبه ده
یو نیالګی د مینې ږدي بل یې بیخ کاږي
ددې پتې بیخ کنۍ نه مې توبه ده

چې تسبیح یې وي په لاس بغض یې په زړه کې
خدایه دا رنګې شیخ نه مې توبه ده
چې د بل چا بدنامۍ باندې خوښیږي
د کچه مسلمانۍ نه مې توبه ده
په خوله وباسي توبې په خوله تمبې وي
الله، داسې رهزنۍ نه مې توبه ده
سایره د ننګیالیو زلمو خور ده
د بې ننګو وروروللۍ نه مې توبه ده

۵ - حاذقه هروي

د حاذقې نوم کشوره دی. نومورې د محمد عثمان درانی لور او د هرات اوسېدونکې وه. پر ۱۳٤۰ هـ. ق. کال د محرم د میاشتې په ۲۵ په هرات کې زیږېدلې ده.د وخت زده‌کړې یې په خپل کور کې کړې دي. د عربی، فقهې، احادیثو او نور دیني کتابونه یې لوستي دي. مېرمن حاذقې په پښتو او دري دواړو کې شعرونه ویلي دي او نثر یې لیکلی دی. د اشعارو او نثر مجموعه یې د "آثار حاذقه هروي" په نامه یادیږي. حاذقه په پښتو ژبه او ولس مینه وه. د هغې دواړو پرمختګ یې د زړه له تله غوښت.

د حاذقې د نثر بېلګه:

"اما ښکاره خبره ده چې ژبه د یوه محیط په اجتماعي شئوناتو کې ژوره اغېزه لري. د هرې ژبې لهجه مخصوص اثرات لري چې د هغې د خبرو کوونکو ملي خصایص ځینې پوره څرګندیږي. نو ځکه د ځوانو لیکوالوله محترمې ډلې څخه هیله کېږي چې د خپلې ملي ژبې په ژوندۍ کولو کې تر خپل وس پورې زیار وکاږي او په دې خوږه ژبه خپل احساسات څرګند او نشر کړي. د دې لپاره چې خپل ملي شهامت په ځای او د ټولنې اخلاق د خپلو ملي عواطفو په قوت اصلاح کاندې، قومي او ولسي یووالی دې په صحیح ډول سره ژوندی کړي."

دا يې هم د شعر يوه بېلگه:

فـــــکـر وکـړه ای ملتـه د پښـتون
ترقـي لـه هـرې خـوا ده روز افـزون
هلـه ياڅـه نـن زحمـت واخلـه پـه ځـان
زيـار وکاړه پـه صنعـت او پـه عرفـان
کـه هـــرځـای لـرې دعـوا د مليـت
خپـل ځـــان وګڼـه خـادم د مملکـت
ولـې نـه بـه کـړو بيـا فـــخرمسـرت
شـــــو پيـدا د ملـي ژبـې اهميـت
زده کـول هـم د دې ژبـې لـوی کـمـال دی
پريښـودل يـې هـر پښـتون لـره ډېـر عـار دی
پـه وطـن کـې د ملـي ژبـې نوبـت دی
نـن جاري په هـره خواکـې عـــــلميت دی
توريالـی زمـری پښـتونه ځـان بيدارکـړه
پـه عـــلومـو او فنونـو دې تلـوار کـړه
دا مـوږ ټـول د دې وطـن خدمتـګاران يـو
نـــــر او ښـځې يـو تـر بـل فـداکاران يـو
راځـئ ټـول چـې پـه ملـي ژبـه وينـا کـړو
پـه اصلـي صورت ښـکاره ځـان په دنيـا کړو
هـر پښـتون د ملـي ژبـې طرفـدار دی
که اديـب دی که کاسـب کـه زمـيـنـدار دی
حاذقـه شـعرونه وايـي خـواري کـانـدي
پـه ليکلـو د پښـتو کـې بـه شـي وړانـدې

۶ – مېرمن حميده

مېرمن حميده د سيدحضرت شاه لور وه. پر ۱۲۹۷ هـ. ش. کال په ننګرهار کې

زیږېدلې ده. مېرمن حمیدې نه یوازې په شعر ویلو کې روانه طبعه درلوده، بلکې په نثر کې یې هم روان لیکل کول. مېرمن حمیدې له وړوکتوب څخه له شعر ویلو سره مینه درلوده. د مېرمن حمیدې اشعار ډېر اسان او خواږه دي. مېرمن حمیده پر ۱۳۳۹ هـ. ش. کال په حق رسېدلې ده.

دلته یې د نثر یوه بېلګه ولولئ:

د یوې پښتنې پېغلې ارمان

پېغله وایي: مورکی! زه چې ځان سره فکر وکړم، نو وایم ځار شم د وطن له تورو خاورو او تورو، تورو غرونو، تر هغو سپینو مانیو او لوړو، لوړو بنګلو نه چې واک یې د بل وي.

قربان شم د دې پاکې او ازادې هوا نه او سر مې لوګی شه د وطن د آزادۍ په لار کې.

موري! ها بله ورځ تا راته چې د میوند د شهیدانو نکل کاوه، څومره ارمان مې کړی دی چې کاشکې زه هم هلته وای چې دغو د ازادۍ شهیدانو ته مې په خپل سر د اوبو منګي وړی وای؛ ډوډۍ مې ورسولې وای؛ کارتوس او ټوپک مې وروړی وای او ورسره اوږه په اوږه جنګېدلې وای!"

دا هم د مېرمن حمیدې د شعر نمونه:

زما کم نصیبه

ماویل زړه به مې خالي شي لږ له غمه
دواړه سترګې به مې وچې شي له نمه
د ښادمنو په ټولګي کې به شم یاده
زمانه به راسره ځي په لار سمه
همیشه به مې خندا وي غم به نه وي
نه به ځان سره ژړېږم لکه شمعه
په مراد به مې د زړه هره ارزو وي
بیګانه به یم د دنیا له لویه غمه

نـور د صبـر پـه نغـمـه بـه زړه لـلـو کـړم
زمـانـې نـه مـې د سـود نـشـي څـه تمه
شـپـه د هـجـر شـوه اوږده د خـدای لپاره
ښکلی مـخ دې راښـکـاره کـړه صبح دمه
پـه نسیم د اسـوېـلـو بـه دې راویـښ کړم
ای زمـا پـه خـوب ویـده نـصـیـبـه کمه

۷ - سیده حیات بیگم نسیم

سیده حیات بیگم نسیم د الحاج میا الطاف گل کاکاخیل لور ده، په ۱۹۳۸ م کال کې په چترال کې زېږېدلې ده. دواړو نیکونو یې د خپل وخت د علم او معرفت لوړ مقام درلود. سیدې خپلې دیني زده کړې له خپلې مور او نورې زده کړې له خپل پلار څخه وکړې او د پښتو یوه تکړه شاعره شوه. د سیدې اشعار ډېر پېچلي نه دي. شعر یې خوندور دی.لوړ خیالات، نرم احساسات او باریک تشبیهات په کې لیدل کېږي. د سیدې په اشعارو کې د پند او نصیحت مرغلرې موندل کېږي. هغې د خپلې زمانې ټولې نیمگړتیاوې په خپلو شعرونو کې غبرګې کړي او هڅه یې کړې چې د پښتنو پام خپلو کمزورېو ته واړوي. د وینا ټولګه یې "د نسیم وږمې" تر سرلیک لاندې په ۱۹۸۶ کال کې خپره شوې ده. دا یې هم د کلام نمونه:

ګـرځـم زه د یـار پـه نـم تـازه تـازه
لـکـه ګـل وي پـه شـبـنـم تـازه تـازه
زخمي زړه مـړاوی وجـود مې شي دلبره
د سـرو شـونـډو پـه مـلـهـم تـازه تـازه

* * *

کاش چې زړه مې د آینې غوندې صفا شوای
پس په زړه کې مې یو مینه د الله شوای
زړه مـې مـور شـوای د دنیا لـه کـاروبـاره
راسـره واړه فـکـرونـه د عقبی شـوای

د متن لنډیز:

پښتنې مېرمنې په فولکلوري ادب کې زیاته ونډه لري. د پښتو ادب تر ټولو خوږ او په زړه پورې فولکلور ټپه، لنډۍ، سانده، ستاینه او نور دي چې دا بیا د پښتنو مېرمنو شتمني ګڼل کېږي. پښتنې مېرمنې زیاتره په فی البدیهه شاعرۍ کې ډېرې وتلي دي. په هرکور، کلي او کیږدۍ کې یې بېلګې موجودې دي. د ادب په دې پراخه ډګر کې ځینې داسې نومونه شته چې د خپلو ویناوو او لیکنو له مخې تر موږه رارسېدلي دي. د دې پښتنومېرمنو ډېره لږه شمېره تر لاسه شوې او د پښتو ادب په تاریخ کې یې ځلند مقام خپل کړی دی. چې په یاد یې راوروسته نسل ویاړي.

پښتنې مېرمنې د خپلو ورونو په ځېر د ژوند په هر ډګر کې ډېرې بریالۍ دي. هغوی مخې ته د ژوند پراته ټول کړاوونه په ډېر زغم او تدبیر ګالي. خپل اولادونه په ډېره مینه روزي او لویوي. د کور دننه او له کوره بهر کارونه سرته رسوي، د خپل ځان، اولادونو او مېړه لپاره له خوښۍ او خوشحالۍ نه ډک کورنۍ چاپېریال رامنځ ته کوي. لوست کوي او پوهه لاسته راوړي. لوست ورکوي او نور پوهوي. د خپلوناروغو، خویندو او ورونو درملنه کوي. په پوځي او نظامي چارو کې برخه اخلي. سیاسي مشرۍ ته ځانونه چمتوکوي او ټولو هغو دندو ته لاس اچوي چې د هغوی ورونه یې سرته رسوي، خو له دې سره سره بیا هم د یو شمېر قومي او قبیلوي او سنتي دودونو په لومو کې ښکېلې دي. په یو شمېر ښارونو او زیاترو لېرې پرتو سیمو، کلو او باندو کې له تبعیض او تعصب سره مخامخ دي. د زړو او نامنلو دودونو ښکار دي. کله کله د ځارویو په ځېر چلند ورسره کېږي او پېر او پلور ته وړاندې کېږي. دا ټول هغه څه دي چې روان مهال یې د منلو زغم نه لري. باید د هغې په وړاندې غبرګون او مقاومت وښودل شي. البته دا غبرګون او مقاومت یوازې د نجونو او مېرمنو مسؤولیت نه دی. نارینه تر ښځو د مخه دنده لري چې لومړی هغوی ته په ټولنه کې د ځان په ځېر په حق قایل شي؛ د یو بشري موجود په توګه یې ومني او وروسته په هغو سیمو او ځایونو کې چې ښځې د ناسم دود او دستور ښکار شوي او ښکار کېږي، مرسته وکړي او له دې رنځ او کړاو څخه یې وژغوري.

فعالیتونه

۱ـ لس تنه زده کوونکي دې په وار د ټولګي مخې ته راشي او په افغانستان کې دې د ښځو په وړاندې پرتې ستونزې په ګوته کړي. هڅه دې وکړي چې یو د بل خبرې تکرار نه کړي. پاتې زده کوونکي دې هغه ولیکي او توحید دې کړي.

۲ـ زده کوونکي دې په خپل ټولګي کې یوه غونډه تمثیل کړي. پورته موندل شوې ستونزې دې وګوري او د هغې د حل د لارو چارو په اړه دې خبرې وکړي. په پای کې دې خپلې موندنې د یو وړاندیز په توګه ولیکي او له ځانونو سره دې یادداشت کړي.

۳ـ پنځه تنه زده کوونکي دې د ټولګي په وړاندې په ټولنه کې د ښځو په دریځ او د هغوی په ارزښت خبرې وکړي. نور زده کوونکي دې په خبرو اتروکې برخه واخلي.

٤ـ زده کوونکي دې د پنځو دقیقو لپاره فکر وکړي چې ځوانان او نجونې څنګه د هېواد د راتلونکې لپاره کارکولای شي. وروسته دې څو تنه په خپله خوښه خپلې نظریې د نورو په وړاندې ووایي، خبرې اترې دې پرې وکړي او غوره وړاندیزونه دې راټول او ولیکي.

۵ـ زده کوونکي دې په پښتو ادبیاتو کې د مېرمنو د ونډې او د هغې د ارزښت په اړه خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

په خپل ښار، کلي او چاپېریال کې د ښځواو نجونو په وړاندې د ناروا چلندونو د عملي بېلګو په اړه یو مخ لیکنه وکړئ.

یوازې د ښځو شتون دې ستونزمن ژوند ته قدر او منزلت ورکړي، که نه، نو ژوند به د زغم وړ نه و.

((اناتول فرانس))

يوهان ولفګانګ فون ګويته
(۱۷۴۹ - ۱۸۳۲)

په تېرو ټولګيو کې مو پر پوهانو، ملي مشرانو، ليکوالو او شاعرانو سربېره يو شمېر نړيوالې ادبي څېرې وپېژندلې. دلته د ګويته په نامه يو الماني شاعر درپېژنو. د دې شاعر او د هغه د ويناوو د بېلګو له لارې به لا نور هم د نړيوالو ادبياتو په اړه معلومات لاس ته راوړئ. يو لويديځ پوه ويلي دي: "موندل کوم مهم شی نه دی، مهمه داده چې بايد هر نوی پيدا شوی شی زمور په ذهن کې يو څه شی زيات کړي." مور بايد له نوي موندل شوي شي سره اړيکې ټينګې کړو او له دې لارې خپله معنوي پانګه زياته کړو. د بېلابېلو ليکوالو ليکنې او د هغوی آثار لوستل د لوستونکي موجوده پوهه پراخه او بډايوي.

د نړيوالو ليکوالو او شاعرانو د آثارو لوستل څه ګټه لري؟

یوهان ولفگانگ فون گویته "Yohann Wolfgang von Goethe" د جرمني د فرانکفورت په ښار کې په یوې بډایې کورنۍ کې پر ۱۷٤۹ م کال زېږېدلی دی. پلار یې حقوقپوه او مدافع وکیل و؛ مور یې هم د جرمني د سهیل د حقوقپوهانو له کورنۍ څخه وه. گویته په یو متمدن او با فرهنگه چاپېریال کې لوی شو او تر منظمې ښوونې او روزنې لاندې ونیول شو. په پنځلس کلنۍ کې د حقوقو د زده کړې لپاره د جرمني یو بل ښار، لایپزیک ته لاړ. هلته د زده کړې تر څنگ پر یوې نجلۍ مین شو. له هغې سره د تودې مینې له امله یې په شعر ویلو پیل وکړ. وروسته په ۱۷٦۷ م کال کې د گویته د شعرونو لومړی دیوان چاپ شو. دا په عشقي او تغزلي شعرونو کې د گویته لومړنۍ تجربه وه. په لایپزیک کې له دریو کلونو تېرولو وروسته ښېرته فرانکفورت ته لاړ. په ۱۷٦۹ کال کې یې د "جرم د شریکانو" په نامه یوه منظومه کمیډي او د "لایپزیک د نغمو دېوان" کتابونه خپاره کړل چې د لایپزیک یادونه یې په کې غبرگه کړې وه. بیا په ۱۷۷۰ م کال کې د حقوقو د زده کړې د دوام لپاره شتراسبورگ ته لاړ. په شتراسبورگ کې ژوند د گویته په فکر او هنر لویه اغېزه وکړه. هلته یې له یو شمېر شاعرانو او هنرمندانو سره پېژندگلوي پیدا شوه. په دې ځای کې د ده پر ژوند بل اغېز د "فریدریکې بریون" په نامه له یوې نجلۍ سره د هغه آشنا کېدل و. دې آشنایۍ د گویته پر ژوند ډېره اغېزه وکړه. د هغې لپاره یې شعرونه وویل چې وروسته یې د "شعر او حقیقت" په نامه یو دېوان کې چاپ کړ. ویل کېږي چې دا شعرونه د جرمني د نوي عصر د ادبیاتو په تاریخ کې لومړني شعرونه بلل کېږي. دا دېوان څلور برخې لري او شخصي ژوند یې نغښتی دی. په شتراسبورگ کې د گویته تحصیلات په ۱۷۷۱م. کال کې بشپړ شول او بې له دې چې له فریدرېکې سره د وروستي ځل لپاره دیدن وکړي، فرانکفورت ته ستون شو. هلته یې په نوي ژوند لاس پورې کړ. د مدافع وکیل له دندې سر ښېره یې ارزښتمن آثار ولیکل چې د ده د لویۍ او نبوغ ځلا یې لرله.

گویته د روسو په څېر له طبیعت سره مینه درلوده. هغه به د الزاس دښتو ته تلو او هلته به یې تر شین آسمان لاندې ډېر وخت تېرولو. له طبیعت سره مینې او عاطفې د گویته په آثارو

کې غبرګون وموند. دا غبرګون په ۱۷۷۳م. کال کې څرګند شو. د دې دورې په نندارو کې د "محمد نغمې" یادولی شو چې له ختیځ څخه د شاعر له پېژندګلوی وروسته ولیکل شوې. ګویته د پاک قران له لوستلو وروسته د یوې نندارې د لیکلو په فکر کې شو چې په هغې کې له یوې خوا د حضرت پیغمبر ﷺ د عظمت عناصر او له بلې خوا د هغه تاریخي وضعه او رسالت څېړي.

ګویته د شعرونو په پورته دیوانونو سربېره د "المان معماري"، "د برلیسینګن خدایان"، "د ځوان ورتر کړاوونه"، "پرومیتیوس"، "ایفیژیني"، "تاریویس"، "تورکواتو تاسو" او "اختیاري وصلت" او زیات شمېر نور آثار لیکلي چې ناولونه، ډرامې، د شعر ټولګې او علمي آثار پکې شامل دي.

ګویته په جرمني کې هماغسې دریځ درلود، لکه دانتې چې په ایټالیې او شکسپیر په انګلستان کې درلود. ګویته نژدې ۶۰ کاله پر هرځای خپل سیوری غوړولای و. ډېرو لږو کسانو به د ګویته په څېر د نړۍ په ادبیاتو کې ستر اغېز درلودلای وي. د هغه ارزښت د هغه په نبوغ او د فکر په پراخوالي کې و. ګویته نه یوازې د خپلې زمانې د ادبیاتو او تمدن بشپړ نابغه و، بلکې هغه خپله یو دایرة المعارف و چې د یوې بشپړې دورې تمدن اوفرهنګ پکې پروت و.

د متن لنډیز:

یوهان ولفګانګ فون ګویته په جرمني کې زېرېدلی دی. پلار یې حقوقپوه او مدافع وکیل و. ګویته په یو متمدن او با فرهنګه چاپېریال کې لوی شو او تر منظمې ښوونې او روزنې لاندې ونیول شو. په پنځلس کلنۍ کې یې په شعر ویلو پیل وکړ. په ۱۷۶۷م. کال کې یې د شعرونو لومړی دیوان چاپ شو. په ۱۷۶۹م. کال کې یې د "جرم د شریکانو" په نامه یوه منظومه کمیډي او د "لایپزیک د نغمو دېوان" کتابونه خپاره کړل. په ۱۷۷۰م. کال کې شتراسبورګ ته لاړ. د دغه ځای ژوند د ګویته په فکر او هنر لویه اغېزه وکړه. هلته یې له یو شمېر شاعرانو او هنرمندانو

سره پېژندګلوي پيدا شوه. دلته يې د "شعر او حقيقت" په نامه يو دېوان کې چاپ کړ. ويل کېږي چې دا شعرونه د جرمني د نوي عصر د ادبياتو په تاريخ کې لومړني شعرونه بلل کېږي. دا دېوان څلور برخې لري او شخصي ژوند پکې نغښتی دی. ګويته د روسو په څېر له طبيعت سره مينه درلوده. هغه به د الزاس دښتو ته تلو او هلته به يې تر شين اسمان لاندې ډېر وخت تېرولو. له طبيعت سره مينې او عاطفې د ګويته په اثارو کې غبرګون وموند. دا غبرګون په ۱۷۷۳م. کال کې څرګند شو. د دې دورې په نندارو کې د "محمد نغمې" يادولی شو چې له ختيځ څخه د شاعر له پېژندګلو وروسته وليکل شوې. ګويته د پاک قران له لوستلو وروسته يوه ننداره وليکله چې پکې له يوې خوا د حضرت پيغمبرﷺ د عظمت عناصر او له بلې خوا د هغه تاريخي وضعه او رسالت څيړي. ګويته د شعرونو په پورته ديوانونو سربېره د "المان معماري"، "د برليسينګن خدايان"، "د ځوان ورتر کړاوونه"، "پروميتيوس"، "ايفيژيني په تاوريس کې"، "تورکواتو تارسو" او "اختياري وصلت" او شاوخوا ۱۴۳ شمېر کتابونه، شعرونه، نندارې، ناولونه او علمي آثار ليکلي دي. ګويته نژدې ۶۰ کاله د ادب په ميدان کې نيلی ځغلولی و.

د ګويته د آثارو د يوې بېلګې په توګه د هغه «د ځوان ولتر کړاوونه» يوه برخه دلته لولو:

د ځوان ورتر کړاوونه

((د ځوان ورتر کړاوونه _ ۱۷۷۴م)) د ګويته يو رومان دی چې په هغې کې يې د ژوند د خپلو کتنو، پېښو او د هغه وخت د ژوند له حالتونو څخه خبرې اترې کړي دي. ځوان ورتر ژور احساسات او لوړې غوښتنې لري. روح يې د طبيعت او هنر د اغېز د منلو لپاره ښه چمتو دی، خو باطن يې د ژوند له حقيقتونو سره سمون نه لري. په ټولنه کې له خلکو سره په راشه درشه (معاشرت) کې له خندونو او محدوديتونو سره مخامخ کېږي. په پای کې

نهیلی او مینه یې ناکامیږي. دا کار هغه ځوروي او په پای کې یې ځان وژنې ته هڅوي.

زمونږ دا لیکنه د هغه د رومان وروستۍ برخه ده چې د لیکونو خپرونکی یې نقلوي. په دې برخې کې له خپلې معشوقې، ((لوته)) سره د هغه وروستنۍ لیدنه بیان شوې ده. لوته وروسته د البرت په نامه له یو بل شخص سره واده کړی. د ((ورتر)) په نامه د ګویته دې اثر له خپرېدا وروسته ډېر بریالیتوب تر لاسه کړ.

[هغه ورځ چې ورتر دوست ته خپل وروستی لیک ولیکه، یکشنبه وه او عیسوي اختر ته لا څو ورځې پاتې وې. مابنام ورتر د ((لوته)) کور ته لاړ. لوته یې ولیده چې خپلو کوچنیو ورونو او خویندو ته د نوي کال په مناسبت اخیستل شوي سوغاتونه تنظیموي. ورتر د هغه خوشحالۍ په اړه په فکر کې ډوب و چې کوچنیان به یې د دې سوغاتونو په لیدلو تر لاسه کړي. هغه سوچ کاوه، کله چې دروازه ببرته شي او کوچنیان دا سوغاتونه ووینې او یا په څراغونو د سینګار شوې ونې ننداره وکړي، له خوشحالۍ نه به ټوپونه ووهي. په داسې حال کې چې لوتې خپله دننۍ اندېښنه په یوې موسکا پټوله، ویې ویل: ((که ته هم ومنې چې ښه واوسې، نو سوغات به تر لاسه کړې. یوه ښکلې ډېوه او ورسره مل نور شیان.)) ورتر په لوړ غږ وویل: ((ښه توب یعنې څه؟ باید څنګه واوسم او څنګه کولای شم واوسم، ګرانې لوتې؟))

لوته وویل: ((د پنجشنبې په مابنام عیسوي اختر (کریسمس) دی. کوچنیان راځي او کېدای شي پلار مې هم راشي. هغوی ټول به سوغاتونه تر لاسه کړي. تاسو هم هغه ورځ راشئ، خو دوخته مه راځئ.))

ورتر ډډه ولګوله او لوتې دوام ورکړ: ((زه له تاڅخه هیله کوم چې یوه پلا به داسې وي. بیا هم له تاسو څخه د کرارۍ هیله کوم. وضع به همداسې پاتې نشي.)) ورتر له هغې څخه سترګې واړولې، په داسې حال کې چې د کوټې له یو سر څخه بل سر ته تله، تر ژبې لاندې غږومبېده او ویل یې: ((وضع به همداسې پاتې نشي.))

کله چې لوتې دا حالت احساس کړ، د ګڼو پوښتنو له لارې یې وغوښتل د هغه فکر بلې

خوا ته واړوي، خو ګټه يې ونه کړه.

ورتر په لوړ غږ وويل: ((نه، لوتې، بيا به هېڅکله تا ونه ګورم!)) لوتې وويل: ((ولې، ولې؟ بايد ومې ګورې، ته مجبور يې بيا مې هم وګورې! خو د اعتدال له مخې. اوه، ته ولې داسې چال چلن کوې چې له هر شي کړېږې او هغه ځانته د غره په څېر غټوې؟)) لوتې د ورتر لاس په خپل لاس کې ونيو او ويې ويل: ((هيله کوم، ميانه رو واوسې او خپل تعادل وساتې. د خپل ذهن، پوهې، ذکاوت او هغو ټولو شيانو په اړه سوچ وکړه چې تا خوشحالوي. دا غم له ځانه لېرې کړه او يو نارينه واوسه!))

ورتر په داسې حال کې چې خپل غاښونه يې چيچل، لوتې ته خړ، خړ وکتل. لوتې په داسې حال کې چې د ورتر لاس يې په لاس کې ټينګ نيولی، زياته کړه: ((ورتره، مازې يوه شېبه په کراره فکر وکړه. ته نه پوهيږې چې په دې کار ځان له پښو غورځوې او ځان پخپله له خاورو سره خاورې کوې! ولې ما؟ ورتره، څوک چې د بل چا وي؟ ولې؟ ډاريږم، ډاريږم. دا ناشونې هيله چې زه دې د بل چا واوسم او تاسو زما خاوند شئ؟ دا ناشونې ده! کېدای شي تا ته جالبه وي.))

ورتر په داسې حال کې چې هغې ته يې په نهيلي خړې خړې کتل، د هغې له لاس څخه يې خپل لاس کش کړ او چيغې يې کړې: ((عاقلانه، ډېره عاقلانه. کېدای شي البرت دا خبرې کړې وي... .))

لوتې ورزياته کړه: ((دا هرڅوک درک کولای شي. ايا په ټوله نړۍ کې به داسې يوه پېغله ونه موندل شي چې خپل د زړه ټولې هيلې يې پوره کړي وي؟ ته د ځان په اړه سوچ وکړه.... زما او ستا ترمنځ د محدوديت د پېدا کېدو له امله له اوږدې مودې راهيسې ډاريدم. د دې کار لامل هم پخپله ته يې. ته يو ځلې ازمېښت وکړه. که چېرته لاړ شې، کېدای شي فکر دې ارام شي، هڅه وکړه، هرو مرو د خپلې ارزښتمنې مينې موضوع موندلای شې. بيا بېرته راشه او پرېږده چې په ګډه له يوې حقيقي دوستۍ څخه په ګډه خوند واخلو!))

فعالیتونه

۱ـ دوه تنه زده کوونکي دې د پورته متن په مرسته د ګویته په اړه ټولګیوالو ته معلومات ورکړئ.

۲ـ یو تن زده کوونکی دې ووایي چې د ختیځ اشنایۍ پر ګویته څه اغېز وکړ او په پایله کې یې څه وشول؟

۳ـ د ګویته د شعرونو لومړی دېوان چېرته، کله او په څه نامه چاپ شو؟ یو تن زده کوونکی دې نورو ته معلومات ورکړي.

٤ـ درې تنه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او ودې وایي چې پر نړیوالو ادبیاتو پوهېدل مورِ ته څه ګټه لري؟

۵ـ دوه تنه زده کوونکي دې نورو ته ووایي چې کومې نړیوالې ادبي څېړې پېژني. نومونه دې یې ووایي او د یو شمېر آثارو نومونه دې واخلي.

کورنۍ دنده

د ګویته د ژوند، اشعارو او لیکنو په اړه یوه معلوماتي مقاله ولیکئ.

د بشر بدمرغي په دې کې ده چې د روح او روان پر ځای پر تن او بدن ډېره پاملرنه کېږي.

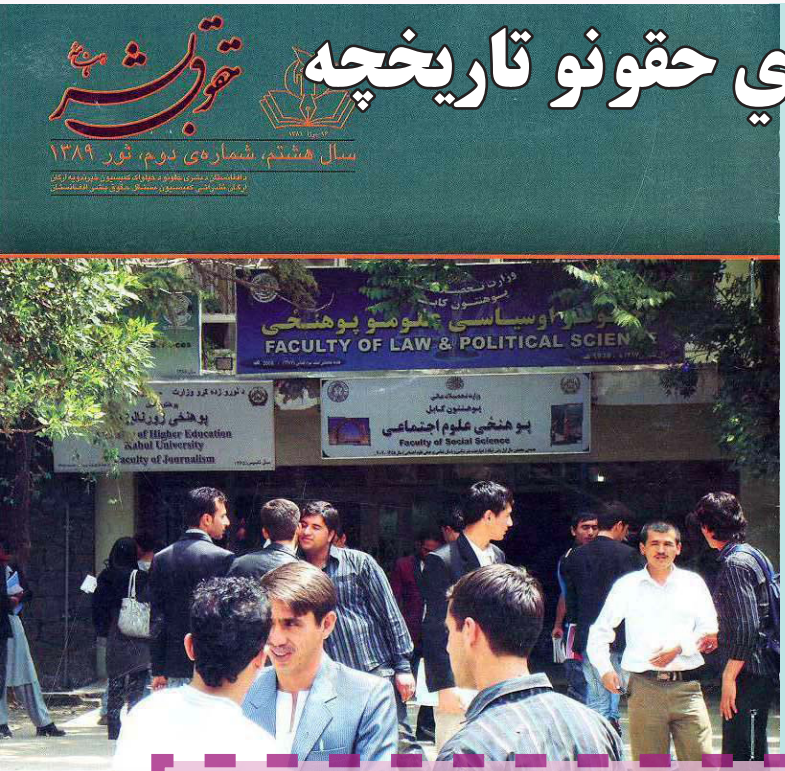
((ګویته))

لاندې شعر ولولئ او خوند ترې واخلئ:

د وچکالۍ ګلان

دا ســوی ســتي وطن، پرېږدئ چې لږ وخاندي
دغــه غیرتــي وطن، پرېــږدئ چې لــږ وخاندي
دا د مرګ او وینو سین، دا د زړه چاودون محل
دا زخمي زخمي وطن، پرېږدئ چې لږ وخاندي
مــه وژنئ د شــپو په تېغ، روڼ د مســتقبل څراغ
ســترې فریادي وطن، پرېږدئ چې لږ وخاندي
اوښــکې د پېغلوټــو مې، چیغــې د مظلوم یتیم
زوی د مورنــي وطن، پرېــږدئ چې لږ وخاندي
غاړه کې پرته شمله، پرې چې هسکه هسکه شي
دا زموږ ننګي وطــن، پرېږدئ چې لږ وخاندي
دا د وچکالــۍ ګلان، نــور نــو اوبیــدل غواړي
ترې د ســپرلي وطــن پرېږدئ چې لــږ وخاندي
اسحٰق ننګیال

د بشري حقونو تاريخچه

بشر يا انسان له خپل موجوديت سره سم يو لړ حقونه لري. البته ځينې دا حقونه د بشر له خلقت راهيسې تل موجود وو او طبيعي حقونه بلل کېږي. خو د ژوند په دوران کې بشر نور حقونه هم تر لاسه کړل. کله که هم په يو ډول نه يو ډول انسان له يو يا زياتو حقونو څخه بې برخې شي، نو د هغه بشري يا انساني دريځ ته زيان رسيږي. نن سبا ټولې پرمختللې ټولنې او هېوادونه زيار باسي چې انسان خپل حقونه ولري او په هېڅ ډول ورڅخه بې برخې نشي. کېدای شي په ځينو حالتونو، لکه د جګړې يا کورنۍ تاوتريخوالي او يا د يو جرم د سرته رسولو په حالت کې، يو يا له يو څخه زيات حقونه وځنډول شي، خو په هېڅ توګه تړې انسان د تل لپاره نشي بې برخې کېدای.

بشري حقونه يو بنسټ لري او هغه انسانيت دی. له دې امله په ټوله نړۍ کې يوشان دي. د بشري حقونواوسنۍ اصطلاح او مفهوم د لويديځي نړۍ زيږنده او نسبتا اوږده سياسي او تاريخي مخينه لري.

د بشري حقونو زړی او هسته د اسلام د سپېڅلي دين له راتګ سره سم وکرل شوه. هغه انساني حقونه چې په اسلام کې بشر ته ورکړل شوي، په بل کوم سازمان او ټولنه کې ځای نه لري. په دې توګه اسلام د بشري حقونو تر ټولو لومړنۍ سرچينه ده.

بشري حقونه په اوسني مفهوم په اووه لسمې ميلادي پيړۍ کې د اروپا د سياسي نظرياتو بهير ته لاره وکړه. په دې لړ کې لومړنی موجود سند د جان لاک "د حکومت کولو دويم ټرون" نومی اثر دی چې په ۱۶۸۸م. کال کې د برتانيې د لوی انقلاب په پيل کې چاپ شو.

د جان لاک په نظر حکومت د حاکمانو او رعيت تر منځ د يو ټولنيز ټرون پر بنسټ ولاړ دی. رعيت تر هغې د اصولو او قوانينو په منلو مکلف دی چې حکومت د خلکو د بشري حقونو ساتنه کوي. حکومت تر هغه قانوني ګټل کېږي چې په منظمه توګه د خلکو د بشري حقونو ساتنه کوي.

په نړيوال ډګر کې د بشري حقونو د تثبيت او ساتنې په اړوند له جان لاک وروسته موجود مهم سند په اتلسمې پېړۍ کې د فرانسې د انقلاب د بشري حقونو اعلاميه ده. دا اعلاميه د ۱۷۹۸م. کال د اګست په ۲۶ نېټه تصويب شوه. دا اعلاميه هغه مهال تصويب شوه چې د فرانسې د ملت استازي په يوې لويې ملي جرګې يا غونډه کې سره راټول شول. په غونډه کې هغوی د دې اړتيا احساس کړه چې د بشر طبيعي اوټولنيزوحقونو ته نه پاملرنه يا هغوی ته په درنه سترګه نه کتل د ولس ژوند په ناوړه توګه اغېزمن او حکومتونه فاسدوي. د غونډې برخه والو وپتېيله چې د يوې رسمي اعلاميې په ترڅ کې د بشر سپېڅلي او تلپاتې حقونه وړاندې او د ټولنيز ژوند بنسټ وګرځوي. دې لومړنۍ اعلاميې اووه لس مادې درلودې. په لومړۍ مادې کې د انسان د ازادۍ او برابرۍ مسئله، په دويمې کې د سياسي ټولنې موخه او د بشري تلپاتې حقونو ساتنه وه. په درېمې مادې کې د حاکميت مسئله وه چې په هر ملت کې شته او ملت د خپل سياسي او ټولنيز حاکميت تمثيل کوي. همدا راز دا موضوعګانې پکې شاملې وې:

ټولنې ته د زيانمن عمل مخنيوی، د قانون پېژندنه، بند او حبس، د جزا ټاکل او پلي کول، د فرد اصلي حالت، د سياسي عقېدې د ازادۍ تضمين، د بشري حقونو تضمين، د مالياتو ورکړه، د حساب اخيستل، د بشري ملکيت حق.

د نوموړې اعلامیې په متن کې وخت په وخت تعديل راغلی او مواد او احکام يې د بشر په ګټه زيات توضيح او څرګند شوي دي.

د فرانسې له انقلاب څخه وروسته پوهانو د بشري حقونو د رښتينې کېدو هڅه کوله او د هغو د سرته رسولو لپاره يې ځانګړې موسسې او ټولنې جوړې کړې. د فرانسې بشرپالو د بشري حقونو د پلويانو يوه ډله جوړه کړه. دوی په دې خبره سلا شول چې په خپله ډله کې يوازې هغه اشخاص ومني چې د فکر سطحه يې لوړه او د نظر افق يې پراخه وي. د ۱۸۹٤م. کال د جون په څلورمه يې د موسسانو يو پلاوی جوړ کړ او هغوی بيا د ټولنې د کړنلارې اساسنامه تصويب کړه.

د بشري حقونو دې ډلې د ټولنې په سياسي ژوند کې خپل نقش او اغېز لاپسې ژور کړ. په ۱۹۱۹م. کال کې د موسسانو ټولنې پراختيا ومونډله او په ۱۹۳۳م. کال کې يې په ملي او نړيواله کچه زيات پلويان پيدا کړل. که کوم سياسي ناتار به د بشر آزادي او حقونه له خطر سره مخامخ کړل، دې ټولنې به سر راپورته او پر سرغړوونکي به يې د پړې او ملامتۍ غږ وکړ.

د بشر حقونو د تثبيت او تضمين لپاره د نړيوالو هلو ځلو زرين پړاو د دويمې نړيوالې جګړې له پای ته رسيدو وروسته پيل کېږي. د ملګرو ملتونو تر جوړېدا وروسته د بشري حقونو په ډګر کې د کاري پياوړتيا لپاره په ۱۹٤٦م. کال د بشر د حقونو کميسيون رامنځ ته شو. کميسيون دې ته وګومارل شو، د بشري حقونو يو داسې فهرست چمتو او جوړ کړي چې د نړۍ د ټولو هېوادونو لپاره د منلو وړ وي. دې کميسيون په پيل کې ٤۳ تنه غړي درلودل، خو په ۱۹۹٤ م کال کې يې د غړو شمېر ۵۳ تنو ته ورسېد.

په ۱۹٤۸م. کال کې د بشري حقونو يو فهرست د يوې اعلامیې په بڼه جوړ او د همدغه کال د دسمبر په لسمه نېټه د بشري حقونو د نړيوالې اعلامیې په نامه تصويب شو. دا اعلاميه

دبرش مادې لري چې د بشري حقونو بيلا بېل اړخونه پکې په ژوره توګه غښتي او غبرګ شوي دي. په ۱۹۵۰م. کال کې د ملګرو ملتونو عمومي غونډې (اسامبلې) پرېکړه وکړه، د دسمبر لسمه نېټه چې د بشري حقونو د تصويب ورځ ده، د بشر د حقونو د نړيوالې ورځې په نامه ونومول شي او په ملي او نړيواله کچه ولمانځل شي. له هغې راوروسته هرکال دا ورځ د غونډو او کنفرانسونو په جوړولو په ملي او نړيواله کچه لمانځل کېږي.

د ۱۹۵۹م. کال د نومبر په شلمه د ماشوم د حقونو نړيواله اعلاميه تصويب شوه. دا اعلاميه په نهو اصلونو کې د ماشوم په حقونو پورې اړوند مسايل تشخيص او تضمينوي.

په ۱۹۶۵م. کال د ملګرو ملتونو د عمومي ټولنې له خوا د هر ډول تبعيض د له منځه وړلو نړيوال ترون تصويب شو. دا ترون په دريو برخو او ۲۵ مادو کې د هر ډول تبعيض او توپير د له منځه وړلو تضمينونه اوسپارښتنې لري.

د ۱۹۶۶م. کال د دسمبر په ۱۶ نېټه د سياسي او مدني حقونو نړيوال ترون تصويب شو. دا ترون شپږ برخې لري چې په ۵۳ مادو کې د نړۍ په هېوادونو کې د افرادو په سياسي او مدني حقونو پورې اړوند مسايل، ژمنې او تضمينونه رانغاړي او د يو نړيوال ترون په توګه يې وړاندې کوي.

د ۱۹۶۷م. کال د نومبر په اوومه نېټه د ښځو په وړاندې د هر ډول تبعيض د له منځه وړلو اعلاميه تصويب شوه.

د ۱۹۶۸م. کال د اپرېل له ۲۲ څخه د می تر ۱۳ نېټې پورې په تهران کې د بشر د حقونو د اعلاميې له تصويب څخه وروسته په تېرو شلو کلونو کې د بشري حقونو په ډګر کې د ترسره شوو پرمختګونو د ارزولو او څېړنې په منظور غونډې وشوې او په ۱۹ مادو کې يو پرېکړه ليک تصويب شو چې د بشري حقونو په ډګر کې د تر لاسه شوو بريالیتوبونو او د هغوی د ملي او نړيوالو تضمينونو په اړه يې ژمنې او سپارښتنې درلودې.

په ۱۹۷۹م. کال کې د ملګرو ملتونو عمومي غونډې د ښځو کنوانسيون تصويب کړ. د ښځو په وړاندې د تبعيض د له منځه وړلو اعلاميه يې په دېرشو مادو کې تصويب کړه. په

۱۹۹٤م. کال د نړۍ ۱۲۵ هېوادونو د ښځو کنوانسیون تصویب کړ چې افغانستان هم په دې ډله کې شامل دی.

د ۱۹۹۰م. کال د اګست په اوومه (د ۱۳٦۹ هـ. ش کال د زمري ۱۵) نېټه په قاهره کې د اسلامي کنفرانس سازمان د غړو هېوادونو د بهرنیو چارو وزیرانو په غونډه کې د بشر د حقونو اسلامي اعلامیه تصویب او اعلان شوه. په دې اعلامیه کې په ۲۵ مادو کې د اسلام د سپېڅلې دین له مخې د بشري حقونو په اړوند مسایل ښودل شوي او وړاندې شوي دي.

د متن لنډیز:

د بشري حقونو د تشخیص او تامین په اړه د نړیوالو هلو ځلو لړۍ ډېره خوره او اوږده ده. دا بهیر په ډېره چټکۍ پرمخ روان دی، د سیاسي او ټولنیزو مسایلو په سر کې ځای لري او زیات پام ورته کېږي. بشري حقونه د تل لپاره خوندي دي او هېڅکله یو انسان ترې نه بې برخې کېږي. کېدای شي یو شمېر یې د یو مهال لپاره وځنډول شي، لکه د جګړو، اړودوړ او کورني اخ و ډب پر مهال. د بشري حقونو بنسټ انسانیت دی او هر چېرته چې انسان دی، یو شان حقونه لري. اسلام لومړنی دین دی چې بشري حقونه یې تضمین کړي دي. وروسته بیا په لوېدیځې نړۍ کې د بشري حقونو اصطلاح وزېرېده. مخینه یې نسبتا اوږده ده. بشري حقونو په اوسني مفهوم په اووه لسمې میلادي پیړۍ کې د اروپا د سیاسي نظریاتو بهیر ته لاره وکړه. تر هغې راوروسته په یو شمېر غونډو کې یو لړ پرېکړې وشوې، بشري حقونه یې تنظیم او د هغې درناوی او حمایت یې د هر چا، په تېره د دولتونو دنده، وګڼله. د یو لړ سیاستوالو په اند حکومت د حاکمانو او رعیت تر منځ د یو ټولنیز تړون پر بنسټ ولاړ دی. رعیت تر هغې د اصولو او قوانینو په منلو مکلف دي چې حکومت د خلکو د بشري حقونو ساتنه کوي. حکومت تر هغه قانوني ګڼل کېږي چې په منظمه توګه د خلکو د بشري حقونو ساتنه کوي.

فعالیتونه

۱ـ څو تنه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او نورو ته دې ووايي چې د هغوی په اند بشري حقونه څه شی دي. اسلام بشري حقونو ته په کومه سترګه کتلي؟

۲ـ د ټولګي زده کوونکي دې پر درېو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې په ترتيب د بشري حقونو، د ښځو د حقونو او ماشومانو د حقونو په اړه خپل معلومات وليکي او په پای کې دې يې نورو ته ووايي.

۳ـ بشري حقونو څه ډول پراختيا موندلې ده او تر اوسه يې کوم پړاوونه وهلي دي؟ څلور تنه زده کوونکي دې د متن پر بنسټ خپل معلومات نورو ته وړاندې کړي.

٤ـ زده کوونکي دې فکر وکړي چې کوم بشري حقونه په يوټاکلي حالت کې ځنډېږي. دوه تنه دې د نورو په وړاندې پرې رڼا واچوي. ټول زده کوونکي کولای شي په خپل وارپه دې اړه خپل نظر وړاندې کړي.

۵ـ په خپل هېواد کې بشري حقونو ته په کومه سترګه ګورئ؟ هغه څنګه ارزوئ؟ آيا په دې هکله په خپل هېواد کې کومو حدودو ته ځای ورکوئ؟ پنځه تنه زده کوونکي دې په دې اړه خبرې وکړي.

٦ـ زده کوونکي دې څو اصطلاح ګانې پيدا او له ترکيبونو سره دې يې پرتله کړي.

کورنی دنده

د بشري حقونو د اړتيا او ارزښت په اړه يوه مقاله وليکئ.

څومره چې هڅول اغېزمن واقع کېږي، تنبيه هغومره نه کېږي.

(آګا تاکريستي)

ادبي معاصر نثر

نظم او نثر دواړه د مفکورو او مفاهیمو د لېږدولو وسیلې دي. نثر د نظم په پرتله ډېر کارول کېږي. لامل یې دادی چې نثر اسان دی، هر لیکونکی یې لیکلای شي او هر ډول موضوع پکې بیانولای شي.

نظم بیا د نثر په مقابل کې ستونزمن دی، ځکه وزن او قافیه پکې اړینه ده. نثر د معنا، لفظ او مهال له مخې ډېر ډولونه لري چې یو یې ادبي معاصر نثر دی. په دې لوست کې یې تاسې ته در پېژنو:

ـ که ورځنی خبرې په لیکنې بڼه وي، په څه نامه یادیږي؟

نثر عربي کلمه ده، د شيندلو او پاشلو معنا لري. په اصطلاحي معنا سره نثر هغه کلام دی چې وزن او قافيه و نه لري. ادب څيړونکي د ادبياتو د اوسني تعبير له مخې د يوې ژبې ټول ليکلي (تحريري) او نالیکلي (شفاهي) منظوم او منثور اثار چې هنري ارزښت ولري، ادبيات ګڼي. دغه ادبي هنري اثر بايد په داسې ژبه بيان شوی وي چې هم د ټولنيز ژوند هېنداره وي او هم په لوستونکي او اوريدونکي کې يو عاطفي احساس پيدا کړي. په هنري او ادبي ليکنو کې د ليکوال ذوق، احساس او تمايلات د واقعيت او مطلب د افادې لپاره بنسټيز حيثيت لري.

ليکوال هغه څه چې ليدلي، اوريدلي، احساس کړي او يا يې په ذهن او خيال کې تېريږي، بيانوي، خو د تحقيقي او علمي ليکنو په څېر دليل راوړلو ته هېڅ اړتيا نه لري. هنريت يا هنري ارزښت هغه ځانګړنه ده چې ادبي او غير ادبي ليکنې سره بېلوي. په ادبي ليکنو کې د ليکوال په استعداد او فني مهارت پورې اړه لري چې انساني رواني حالات، د خلکو هيلې او غوښتنې، جذبات او احساسات او عواطف په الفاظو کې څنګه انځور او راونغاړي؛ مقابل لوري (لوستونکي يا اوريدونکي) ته يې وليږدوي او د هغه په عواطفو کې خوځښت راولي.

پښتو ژبه ډېر هنري ادبي اثار لري چې بېلګې يې په نا ليکلي او ليکلي ډول په نظم او نثر کې موجودې دي. په منثورو کې له مسجع نثر نه نيولې د نن ورځې تر روانو، ساده او د هنر او ښکلا په ګاڼه سمبال نثرونه هم شامل دي.

پښتو ادبي نثر له (۱۹۵۰) عيسوي کال نه وروسته وده او پراختيا موندلې ده. ادبي ټوټه، لنډه کيسه، ناول، داستان، رومان، ډرامه، طنز د نننې ادبي او هنري نثر بېلګې دي چې په لاندې ډول يې در پيژنو:

۱ـ ادبي ټوټه

د هنري ادبياتو يو ځانګړی ډول دی چې د شکل په لحاظ له لنډو کيسو څخه وړه وي او مضمون په لحاظ هر ډول مطالب پکې راتلای شي.

په ادبي ټوټه کې شاعرانه تخيل کم وي، واقعي پېښې پکې څېرل کېږي او لوبغاړي يې هم واقعي خلک وي.

د معاصر هنري نثر دغه ډول، ځينو ادبپوهانو د (منثور شعر) په نوم هم يادکړی دی.

ځکه اصلاً نثر دی، خو شعري کيفيت لري. د يو حقيقت او واقعيت په اړه په حکايوي بڼه په زړه پورې تشريح او توضيح کوي. دا توضيح او تشريح په داسې رنګينو الفاظو کې نغښتې وي چې په بشري احساس او عواطفو ژور اغېز کوي.

د ادبي ټوټې غوره بېلګې د پښتو ژبې د معاصر لیکوال او نثر لیکونکي ګل پاچا الفت په غوره نثرونو کې موندلای شو. لکه: دوه جنازې، دوه دهقانان او نور.

۲_ لنډه کیسه

په لویدیځ ادب کې (Short Story) بلل کېږي. لنډه کیسه د نثري کیسو یو ډول دی، لنډه او له داسې عناصرو څخه جوړه وي چې یو له بله سره تړلي او یو د بل تر اغېز لاندې وي.

موضوع د خپلو حدودو په چوکاټ کې رانغاړي، بې ضرورته خبرې پکې ځای نه لري، د تاثر او اغېز یووالی پکې یوازینی شرط دی. بېلګه یې د امین افغانپور ((موسکا)) ده.

۳_ ناول

ناول (Novel) د لاتیني ژبې کلمه ده. لغوي معنا یې نوی، تازه او عجیبه خبر دی.

په ادبي اصطلاح کې هغې ادبي نثري کیسې یا داستان ته وایي چې له لنډې کیسې څخه لوی او له رومان څخه لنډوي. په لیکنې چوکات کې یې طرح، اصلي او فرعي کرکټرونه، مکالمې او د کیسې پیل، منځ او پای لري.

له لنډې کیسې سره یې توپیر په دې کې دی چې هم پکې پېښې په تفصیل سره بیانېږي او هم یې کرکترونه زیات وي. د پښتو ناول بېلګه د برهان الدین کشکي ((پټه مینه)) ده.

٤_ رومان

رومان فرانسوي کلمه ده، په ځینو فرهنګونو کې یې معنا خیالي داستانونه او په ځینو کې د مینې او محبت کیسې راغلي دي.

په ادبي اصطلاح کې هغې کیسې ته ویل کېږي چې له ناول څخه اوږده وي.

د ژوند ډېرې او بېلا بېلې خواوې پکې منعکس شوې وي او د بېلابېلو پېښو انځور په ادبي قالب کې ځایوي.

د جوړښت په لحاظ له ناول سره دومره توپیر نه لري، یوازې د موضوع په انتخاب او د واقعیتونو په څېړلو کې توپیر لري. هغه دا چې په ناول کې همیشه واقعیتونه د علمي اصولو له مخې څېړل کېږي، خو په رومان کې په خیالي ډول. یعنې کوښښ کېږي چې خیالي واقعات لوستونکي ته په ریښتینې بڼه وړاندې کړي.

۵_ داستان

داستان د حماسي ادب یو ځانته فورم دی. د جوړښت په لحاظ تر وړې کیسې لوی او له ناول څخه وړوکی وي.

څرنګه چې داستان حکايتي بڼه لري، نو د ناول په تناسب يې تخيلي جنبه زياته وي.

په داستان کې د هنري قهرمان پر ژوند پوره رڼا اچول کېږي او د ګډون کوونکو شمېر يې هم دوړې کيسې د ګډون کوونکو په پرتله زيات وي.

٦ـ ډرامه

له يوناني کلمې (ډراو) نه مشتق شوې چې د عمل او کړنو معنا لري. (تفصيل ته يې اړتيا نشته، د مخه لوستل شوې ده.)

٧ـ طنز

طنز عربي کلمه ده. فرهنګونو د طنز لغوي معنا ناز او کرشمه، پېغور او مسخره کول راوړي.

په ادبي اصطلاح کې د هنري ادبياتو يو ډول دی چې په ليکنه کې يې د ليکوال اصلي مقصد نيوکه (انتقاد) وي، خو انتقاد يې د شوخۍ په بڼه او يا په بله وينا د تمسخر په جامه کې نغښتی وي. د وينا لمن او اندازه يې په زړه پورې او د ټوکو ټکالو په شکل وي. زياتره وخت پکې مسايل سرچپه (معکوس) مطرح کېږي.

طنز په واقعيت کې هغه ترخه خندا ده چې د ټولنې د خلکو پر ناوړه اعمالو، عاداتو، اخلاقو او افکارو باندې کېږي. بېلګه يې د عبدالمنان ملګري ((شريک بالاپوش)) ده.

٨ـ ادبي راپورتاژ

د هنري ادبياتو يو ځانګړی ژانر دی. له عادي راپورتاژ سره يې اصلي توپير دادی چې په ادبي راپورتاژ کې د پېښې تعبير، تفسير او تحليل په ادبي او هنري ژبه شوي وي. د دې ډول راپورتاژ ليکونکی پېښو ته په دقيق نظر ګوري او له هغو څخه خپل برداشت د تخيل په ملتيا په خوږه هنري ژبه وړاندې کوي. بېلګه يې د محمد نواز طائر ((نالېدلی سوات)) ده.

٩ـ سفرنامه

په سفرنامه کې سفر کوونکی خپلې خاطرې د قلم په ژبه او د ادب په ادا خوندي کوي او راتلونکو نسلونو ته يې د يادګار په شکل پرېږدي.

په نړيوال ادب کې سفرنامې اوږده مخينه لري. په سفرنامه کې د علمي تحقيقاتو لپاره په زړه پورې مواد پيدا کېږي. د پوهاند رښتين ((د هند سفر)) بېلګه ده.

١٠ـ ادبي ليکونه

دا هغه ليکونه دي چې په ځانګړې ادبي او هنري بڼه ليکل کېږي.

په ادبي ليکونو کې يو لړ مهم انتقادي، سياسي، فلسفي او ادبي مسايل ليکل او د ادیبانو تر منځ تبادله کېږي. د ليکنې ژبه يې هنري او د تخيل رنګ پرې غالب وي. له استعارو، کنايو، تشبيهاتو او نوو ادبي صنعتونو څخه پکې کار اخيستل شوی وي.

ژبه يې خوږه او د ليکنې طرز يې دومره په زړه پورې وي چې لوستونکي يې په لوستنه نه مړېږي. ببلګه يې د بېنوا ((د زړه خواله)) ده.

د متن لنډيز:

د اوسني تعبير په اساس د يوې ژبې ټولې ليکنې او ګرځنې، منظوم او منثور آثار چې هنري ارزښت ولري، ادبيات ګڼل کېږي.

په هنري نثر کې ليکوال ټول مفاهيم د الفاظو په قالب کې په تخيلي څواک سره ځايوي. دغه تخيلي څواک په بشري احساس او عواطفو ژور اغېز کوي او را پاروي يې.

هنريت يا هنري ارزښت هغه بنسټيزه ځانګړنه ده چې ادبي ليکنې له نورو غير ادبي ليکنو څخه بېلوي.

معاصرې ادبي هنري ليکنې د بڼې له مخې لاندې ډولونه لري:

ادبي ټوټه، لنډه کيسه، ناول، رومان، ډرامه، طنز، ادبي ليکونه، ادبي راپورتاژ ... .

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په پټه خوله ولولي او مفهوم ته دې ځير شي.

۲ـ درې تنه زده کوونکي دې په وار سره د ټولګي مخې ته راشي، د متن اصلي مفهوم دې ووايي.

۳ـ څلورتنه زده کوونکي دې په وار د ټولګي مخې ته راشي او د ادبي معاصر نثر په اړه دې يوه يوه دقيقه خبرې وکړي.

٤ـ د زده کوونکو د شمېر په پام کې نيولو سره دې ټولګی په دوو ډلو ووېشل شي. يوه ډله دې په خپل وار سره د حرکتونو له لارې تراژيدي او دوېمه ډله دې يوه کميډي ننداره تمثيل کړي.

۵ـ زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي، هره ډله دې د خپل شعر په اړوند يو راپور

ترتیب کړي. د ډلې استازی دې د خپلې ډلې په استازیتوب د خپلې ډلې ترتیب شوی راپورتاژ نورو ته ووایي.

٦ــ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- ادبي هنري نثر له نورو نثري لیکنو سره څه توپیر لري؟
- یوه لنډه کیسه له کومو توکو څخه جوړه وي؟
- د ناول او لنډې کیسې توپیر په څه کې دی؟
- ادبي راپورتاژ او ژورنالیستکي راپورتاژ څه توپیر لري؟
- طنز له ډرامې سره څه توپیر لري؟
- څو ډوله ډرامې پیژنئ؟
- ډرامه خپل پیغام څنګه لیدونکو ته وړاندې کوي؟

٧ــ دوه تنه زده کوونکي دې د ټولګي په وړاندې د هر ادبي هنري نثر په اړه په لنډیز درې درې دقیقې خبرې وکړي.

کورنی دنده

زده کوونکي دې په کور کې د پښتو نثر د ودې په اړه یو مطلب ولیکي چې تر لس کرښو کم نه وي او د بلې ورځې د پښتو مضمون په ساعت کې دې ووایي.

د پښتو معاصر نثر لاندې بېلګه ولولئ او خوند ترې واخلئ.

شعر او ادب

"شعر او ادب" د استاد ګل پاچا الفت د غوره نثرونو یوه بېلګه ده. ګل پاچا الفت د پښتو ادبیاتو یوه وتلې څېره ده. نوموړي ډېر خوندور شعرونه او نثرونه لیکلي دي. د هغه په هر شعر او نثري ټوټو کې ټولنیزې ناخوالې په ډېر سم او ښه شان انځور شوي. د وخت د ټولنې پر اوږو یې له سپرو کسانو څخه شکایتونه کړي دي. الفت د خپلو شعرونو او نثرونو له لارې ټولنې ته لارښوونې کړي او د ژوند د اصلي تګلارې په لور یې روان کړي دي.

دلته د هغه د نثري ځواک د لا روښانتیا په موخه مو دا لاندې بېلګه د هغه له غوره نثرونو څخه

ټاکلې ده. هیله ده چې تنده به مو پرې ماته شي. باید یادونه وکړو دغه نثر سره له دې چې د شعر په اړه تحلیلي رنګ هم لري، خو ادبي رنګ یې د هغه د خواږه نثر ډېره ښه څرګندونه کولای شي.

"د انسان په وجود کې دوه شیان ډېر عزیز معلومېږي چې یوه ته زړه او بل ته دماغ وایي.
له دماغ نه علم او فلسفه پیدا شوه، له زړه نه شعر او ادب.
اروپایان زړه د عواطفو او نفسي احوالو ځای ګڼي، مسلمانان د ایمان او عقیدې ځای ته زړه وایي.

صبر، رحم، کرم، شجاعت د زړه کار دی. عشق او مینه په زړه کې وي. شعر له زړه نه الهام اخلي او له زړه سره کار لري. داروین وایي: (هغه لوی کمال چې د تحول او تکامل په لاره کې یوازې د انسان په برخه رسېدلی او نور ژوي تربنه محروم دي، د انسان قلبي عواطف دي چې په رحم، مروت، کرم، شجاعت نوعه پرستی تربنه تعبیر کېږي. که انسان غواړي چې له حیوانیت نه لرې وي باید دغه عواطف ښه وروزي).

د عواطفو روزل د شعر کار دی او شعر ته د عواطفو او احساساتو د ظهور او تجلیاتو کوه طور ویلی شو. څنګه چې د لمر وړانګې او پلوشې لومړی ځل د لوړو غرو په څوکو پرېوزي او وروستی وداع هم د غرو له څوکو سره کوي، دغسې د عواطفو او احساساتو پرتو هم د شاعر پر زړه له نورو نه زیات لوېږي او ځینې زړونه، لکه: د غرو سمځې او غارونه دغه رڼا یا بیخي نه وینې یا یې ډېره لږه وینې، همدغه عواطف او احساسات چې د شاعر له زړه نه الفاظو ته رانقل شي، شعر ترې جوړ شي او په زړونو اثر کوي.

هو! د شعر موضوع ښکلي خیالات، عالي احساسات، د زړه تاثرات، د غم او خوشحالۍ خوبونه، د روحي او جسمي ښکلا اغېزې او عشق و محبت دی. که دغه شیان په یوه ښکلي تعبیر او ښو الفاظو کې بیان شي چې د فصاحت او بلاغت مراعات پکې په ښه شان شوي وي، شعر تربنه جوړ شي او ډېر ښه شعر هماغه دی چې په دغه معیار برابر وي.

څومره چې د یوه شاعر فکر او خیال آزاد وي او د محدودیت له قیودو راوتلی وي، هغومره یې شعر لوړ او عالي وي. که یو شاعر د نورو په شان هر چاته او هر شي ته سر ټیټوي او په فکر کې یې د بغاوت جذبه نه وي موجوده، له هغه نه د ښه شعر هیله نه شي کېدی. شاعر باید د فکري انقلاب علمبردار او بت شکن وي. شاعر ته نه ښایي چې د زاړه منطق درس د عقل له زاړه بوډا نه واخلي او په زړه لاره په زاړه فکر پسې لاړ شي. د شاعر خیال باید ډېر لوړ پرواز وکړي او له ډېر هسک

ځایه دغه جهان ته وګوري. د شاعر نظر باید نورو غوندې نه وي او هر څه په بل شان ووینې، د شعر او ادب ژوند د فکر په ابتکار کې دی او تقلید یا ابتذال د شاعر مرګ دی. د شعر او ادب دنیا په دلداری او دلبرۍ ولاړه ده. شاعر باید په هر څه او په هر وخت کې زړه ته رجوع وکړي او ډېر حساس زړه ولري. هغه چې په زړونو کې هیجان، تاثر او حساسیت نه شي پیدا کولی او زړونه نه خوځوي، شاعر ورته نه شو ویلی.

که دا خبره رښتیا وي چې انسان په هر وخت او په هر حال کې د زړه په خوښې پسې روان دی او زړه په دماغ باندې حکومت لري؛ یعنې د عقل ادراک د قلبي تمایلاتو له تاثیر لاندې وي، نو ویلی شو چې د یوه ملت عقلي او ذهني سیر او حرکت هم د شعر او ادب تابع وي او شاعران په نفسیاتو او روحیاتو کې بدلون او تحول راوستلی شي. همدغه شعر دی چې په زړونو کې زلزلې او توپانونه پیدا کوي او کله پکې داسې صبر او سکون ږدي چې غرونه یې ثبات او استقامت ته حیران وي. که دا رښتیا وي چې د چرګانو په نارو ویده خلک له خوبه پاڅېږي، نو دا باید ومنو چې د شاعرانو په نغمو د یوه ملت مړه احساسات او جذبات راویښېږي او په دې اسرافیلي شپېلۍ کې بل راز تاثیرات موجود دي.

کوم فیلسوف چې هر څه بدګنې او زنده ګي توره په نظر ورغلې ده، هغه هم شعر ته ښه ګوري او شعر د انسان لپاره یوه ښه پناګاه بولي.

شوپنهاور وایي: ټولې بدبختۍ د انسان له نفس څخه نشات کوي او له ژوند سره ډېر مصیبتونه او غمونه ملګري دي. که څوک یوه داسې چاره لټوي چې له بدبختیو نه لږ غوندې په امن کې شي، باید په صنعت او هنر کې مستغرق شي او د ښکلا په مظاهرو کې ځان ورک کړي. په دغه حال کې سړی په ظاهره له خلکو سره وي، مګر په معنا کې یوازې وي او دنیا ورته لکه یو سراب معلومېږي چې د ده لمنه نه شي لمدولی. په همدغسې بېخودۍ کې انسان د دنیا له شر او شوره اسوده کېږي او د بې نیازۍ مقام ته نږدې کېږي چې غیر له حقایقو بل شي ته متوجه نه وي، دغه صنعت او هنر چې د شوپنهاور په نظر کې د ښکلا مظهر دی او دی ورته ښه پناګاه وایي، شعر دی.

که چېرې په دغه غم لړلي جهان کې د سعادت او نیکبختۍ پلوشو کله کوم کور رڼا کړی وي، هغه به د شعر کور (بیت) وي. د شاعر خیالي دنیا تر ډېره حده له غمونو او مصیبتونو نه پټه ده او هلته داسې بې درد سره بېخودي شته چې له سړي نه هر څه هېروي. تاسې شعر و ادب ته په عادي او معمولي نظر مه ګورئ، د شعر تومنه او قدسیت په نظر کې ونیسئ.

هغه څه چې په زړونو کې پیدا کېږي او په زړونو اثر کوي، هغه عادي او معمولي څیز نه وي.

دا د غم او خوشحالۍ ترانه د انسان په ژوندانه کې ډېره زياته اغېزه لري او انسان تر هېڅکله نه شي بې نيازه کېدی. د يوه ملت ژبه، کلتور، اخلاق په شعر او ادب ساتل کېږي. د يوه ولس د ذوق او شعور، د فکر او خيال د احساساتو او عواطفو هنداره شعر او ادب دی. هر څومره چې د يوه ملت شعر او ادب عالي وي، هغومره يې اخلاق، نظر او روحيات لوړ وي او له لوړو ملکاتو او انساني فضايلو سره يې ارتباط او تعلق زيات وي.

شعر او ادب د بشر علايق له دين او مذهب سره تېنګوي او په هوښيارۍ کې بينايي او همدردي پيدا کوي. کله چې زړونه کلکېږي يا تورېږي، نو شعر پکې رقت او صفايي پيدا کولای شي. هغه څه چې انسان د مادیت له غلامۍ او بت پرستۍ نه ساتي، شعر دی.

عارفانه ذوق انساني عاطفه، حکيمانه شعور د شعر په نغمو وده کوي او د حسن نظر علايق همدغه شی ساتي. کوم ملت چې شاعر نه لري، زړه نه لري، سترګې نه لري، عواطف نه لري او د ذوق له خونده محروم دي.

شاعران دا کولای شي چې د انسان فرعوني غرور په تواضع بدل کړي او د دوهی ملنګ ته د شاه جهان خوی او مړې سترګې ورکړي. غم او سرور د شاعر هديه ده چې له زړونو څخه يې اخلي او زړونو ته يې ورکوي، نو کوم قدر او قيمت چې د انسان په بدن کې زړه لري، په يوه جامعه کې يې شعر او شاعر لري."

د کتاب او تعليمي کال د پای په بهانه يوځو خبرې

ګرانو زده کوونکو!

تاسو د سرني تعليمي کال د پيل ورځې په ياد کړئ. وګورئ، هغه مهال مو د پوهې کچه څومره وه او اوس څومر ه؟ ستاسو په سلوک او چلن کې څه او څومره بدلون راغلی. آيا نړۍ درته هماغسې ښکاري، لکه د کال په پيل کې چې مو ليده؟ فکر او ذهن مو څومره بدل شوی دی؟ پوهه مو څومره زياته شوې؟ په ليکلو کې مو څومره ورتيا تر لاسه کړې؟ د موضوع ګانو د تحليل او ارزونې ځواک مو څومره غښتلی شوی؟

که د دې ټولو په توپير وپوهېدئ، نو څرګنده ده چې زده کړه مو کړې ده او يو څه مو تر لاسه کړي دي. دلته هرڅه، يعنې لوستونه، په ناڅاپي او اتفاقي توګه نه دي راغلی او نه دي ليکل شوي. د هر يو لوست د ټاکلو په اړه ډېر سوچ شوی. د هرمتن د ليکلو په اړه ډېر فکر شوی، کوم مطالب

په کومه ژبه له کوم پیغام سره ولیکل شي او تاسو هغه څنګه زده کړئ. د کتاب لیکوالو هڅه کړې، د پښتو ژبې او ادبیاتو په اړه تاسې ته داسې رنګارنګ پوهه اومعلومات چمتو کړي چې ستاسو په فکر، چلند او وړتیا کې د بدلون احساس رامنځ ته شي.

هیله ده دا هرڅه ستاسې پوهه، ستاسو ذهنیت او ستاسو وړتیا او د لید لوری لا پسې پراخه کړي او د خپل مسؤولیت پر درک او پېژندلو، د اسلامي ټولنې د یوه سالم او رغنده غړي په توګه ځان، کورنۍ او هېواد ته د خدمت جوګه شئ. و من الله توفیق

فعالیت

زده کوونکي دې د تعلیمي کال د پای په ورځو کې یوه ورځ د خپل ټولګي دننه یوه منظمه غونډه جوړه کړي. د غونډې جوړښت دې د مخکنیو غونډو په څېر تنظیم کړي. بیا دې هر زده کوونکی د تېر تعلیمي کال په اوږدو کې د خپلې پوهې په اړه مفصلې خبرې وکړي. که نیوکې لري، په ګوته دې یې کړي. که د نیمګړتیاوو په اړه سپارښتنې یا وړاندیزونه لري، له ډاره پرته دې په څرګنده ووایي. له ښوونکي، ښوونکي، درسي کتابونو او د دې کتابونو له لیکوالو څخه دې خپلې غوښتنې مطرح کړي. د غونډې مشر دې غونډه رهبري کړي. مرستیال دې مرسته ورسره وکړي. منشي دې د وینا والو نومونه د وار لپاره په لست کې ولیکي. د غونډې وباند دې له لازمو تبصرو سره یوځای ویناوالو ته نوبت ورکړي. په پای کې دې د غونډې مشر غونډه واروزي او د پای وینا دې واوروي. غونډه دې د یو پرېکړه لیک په خپرولو پای ته ورسوي.

و من الله التوفیق

یو المانی متل دی، وایي:

((که د کار پای ښه و، هرڅه ښه دي.))

((الف))

ابتذال: بې ارزښتي، ډېر تکراري

ابهام: پېچلتیا، ناڅرګندتیا (بټه ګوته)

اتل: قهرمان

اتلولي: قهرماني

اجل: د ژوند پای، د مړینې مهال، مرګ، د هر شي مهلت او وخت

احاطه: د یو شي شاوخوا، پر یو شي لاسبری

احسان: نیکې کول، چاته یوشی ښښل، د یو چا د بدی په وړاندې نیکي کول

اخلاص: رښتینولي، د نیت خاصوالی

اخلاق: د ټولو خلکو له خوا د اصولو او ارزښتونو ټولګه (مجموعه) چې د یوې ټولنې د یوه فرد د چلند سموالی یا ناسموالی او ښه والی یا بدوالی ټاکي. چلن، خوی، منل شوي خویونه

ادب: د اخلاقي منل شوو اصولو په چوکاټ کې منل شوی چلند، د ژوند د سمو لارو چارو، دود او فرهنګ پېژندنه

ارادت: له درناوی سره یوځای مینه او علاقه، غوښتنه، قصد

ارزول: ارزیابي کول، تلل

اژدره: اژدها، ښامار

استعاره: د تشبیه له مخې یو مجازي بیان، پټه او ناڅرګنده خبره

استمرار: پرله پسې والی

اسرار: پټ شیان

اعتراف: منل، خوله خوځول

اغېز: تاثیر

افراط: ډېروالی

افق: د آسمان غاړه، هغه لیکه چې سړی انګیري آسمان له ځمکې سره لګېدلی دی، ساحه، د لید ساحه، د لید افق

الحان: خواږه اوازونه چې انسان یا ځینې الوتونکي او یا موسیقي یې تولیدوي

الله اکبر: خدای تر ټولو لوی دی

الهام: هغه فکر چې ناڅاپه په ذهن کې پیدا کېږي، د خدای ﷻ له لوري د یو چا په زړه کې د یو امر رامنځ ته کېدل

امت: د یو پیغمبر او یو دین د پیروانو مجموعه

امین: هغه شخص چې امانت نه خیانتوي، د ډاډ وړ، رښتینی

اند: فکر

اندام: غړي

انقلاب: په اقتصادي، سیاسي، ټولنیز یا فرهنګي نظام کې شدید او ناڅاپي بدلون، ناکراري، هیجان، اخ و ډب ...

انټرنیټ: نړیوال جال

انځورګري: رسامي، نقاشي

انګیرل: په پام کې نیول

اوج: لوړه پوړۍ
اوره: اوربشت
اوريځيو: وريځې
اوزان: وزنونه: عروضي وزنونه
اوکوب: برم، جلال
اوخار: روښانه، څرګند
اوډون: اډانه: ترتيب، اوډل
اياز: خوځنده سړه هوا، نسيم،
ايديالوژي: ځانګړی ليد او پوهه چې انسان يې د ځان، ټولنيز دريځ، ملي وضعې په نسبت لري او توجيه کوي يې
ايکولوژي: د ژوند د چاپېريال پېژندنه
اړ: محتاج
اړين: ضروري

((ب))

باتلی: بوتللی، وړی
بامي: د يو ګل نوم دی
باندې: کلی، ګوښه او يوځای پراته څو کورونه
بخره: برخه
بديع: نوی، تازه، ښکلی، ادبي پوهه چې په کې د شعر او نثر د ښکلا په اړه بحث کېږي.
برائت: له جرم، نيمګړتيا، تور او داسې نورو څخه خلاصوالی، بيزاري، تنفر، ...
بربنډ: لوخ
برم: دبدبه
برهم: ويجاړ، خراب
بريا: بری، لاسته راوړنه
برید: پوله، سرحد
بريمن: بريالی
بصر: سترګه
بغض: کينه، دښمني
بقا: پايښت
بلاغت: له وينا سره سم د وړ کلمو او جملو کارونه چې پوهې ته ډېر نژدې وي.
بلوسي: تېری، تجاوز
بليغ: ويناوال، د وينا کولو وړتيالرونکی
بنا: ودانې
بهير: جريان
بوره: زوی مړې
بوډا: زوړ، سپين ږيری
بيعـت: د يو چا د امر او اطاعت د منلو ژمنه چې معمولاً په لا س ورکولو سرته رسيږي، د يو چا مشرتوب او رهبري منل
بډای: شتمن
بډې: رشوت
بڼه: شکل، صورت
بېلګه: مثال، نمونه

((پ))

پالل: روزل
پانګه: سرمايه
پاڼ: د شونډو د سره کولو پاڼه /کنده
پت: ناموس

پته: آدرس
پدیده (ښکارنده): یو شی، یو توکی
پرتله: مقایسه
پرتم: دبدبه
پرتمین: شکوهمند
پرته: بېله
پرتو: شعاع، وړانگه
پرښته: ملایکه
پرگنه: ولس، خلک
پلازونه؛ پلاز: پایتخت
پلاوی: هیات
پلور: پلورل، خرڅول
پلی: پیاده
پنځېدل: زېرېدل
پوله او برید: حد، اندازه
پوړکی: قشر
پوړی: درجه
پوښاک: جامه، لباس
پیلامه: پیل، لومړی برخه
پړه: ملامتي
پېر: پلا، وار

((ت))

تاړاک: برید
تتبع: څېړنه
تجویز: د یو کار جایز شمېرل
تدبیر: د یوې ستونزې یا یوې مسئلې د هواری لپاره د یوې لارې سنجول، د یوې چارې په اړه فکر کول
ترار: پرېشان
تراژیکه یا تراژیدي: غم او خپگان
تربگنې: دښمني
تروږمی: تپه تیاره
تصوف: په مسلمانانو کې د معرفت، خدای پېژندنې او روزنې لاره چې زیاتره د دنیوي اړیکو له شلولو سره یوځای وي.
تصویب: له یوې طرحې، وړاندیز، قانون، مقررې سره د چارواکو او واکمنانو موافقت
تعامل: یو پر بل اغېز، پېر و پلور
تعجب: په انسان کې د یو غیر منتظره شي له لیدلو، اورېدلو او یا چلند څخه راولاړ شوی حالت
تعدیل: اړول، بدلول
تعمیم: عامول
تفسیر: څرگند بیان
تقلید: پېښې
تقوی: ډار، له گناه ځان ساتل
تکنالوژي: د صنعت په عملي کارونو کې له علم او پوهنې څخه گټه اخیستنه؛ د ټول لارو چارو او فنونو مجموعه چې د دې کارونې لپاره پکاربږي.
توجیه: د یو کار یا یوې خبرې د سموالي لامل بیانول
توحید: یووالی، وحدانیت
تور نمری: تور + نمري، تورې جامې، د غم

جامې

توکي: ماده، عنصر

تـولا: تکل کول

تون: ځای

تونه: تویوي، تویول

تیره غونی: تیاره، لږه تیاره

تیری: تجاوز

ټراو: رابطه

ټرون: موافقتنامه، قرارداد

((ټ))

ټبار: ټبر، قوم

ټکه: تندر

ټوکېدل: زرغونېدل

ټیکنه: عدالت

((ث))

ثنا: د خدای (ج) ستاینه

ثواب: د نېک عمل په ورځنۍ ورکړه او پاداش چې په اخرت کې ورکول کېږي، احسان، نېکي

((ج))

جاندم: دوزخ

جوپه: کاروان

جوت: څرګند

جوخت: پیوسته، نښتی

جونګی: د اوښې بچی

جوهر: د یو چا او یا یو شي ذاتي خصوصیت او ځانګړتیا چې هغه تر نورو بېلوي. حقیقت، د شي اصلي ماده او عنصر

جیفه: د غوښې ټوټه (باسي)

جېل: زندان

((چ))

چاپېریال: محیط

چار: کار

چم ګاونډ: ګاونډی، همسایه

چوپړ: خدمت

چیک: له بانک څخه د پیسو د اخیستلو چاپي پاڼه

((خ))

خاروان: د قافلې خارونکی

خرک: راښکاره کېدنه (لکه د لمر سترګه)، لاښوونکی، نښه، درک، لټه، پته

خرنګوالی: کیفیت

خوار: دا کلمه اوس دود نه ده، کېدای شي د صبر او استقامت معنا و لري

خومره والی: کمیت

((ځ))

ځان تېرېدنه: سرښندنه، ایثار

ځېښناک: استثمار

ځغلا: ځغاستل

ځور: ازارول

((ح))

حاجت: اړتیا

حب: مینه

حجاب: پرده، چادري

حدیث: وینا (د حضرت محمد (ص) وینا)

حلم: نرمي

حیثیت: درنښت، دریځ

حایل: پرده

((خ))

خرافاتي: پوچ، بې معنا

خس: لرګي، خاشاک

خفي: پټ

خلعت: هره جامه چې د ناوې کورنۍ یې زوم یا د هغه کورنۍ ته ورکوي، د لویانو له خوا کشرانو ته هر ورکړ شوی سوغات

خول: تاج

خوله خوځول: اعتراف کول، وعده کول

خیر: هغه شی یا کار چې د نېمکړغۍ یا بریالیتوب لامل وي

((د))

دایرة المعارف: د علم، ادب، هنر، ورزش او هغوی ته ورته د نورو شیانو په اړه د بشپړو معلوماتو کتاب چې معمولاً د الفبې په سیستم پیلیږي، انسایکلوپېډیا

در: مرغلره

دریځ: مقام

دعوت: بلنه

دمه: استراحت

دود: رواج

دودیز: رواجي

دیت: خونبها

((ډ))

ډال: سپر

ډالۍ: سوغات، بخشش، تحفه

((ذ))

ذقن: زنه

ذکر: د خدای یادول

ذهنیت: د تفکر، لید یا قضاوت یو ډول،

((ر))

ربړه: ستونزه

رجوع: ورګرځېدل

رحمت: زړه سوی او مهرباني

رسالت: د خدای له لوري د پیغام راوړل، د چا پر اوږو د یوې دندې یا مسؤولیت اچول

رضوان: جنت

رقت: زړه سوی

رعیت: د یوې خاورې ټول وګړي چې د یو حکومت تابع وي

رغنده: سم، روغ

رموز: د رمز جمع، پټې، راز،

روحاني: هغه څوک چې په مذهبي چارو بوخت وي، مذهبي شخصیت

روغی: روغتیا

رومان: نثري داستان چې پېښو یې د انسان له ژوند څخه سرچینه اخیستې وي او معمولاً په کې زیات شمېر شخصیتونه او پېښې موجودې وي.

رونق: د کسب او کار غوښتل شوی او فعال بهیر

روهي: په روه پورې اړوند، روه د پښتنو سیمه

روږدی: معتاد، اموخته

ریا: د ظاهر او باطن نه یووالی، په ځانګړې توګه ځان پاک لمنی او نیک عمله معرفي کول

ریاضت: د روح د تزکیې لپاره د زیات عبادت او غریزو د پرېښودلو له لارې د ستونزو او سختیو ګالل

ږېږدېدلو: ږېږدېدلو

((ز))

زایل: له منځه تلونکی

زرغا: زرغون، شین والی

((ژ))

ژانر: (فرانسوي کلمه ده.) د ادبي او هنري اثرونو ځانګړې بڼه

ژست: د غړو د خوځولو ډول چې یوځوک یې خپلو غړو او څېرې ته ورکوي

ژمنه: وعده

ژوبله: جګړه او ټپي کول

ژوبلور: جنګیالی

ژورنالیزم: د ورځپاڼې لیکنې علمي او فني لار

ژوي: ساکښان

((س))

ساوتګاه: سترې ستومانه

سایل: سوالګر

سار: ساری، بېلګه

سپار: د کرنې وسیله، سپاره

سترتوب: ریاست

ستي: سوی، ډېر سوی

ستړه: بېخ

سجع: په وزن او قافیې کې هماهنګي

سجین: دوزخ، د اور کنده

سخ: مرغ، بخت

سخا: ورکړه

سراب: د شیانو خیالي انځورونه چې په تودې هوا کې په دښتو یا واټونو کې د نور د وړانګو د انعکاس څخه رامنځته کېږي او د اوبو په څېر ښکاري.

سرغړوونکي: متجاوز

سرور: خوشالي

سعد: نیک

سکنې: سکنډل، سکښتل، پرې کول

سلاکار: سلا ورکوونکی، مشاور

سلوک: لاره، چلن، د روحي پرمختګ وهل چې یو سالک د هغې له لارې نفس تزکیه کوي. (پاکوي)

سما: سم، اصلاح

سنتي: له پخوا څخه دود شوی، پخوانی ریښه ولري.

سه، (ساه): اروا، نفس

سهیل یا سویل: جنوب

سوګوار: غمجن

سپلاني: سیل کوونکی، ګرځندوی

((ښ))

ښکارندوی: څرګند

ښکېلاک: استعمار

ښګېنه: فایده،ښېګڼه

ښکې: ښکته، کوز، لر

((ش))

شئونات: اړخونه، جنبې

شار: ښار

شخصیت: د ثابتو او پرله پسې صفتونو او ځانګړتیاوو منسجمه او واحده ټولګه چې یو فرد له بل څخه توپیروي؛ د یو شخص غوره صفتونه چې د نورو په وړاندې د یو چا د اعتبار او درناوی لامل کېږي.

شریعت: طریقه، لاره

شفاهي: په خوله کې، ویناییي

شنار: شوم، نامبارک، ننګ او عار ...

شهامت: زړورتیا

شهزی: د پاچا لور

((ص))

صحه: تایید، لاسلیک

صلاح: وړ او مناسب، ګټور

((ط))

طریقت: لاره، د نفس د تزکیې له لارې د حقیقت د ترلاسه کولو سلوک، مسلک،

طنز: په شعر یا نثر د ادبي بیان لار چې پکې فردي او ټولنیز عیبونه او نیمګړتیاوې په خندوونکي ډول برسېره کېږي. موخه یې د بشري چلن سمول وي.

((ظ))

ظلمت: تیاره

((ع))

عار: شرم

عارف: هغه څوک چې د ریاضت، د نفس د تزکیې او تفکر له لارې خدای پېژني

عاصي: ګنهکار

عبقریت: پیاوړتیا، له هرې لارې بشپړتیا

عرفان: د خدای د معرفت لاسته راوړل د ریاضت، د نفس د تزکیې او تامل له لارې پلټنې.

عسس: څوکیدار، (په ځانګړې توګه د شپې له خوا)

عطف: ترونی

((غ))

غبرګ: ورتاوول

غبرګون: عکس العمل

غچ: بدله، انتقام

غرج: غرجستان

غرور: لویي

غندې: غندل، بد ویل

((ف))

فرهنګ: د دود او دستور، فکر، هنر او د ژوند د لارې پېچلې ټولګه (مجموعه) چې د ولسونو په تاریخي بهیر کې تجربه شوې اونورو نسلونو ته د لېږدېدنې وړ وي.

فصاحت: د وینا رواني او څرګندتیا

فصیح: څرګند

فضل: په پوهې، اخلاقو او هنر کې غوره والی، لطف، پام

فطرت: ذاتي ځانګړتیاوې، پیدایښت

فقه: اسلامي پوهه چې موضوع یې د شرعي احکامو د څانګو پېژندنه او د ژوند له ورځنیو چارو سره یې سمول وي.

فقیر: بېوزلی، سالک

فلاح: خلاصي، بېغمي

فلک: اسمان، د اووه ګونو اسمانونو هره پورې، په پخواني نجوم کې یې د سپوږمۍ (قمر)، عطارد، زهرې، لمر، مریخ، مشتري او زحل موقعیت له لومړي څخه تر اووم اسمانه پورې تصورول.

فن: هغه کار چې وړتیا، پوهې او تجربې ته اړتیا ولري.

((ق))

قدسیت: پاکي، سپېڅلتیا

قصور: لټې، نیمګړتیا، عیب، د هند په پنجاب کې د یو ځای نوم دی.

((ک))

کامل: هغه څوک یا شی چې ټولې لازمې ځانګړتیاوې ولري او لږوالی، نیمګړتیا ونه لري.

کالي، کونډي: د کور لوښي (فرش و ظرف)

کاهل: لټ، تنبل

کرار: سخت

کرم: لطف، احسان، ځواني

کرونولوجي: هغه پوهه چې د پېښو زماني پوړکي او مخینه ارزوي او څېړي.

کلانکار: متکبر

کنایه: پټه خبره چې د ټاکلې او خاصې معنا لپاره کارول کېږي.

کهربا: کلک شوی پټکری، معمولاً ژیړ رنګ لري. شفافه او یا نیمه شفافه وي. ساکنه برښنا لري، نوځکه بوس او واښه راکاږي. د سینګار (تزیین) لپاره کارول کېږي. په درملو کې استعمال لري.

کوثر: د جنت یوه چینه

کوکار: ناړې سوړې

کولیان: کولي؛ مسلي، هغه خلک چې په کال کې څو ځلې له یوځای یا یو ښار څخه بل ځای او ښار ته کوچېږي او د سندرو ویلو، فال کتلو او نورو دنده لري.

کومیکه: خندنې

کټهار: د زرکې ناړې

کډوالي: مهاجرت، بل هېواد ته کوچېدل

کړاو: ستونزه، زحمت

کـرم: ټپي،زخمي

کړمن: له کړاوه ډک

کړونګی: ځړوبی، آبشار

کیاری: کوراړی، د سبو او ترکاریو پټی

((گ))

ګاڼه: پسول، زېور

ګایل: ټپي

ګداز. ویلي کېدل

ګردښت: ګرځېدل

ګوابښ: تهدید

ګوزڼ: فلج

ګړنګ: کنده

((ل))

لا یمس: لاس پرې مه وهه

لاسوندی: سند، ثبوت

لامل: عامل

لاهو: د اوبو پرسر

لاښونو: لاښ

لرغونی: ډېر پخوانی

لویه ورځ: قیامت

((م))

مبعوث: ګومارل شوی، لېږل شوی

مترادف: د یو شان معنا لرل

مجاز: (د میم په پېښ) روا، جایز

مجاز: (د میم په زور) له خپل معنا پرته یوه کلمه پر بلې معنا کارول، غیرواقعي

مسا: موسکا

مستدلي: په دلیل او برهان ثابته شوې، منطقي

مراندې: د کېږدی پرې، (د زړه مراندې)

ملکه، ملکات: ځانګړنه

((ن))

ناتار: بد حالت

ناخوال: ناخواله: ناخوالې: ناغوښتل شوی شی یا کار

نامنلی: خراب، د نه منلو
نبوغ: زیاته پوهه او وړتیا
نتلی: ځپلی، خوار
نثار: قربان
نجوم: د ستورو پېژندل
نحس: بد
ندرت: کله ناکله
نشات: راولاړ شوی
نص: آیت
نصوص: آیتونه
نغاړي: تاووي، (نغښتل)
نغښتی: پېچلی
نمنځی چار: متقي، پرهیزګار
نهضت: غورځنګ
نهیلی: نا هیلی، ناامید، مایوس
نولیدل: غمګینیدل
نویل: عیسوي اختر
نیسان: د پسرلي فصل
نیواک: استعمار

((هـ))

هیبت: له درناوي سره ګډ ډار چې څوک یې په چاکې پیدا کوي. ډار، پرتم

((و))

وجدان: د هرچا په باطن کې پټ ځواک یا حس چې د هغه/هغې د پوهې لامل شوی او د هغې له لارې د چال چلند ښه والی له بدوالي څخه ښلوي او تر قضاوت لاندې یې نیسي. د حق او ناحق په وړاندې د یو چا د غبرګون وړتیا
وراره: ورور مړې
ورټ: د اوښکو توپېدل
ورکړه: سخا
وسوس: اندېښنه
وقار: حیثیت، درنښت
ولولینه: پرېمنځې
ویاړمنه: سرلوړې
ویرژلي: غمجن
ویرمن: غمجن
ویرنه: غم، مرثیه

((ی))

یانه: یون، خوځښت، حرکت، تګ
یرغل: برید، حمله
یسیر: اسان
یقین: ډاډ

اخځليکونه:

۱ـ ادبي فنون، محمد اقا شېرزاد، د ښوونې او رزنې پوهنځی، ۱۳۸٤ کال
۲ـ انترنیت، د تاند ویب پاڼه، د انټرنېټ نورې بېلابېلې پاڼې (سایټونه)
۳ـ په افغانستان کې د ډله ییزو اړیکو د وسایلو لنډ تاریخ، پوهاند محمد کاظم اهنگ ، د سید محی الدین هاشمي ژباړه، د اریک دګرځنده کتابونو اداره، پېښور، ۱۳۸۰ لمریز کال
٤ـ پټه خزانه، محمد بن داود هوتک، دویم چاپ، ۱۳۳۹ کال
۵ـ پښتانه شعراء، څلورم ټوک، عبدالله بختانی، ۱۳۵۷ کال
٦ـ پښتو ادب کې د مېرمنو برخه، شاجهان، پښتو اکېډیمي پېښور یونیورسټي، ۱۹۹۳م.
۷ـ تفسیر یسیر، مرادعلي رح، لومړی ټوک، چاپ ... کال
۸ـ خیرالبیان د بایزید روښان، د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی، د پښتو ټولنې په سپارښتنه، ۱۳۵۳کال.
۹ـ خیرالبیان، تصنیف بایزید انصاري، ترتیب، تدوین او حواشي حافظ محمد عبدالقدوس قاسمي، پېژندګلو مولانا عبدالقادر، پښتو اکېډیمي، پېښور یونیورسټي، جون ۱۹٦۷م
۱۰ـ د ارزاني خویشکې کلیات، پروفیسور ډاکټرسلما شاهین، ډاکټر پروېز مهجور خویشکی، ډایرکټر پښتو اکېډیمي پېښور یونیورسټي، جون ۲۰۰۵
۱۱ـ د پښتو ادبیاتو تاریخ (لرغونې او منځنۍ دوره)، زلمی هېوادمل ، لومړی ټوک، ۱۳۷۹ کال
۱۲ـ د پښتو ادبیاتو تاریخ، پوهاند ډاکټر زیورالدین زیور، د ساپي پښتوخپرونو مرکز، ۱۳۸٦ کال
۱۳ـ د خپلواکۍ مجله، دویمه دوره، لومړی کال، درېمه ګڼه، د بشري حقونو لپاره د د نړیوالو هڅو لنډ تاریخي بهیر، د افغانستان د مطالعاتو مرکز، ۱۳۸۳ کال
۱٤ـ د زړه خواله، عبدالروف بېنوا، ۱۳٤۵ کال
۱۵ـ روښان یاد، د بایزید روښان د نړیوال سیمینار د مقالو مجموعه، د حبیب الله رفیع په زیار او اهتمام، پښتو ټولنه، ۱۳۵۵
۱٦ـ سیرة النبي، الرحیق المختوم، مولانا صفی الرحمن مبارکپوري، ژباړن: عبدالله خاموش هروي، د سیلاب خپرونې. ۱۳۸۲ کال
۱۷ـ عرفان مجله، سروده های دری مفسر و دانشمند علوم دیني، مرادعلي صاحبزاده، زلمی هېواد مل عرفان مجله، دویمه ګڼه، ۱۳۷۰ کال
۱۸ـ غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، د ۱۳۷۳ کال چاپ
۱۹ـ فرهنګ ادبیات جهان، زهرای خانلری، شرکت سهامی انتشارات خوارزمی، چاپ اول، ۱۳۷۵ کال
۲۰ـ کابل مجله، مرادعلي صاحبزاده، عبدالله بختانی، پښتو ټولنه، لومړی ګڼه، ۱۳۵۰ کال
۲۱ـ کلیله و دمنه، تکانک خپرنیز مرکز، ۱۳۸٦ کال
۲۲ـ ویښ زلمیان، عبدالروف بېنوا، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳٦٦ لمریز کال.